د پوهنې وزارت

جغرافیه

یوولسم ټولګی

جغرافیه - یوولسم ټولګی

Ketabton.com

۱۳۹۸ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

جغرافیه

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیې دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارتمنت غړي

ټولګی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگوني بنسټيز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو گډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وگړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

سرليکونه	ګڼه
د افغانستان برخه	١
لومړی څپرکی	
کرنه او مالداري	
د څپرکي عمومي هدفونه	٢
لومړی لوست	
١،١ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت	٤-٣
دويم لوست	
٢,١ د کرنې لارې چارې	٦-٥
الف. پخوانۍ طريقه	
ب. د کرنې پر مختللې او عصري طريقه	
دريم لوست	
٣,١ مهم کرنيز توليدات	١٠-٧
څلورم لوست	
د کرنې جغرافيايي ويش	١١-١٢
پنځم لوست	
٤,١ مالداري اودهغې اقتصادي ارزښت	١٦-١٣
شپږم لوست	
٥,١ د مالدارۍ لارې چارې	١٨-١٧
الف. لرغونې او دوديزه طريقه(لارې، چارې)	
ب. عصري او پرمختللې طريقه	
اووم لوست	
٦,١ وحشي ژوي	٢٠-١٩
اتم لوست	
٧,١ د کرنې او مالدارۍ څرنګوالی	٢٤-٢١
دويم څپرکی	
انرژي او کانونه	٢٥
د څپرکي عمومي موخې	٢٦
نهم لوست	
١,٢ انرژي او د هغې اهميت	٢٨-٢٧
لسم لوست	
٢,٢ د انرژۍ د نوي کيدواونه نوي کيدو وړسرچينې	٣٠-٢٩
يوولسم لوست	
٣,٢ بريښنا	٣٢-٣١
دولسم لوست	
الف. د اوبو بريښنا	٣٨-٣٣

سرليکونه	ګڼه
ديارلسم لوست	
ب حرارتي بريښنا	٤٢-٣٩
څوارلسم لوست	
٤,٢ د ډبروسکاره او زمونږ په هيواد کې د هغو کانونه	٤٦-٤٣
پنځلسم لوست	
٥,٢ نفت اوګاز	٥٠-٤٧
الف. نفت	
ب. ګاز	
شپاړسم لوست	
الف. د هيواد نفت لرونکي حوزې	٥٢-٥١
اوولسم لوست	
٦,٢ فلزات	٥٦-٥٣
اتلسم لوست	
د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهميت	٥٨-٥٧
نولسم لوست	
٧,٢ دودانۍ د ډبرو کانونه	٦٠-٥٩
شلم لوست ٨,٢ ګرانبيه ډبرې	٦٤-٦١
يوويشتم لوست	
٨,٢ د کانونو او انرژۍ د حالت څېړنه	٦٨-٦٥
دريم څپرکی	
صنايع او سوداګري	٦٩
د څپرکي عمومي موخې	٧٠
دوه ويشتم لوست	
په افغانستان کې صنايع او د هغو اهميت	٧٢-٧١
درويشتم لوست	
الف. لاسي صنايع	٧٦-٧٣
ب. ماشيني صنايع	
ج. د ماشيني توليداتو احصاييه	
څلرويشتم لوست	
٢,٣ توريزم او د هغه اقتصادي اهميت	٧٨-٧٧
پنځه ويشتم لوست	
الف. د هيواد ګرځندويي سيمې	٨٢-٧٩
ب. د ګرځندوی احصاييه	
شپږويشتم لوست	
٣,٣ سوداګري او اهميت يې	٨٤-٨٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرليکونه	گڼه
اووه ويشتم لوست	
الف. کورنۍ سوداګري	۸۸-۸۵
ب. بهرنۍ سوداګري	
اته ويشتم لوست	
ج. د هيواد د وارداتو او صادراتو انډول(ميزان)	۹۲-۸۹
نهه ويشتم لوست	
۴,۳ بانک	۹۶-۹۳
ديرشم لوست	
بانک د چارو د پرمختګ څرنګوالی	۱۰۰-۹۷
يود يرشم لوست	
۳,۵ د صنايعو او سوداګرۍ د حالت څيړل	۱۰۴-۱۰۱
د نړۍ برخه	
څلورم څپرکی	۱۰۵
او به او کرنه	
د څپرکي عمومي موخې	۱۰۶
دوه ديرشم لوست	
۱,۴ په نړۍ کې او به او په هغو پانګه اچونه	۱۰۸-۱۰۷
درې ديرشم لوست	
الف. د اوبو لګولو لويې پروژې	۱۱۲-۱۰۹
ب. د اوبو چاڼول(تصفيه)	
څلورديرشم لوست	
۲,۴ کرنه او د هغې نوې لارې، چارې	۱۱۶-۱۱۳
پنځه ديرشم لوست	
د نړۍ په پر مختللو هيوادو کې د کرنيزو توليداتو د بيلابيلو ډولونو کچه	۱۲۰-۱۱۷
پنځم څپرکی	
انرژي	۱۲۱
د څپرکي عمومي موخې	۱۲۲
شپږ ديرشم لوست	
۱,۵ انرژي او په نړۍ کې د هغې اهميت	۱۲۴-۱۲۳
اووه ديرشم لوست	
۲,۵ د انرژۍ ډولونه	۱۳۰-۱۲۵
اته ديرشم لوست	
په نړۍ کې نفت	۱۳۴-۱۳۱
نهه ديرشم لوست	
ج. طبيعي ګاز	۱۳۸-۱۳۵

سرليکونه	گڼه
څلويښتم لوست	
د. په نړۍ کې د ډبرو سکاره	۱۴۲-۱۳۹
يو څلويښتم لوست	
۳,۵ د انرژي د منابعو جغرافيايي ويش	۱۴۶-۱۴۳
شپږم څپرکی: کانونه او صنايع	۱۴۶
د څپرکي عمومي موخې:	۱۴۶
دوه څلويښتم لوست	
۱,۶ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت	۱۵۰-۱۴۷
درې څلويښتم لوست	
۲,۶ د کانونو دايستلو لارې- چارې	۱۵۲-۱۵۱
څلورڅلويښتم لوست	
په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه	۱۵۶-۱۵۳
پنځه څلويښتم لوست	
۳.۶ د صنايعو په پرمختګ کې اغيزمن لاملونه (عوامل)	۱۶۰-۱۵۷
اووم څپرکی	
سوداګري او ګرځندويي	۱۶۱
د څپرکي عمومي موخې	۱۶۲
شپږڅلويښتم لوست	
۱,۷ نړيواله سوداګري او د هغې اهميت	۱۶۴-۱۶۳
اوه څلويښتم لوست: ۲,۷ نړيواله سوداګري	
الف.د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم	۱۶۸-۱۶۵
اته څلويښتم لوست	
ب. د سوداګريزې سيمی او د هغو مفهوم	۱۷۰-۱۶۹
نهه څلويښتم لوست	
د. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان	۱۷۲-۱۷۱
پنځوسم لوست	
ګرځندويي(توريزم) او نړيوال اهميت يې	۱۷۴-۱۷۳
يوپنځوسم لوست	
الف. د نړۍ مهمې ګرځندوی(توريستي) سيمې او هيوادونه	۱۷۸-۱۷۵
دوه پنځوسم لوست	
ب. د توريزم د راښکون(جذب) سرچينې	۱۸۰-۱۷۹
درې پنځوسم لوست	
۴,۷ نړيوال حمل او نقل او د هغه اهميت	۱۸۴-۱۸۱
څلورپنځوسم لوست	
الف. د حمل او نقل ډولونه	
ب.سيالي(رقابتونه)	۱۸۷-۱۸۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې څپرکي کې لولو:

کرنه او مالداري

- کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
- د کرنې لارې چارې

ـ پخوانۍ طريقې
ـ د کرنې پرمختللې او عصري طريقه
ـ مهم کرنيز توليدات
ـ د کرنې جغرافيايي وېش

- د مالدارۍ او د هغې اقتصادي ارزښت
- د مالدارۍ لارې چارې

ـ لرغونې او دوديزې طريقې (لارې ـ چارې)
ـ عصري او پرمختللې طريقې

- وحشي ژوي
- د کرنې او مالدارۍ د حالت کتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه ځپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د کرنې په اقتصادي ارزښت به وپوهیږي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به بیان کړای شي.
- د کرنې د نوو لارو چارو په اغیزمنتوب به پوه شي.
- د هېواد د کرنیزو تولیداتو له اندازې څخه به خبر شي.
- د هېواد د کرنې په جغرافیایي وېش به وپوهیږي.
- د مالدارۍ پر اقتصادي اهمیت به وپوهیږي.
- د هېواد له کورنیو ښارویو او د هغو له وېش څخه به خبر او نورو ته به معلومات ورکړای شي.

زده کوونکي به د دغه ځپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي موخو ته ورسیږي:

- د هېواد د کرنې اقتصادي اهمیت به بیان کړای شي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به تشریح کړای شي.
- د کرنې د نویو لارو چارو د اغیزمنتوب دلایل به وویلای شي.
- د مالدارۍ اقتصادي اهمیت به بیان کړای شي.
- د هېواد د کورنیو ښارویو ډولونه به بیان کړای شي.
- د نقشې پرمخ د کرنیزو بیلابیلو ونو، بوټو (نباتاتو) د کرنې ساحې به وښیې.
- د نقشې پرمخ د هېواد د کورنیو ښارویو د ساتنې ساحې به تثبیت کړای شي.
- د هېواد د مالدارۍ ستونزې به نورو ته وویلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

۱، ۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت

۱- شکل په افغانستان کې د ځمکې د کولبې (يوې) او کرنې عنعنوي لارې چارې

د کرنې د حياتي او اقتصادي ارزښت په هکله څومره پوهيږئ؟

کرنه: زموږ د هېواد د ملي اقتصاد يوه مهمه او بنسټي برخه ده او د هغې ځينې حاصلات، لکه: مېوې، زعفران او نور د صادراتو او عايداتو لويه سرچينه جوړوي.

له تاريخي پلوه د کرنې خوراکي توکي له ډېر پخوا څخه د انسانانو د استفادې وړ ګرځېدلي دي.

کرنه او مالداري زموږ د زياتره خلکو کار او دنده ده. کرنيز حاصلات نه يوازې دا چې د وګړو د لومړنيو اړتياوو په پوره کولو کې ارزښت لري، بلکې د سپکو صنايعو او خوراکي توکو په پرمختيا او د ملي اقتصاد په پياوړتيا کې ورڅخه استفاده کيږي. د ځينو کرنيزو حاصلاتو له خرڅلاو څخه د يوشمېر اړتياوو د پوره کولو په خاطر د پيسو عوايد ترلاسه کيږي.

کرنه د حبوباتو، سبزيجاتو او لومړنيو نباتي موادو د تخمونو د کرلو او شيندلو لپاره دځمکې له تيارولو څخه عبارت دی چې له اقليم، مساعدو اوبو او خاورې سره په توافق د دوديزې او يا معاصرې تکنالوژۍ د وسايلو په واسطه په آبي او للمي ډول سرته رسيږي او د کال په بېلا بېلو فصلونو کې له ځمکې څخه مطلوب حاصلات اخلي. زموږ په کرنيز هېواد افغانستان کې بېلا بېلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلې دانې، ډول ډول مېوې، صنعتي او غوړلرونکي بوټي، بيلابيل سابه، وابښه (شوتله او ريشقه)، يو شمېر طبي بوټي لکه زعفران او نور کرل کيږي.
هغه لاملونه چې د کرنيزو توليداتو په څرنګوالي باندې اغېزه لري، فزيکي، ټولنيز، اقتصادي او سياسي لاملونه دي. د خاورې څرنګوالی، د ځمکې جوړښت او بڼه، اقليم او د اوبو سرچينې فزيکي لاملونه بلل کيږي چې د کرنيزو حاصلاتو په څرنګوالي او څومره والي پوره اغيزه لري.
د ژمي د واورې اورښت او پسرلني بارانونه د لوړو سيمو او د غرونو د لمنو د خاورو لرونکو طبقو په لنده بل کې ګټور او د ونو - بوټو په وده او د هغو د ريښو په پياوړتيا په تېره د للمي غنمو په زياتوالي کې اغيزه لري.
د افغانستان د کرنې يوه برخه دوديزه او بله برخه يې پرمختللې بڼه لري. په ټولنيزه توګه د افغانستان د ټولې کرنيزې ځمکې ٧.٩ ميليون هکتاره ځمکه تر کرنې لاندې ده، چې له هغې جملې څخه ٥.٣ ميليونه هکتاره يې د خړوبولو وړتيا لري، خو د اوبو د کمښت له کبله هر کال د هغو يوازې ٢.٦ ميليون هکتاره خړوبيږي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د کرنيزو بوټو او د هغو د حياتي ګټو په هکله او دويمه ډله دې زموږ په هېواد کې د کرنې د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د هرې ډلې استازی به د خپل کار پايله په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې

١ـ کرنه څه ډول فعاليت دی تعريف يې کړئ.
٢ـ کرنه څه اقتصادي اهميت لري؟ توضيح يې کړئ.
٣ـ غنم څو ډوله کرل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له کتابتون يا کومې بلې علمي سرچينې څخه په استفادې د خپل هېواد د کرنې د اقتصادي ارزښت په اړه يوه پاڼه معلومات راټول او خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۱ د کرنې لارې چارې

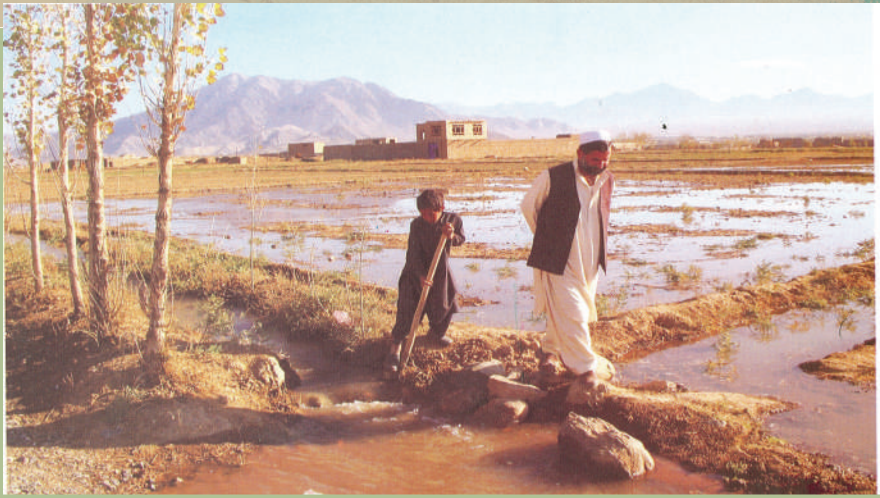

۲- شکل په افغانستان کې د ځمکو اوبه کولو لارې- چارې چې زیاتره په غیر فني او نا منظمه توګه ترسره کېږي

په افغانستان کې د کرنې لارې چارې په څه ډول دي؟

زموږ په هېواد کې له ډېر پخوا راهیسې کرنه په دودیز ډول، په ځارویو باندې یوې کول غېر فني او درانه کارونه د بزګر په مټ پر مخ وړل کیږي، خو د هغې لړ حاصل زموږ د هېواد د ورځ په ورځ زیاتېدونکي نفوس لګښت نه پوره کوي، نو ځکه هر کال یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردیږي. د افغانستان کرنه په عمومي توګه په پخوانیو او نوو طریقو او لارو چارو ترسره کیږي چې په لنډ ډول یې توضیح کوو:

الف ـ پخوانی طریقه:

د افغانستان دغه ډول کرنه زیاتره دودیزه کرنه ده چې موخه یې یوازې د بزګرانو د اړتیا پوره کول دي.
څرنګه چې په دودیزه کرنه کې د بزګر د کورنۍ د لومړنیو خوراکي توکو چمتو کول د لومړنیو اړتیاوو څخه ګڼل کیږي، نو ددې موخې لپاره په سلوکې له ٦٠ څخه تر ٨٠ پورې ځمکې او کار د غلې ـ دانې د حاصل لپاره ځانګړې شوې دي په دودیزه کرنه کې ځمکه، د کار ځواک، کرنیز وسایل او تخم په لومړنۍ بڼه وي چې ټول د بزګرانو له خوا چمتو کیږي. بزګران خپل ډېره لږه اندازه تولید شوی حاصل بازار ته وړاندې کوي چې د هغو په پیسو خپلې اړتیاوې پوره کوي. عنعنوي بزګران په په ټولنیزه توګه د خپلو تولیداتو په سلو کې تر ٥٠ پورې په بازار کې پلوري.
د دولتي احصائیو له مخې د غذایي توکو په توګه د هر افغان وګړي د غنمو لګښت په یوه کال کې ١٦٢ کیلو ګراموته رسیږي. له دې امله زموږ د هېواد د غلې حاصلات د خلکو اړتیا نه پور ه کوي، نو ځکه په ځینو ولایتونو کې کچالو د غلې ځای نیسي چې د تولید اندازه یې له ٥٠٠ ټنو څخه تر ٢٥٠٠٠ ټنو پورې زیاته شوې ده، همدارنګه یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردیږي.

ب ـ د کرنې پرمختللې او عصري طریقه:

په پرمختللې او عصري کرنه باندې د وروسته پاتې عنعنوي کرنې د بدلولو لپاره د شرایطو او اسانتیاوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنعنوي (دودیزه) کرنه	عصري (پرمختللې) کرنه
یوازې د کورنۍ د اړتیا وړ لګښتونو بشپړونکې ده	په مارکیټ کې د حاصلاتو د خرڅلاو له لارې دګټې لوړ حد ته رسېدل
له تولیدي دودیزو وسایلو کار اخېستل	د تولید له نوې تکنالوژۍ څخه په پراخه توګه کار اخېستل
له مارکیتو تولیدي عواملو او د تولید له حاصل سره ډیرې کمزورې اړیکې	له مارکیټ، تولید او تولیدي حاصلاتو سره ژورې او پوره اړیکې
له تکنالوژۍ څخه په کار اخېستو کې ځان ساتنه	زړورتیا او تاوان منل
د غلو - دانو هغه ډېر لږ حاصل چې د وګړو اړتیا نه پوره کوي.	پوره اندازه تولیدات اود اړتیا بسیا کیدل
د شودیارې تر ۱۰ سانتي مترو پورې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې ښه وده وکولای شي.	په تراکتور سره تر ۲۰ سانتي مترو پورې د ځمکې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې پوره وده کوي
له خپلسرو (هرزه) بوټو سره د تخم کر چې له اصلي بوټو څخه خپلسروي (هرزه) واښه له خاورې زيات غذايي توکي اخلي	د پاک تخم کرل چې د خاورې ټول غذايي توکي اصلي نبات ته رسيږي

د برابرولو په خاطر لاندې امکانات بنستیي رول لري: مواصلاتي کرښې او د لیږد را لیږد وسایل، بریښنا، د اوبو لګولو سیستم، بازار موندنه، اړیکې، کرنیز اصلاح شوي تخمونه، سره، د ونو ـ بوټو د ناروغیو او افاتو ضد دارو، کرنیز ماشینونه، د څېړنو، ترویج او د نباتاتو د ساتنې خدمتونه او نور.

د عصري او پرمختللې کرنې نورې ځانګړتیاوې دا دي چې کرنیزه ښیګڼه رامنځ ته کوي او له لږې ځمکې څخه ډیر حاصل په لاس راوړي.

د عصري کرنې په لارو ـ چارو کې کرنیز ماشینونه په کار کې اسانتیا راولي او د تولید اندازه لوړوي.

د بندونو جوړول او د ویالو کیندل، د ژورو څاګانو ایستل او د پراخو شاړو ځمکو تر کرنې لاندې راوستل د تولیداتو د زیاتیدو او په خپل ځان د هېواد د بسیا کیدو لامل کیدای شي.

د عصري پرمختللې او دودیزې وروسته پاتې کرنې د ځانګړتیاوو لنډیز په جدول کې ښودل شوی دی:

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دریو ګروپونو کې تنظیم شي له خبرو اترو وروسته دې لنډ ځواب ووایي:

بیا د هر ګروپ استازی دې د خپل ګروپ د کار په هکله د ټولګي په مخکې نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.

لومړۍ ډله: ستره موخه په عنعنوي کرنه کې څه ده؟

دویمه ډله: ستره موخه په عصري او پر مختللې کرنه کې څه ده؟

دریمه ډله: د عنعنوي او عصري کرنې دوه دوه مثالونه ولیکئ.

پوښتنې

پوښتنې په غور ولولئ دسم ځواب مخې ته يې(ص) او د غلط ځواب مخې ته يې (غ) ولیکئ.

۱- په عنعنوي کرنه کې تولیدات او کرنیز حاصلات ډیربږي( ) ( )

۲- په عصري او ماشیني کرنه کې تولیدات او حاصل لږ او د یاد ولو وړنه وي.

۳- اقلیمي شرایط هم د کرنې په تولیداتو اغیز لري( ) ( )

له ټولګي څخه د باندې فعالیتونه

زده کوونکي دې د خپلې کورنۍ د غړو سره له مشورې څخه وروسته دلاندې پوښتنو لنډ ځواب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې په ټولګي کې بیان کړي.

ماشیني کرنه به زموږ د هېواد په عنعنوي کرنه کې څه ډول ځای ونیسي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱، ۳ مهم کرنیز تولیدات

۳- شکل په یوه کرونده کې د پنبې د محصولاتو راټولول

زموږ د هېواد طبیعي شرایط د کومو کرنیزو بوټو کرلو ته برابر دي؟

افغانستان چې بېلا بېلې اقلیمي سیمې لري د بېلابېلو ونو او بوټو د کرلو وړتیا لري. څرنګه چې د افغانستان په سلوکې ۸۰ ځمکه غرونه، دښتې او ډاګونه دي، نو یوازې په سلوکې ۱۵ ځمکې د کرنې وړ دي چې اوس له هغو څخه نیمایي کرل کېږي. د افغانستان د ټولو کرنیزو ځمکو پراخوالی ۲۸ میلیونه هکتاره کېږي، له هغو څخه ۸،۷ میلیون هکتاره د کرنې وړ ده، خو هر کال یوازې په ٥،٤ میلیونه هکتاره کې کرنه کېږي.

د افغانستان له ټولو زیات کرنیز تولیدات غلې ـ دانې (غنم، وریجې، جوار او وربشې) دي چې په پراخه کرنیزه ساحه کې کرل کېږي او لوړ ارزښت لري. دغه غله د کرنې وړ په سلوکې ۸۳ آبي ځمکه او نوره للمي ځمکه نیسي. نورې ونې او بوټي لکه مېوې، سابه او صنعتي بوټي لکه چغندر، پنبه، د څارویو لپاره واښه او نور په ٤۳۰ زره هکتاره آبي کرنیزه ځمکه کې کرل کېږي.

- زموږ په هېواد کې د ټولو کرنیزو تولیداتو پرتله هغه څه چې د وګړو غذايي اړتیا پوره کوي، غنم دي، چې زموږ د خلکو د خوراک بنسټي توکي دي.

غنم تر ډېره پورې په جغرافیايي منځنیو عرض البلدونو کې وده کوي چې له دې پلوه افغانستان د غنمو د کرلو او ودې تر ټولو غوره طبیعي شرایط لري. غنم د افغانستان له ۳۰۰۰ څخه تر ۳۳۰۰ مترو پورې په بېلابېلو لوړو سیمو کې کرل کېږي او د افغانستان په سلو کې له (۵۰ څخه تر ٦۰) ځمکې یې نیولې دي، په داسې حال کې چې د کرنې وړ ځمکو په سلوکې ۹۰ برخه یې نیولې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ هېواد د پستو یا په مني کې د کرل کېدونکو غنمو او کلکو یا پسرلنیو غنمو د بیلابیلو ډولونو د لرلو له کبله په ټولو هېوادوکې لومړی ځای لري.
د روسي عالم (وایولوف) د څېړنې له مخې د افغانستان شمال سیمې په آسیا کې د پستو غنمو د ودې لومړنی مرکز دی چې د غنمو په سلوکې د ۵۷ ډولونو په لرلو سره په ټوله نړۍ کې لومړی ځای لري. دغه ډول غنم په مني کې په ابي ځمکو کې کرل کیږي.
په افغانستان کې د غنمو ډیره برخه په ابي ځمکو کې کیږي چې د للمي پرتله یې د حاصل اندازه ډېره زیاته ده. د افغانستان د کرنې لاندې ځمکو په سلو کې ۵٦ یې آبي او ٤٤ یې للمي دي. د غنمو له دوه پر دریمې برخې څخه زیات یې ببرته په تولیدوونکو سیمو کې خوړل کیږي، یوازې دریمه برخه یې د هېواد دننه مارکیټونو ته د پلورلو لپاره وړل کیږي. د للمي غنمو د کرلو ډیرې پراخې ځمکې د هېواد په شمال کې دي، خو په آبي توګه غنم په جنوبي، مرکزي او جنوب لویدیځو سیمو کې کرل کیږي.
ـ له غنمو څخه وروسته وریجې د افغانستان مهمه غله او د خلکو د خوراك مهم توکی دی.
وریجې زیاتره په هغو ځایونوکې کرل کیږي چې توده هوا او ډیرې اوبه ولري. په افغانستان کې هم وریجې په هغو ټیټو سیمو کې چې توده هوا او پریمانه اوبه لري، کرل کیږي چې دوه ډولونه لري: نرۍ وریجې او غټې وریجې.
د غټو وریجو پرتله د نریو وریجو بیه، د تولیداتو اندازه او لګښت زیات دی. نرۍ وریجې د هېواد په ختیځو ولایتونو یعنې لغمان، کونړ او ننګرهار اوپه شمالي ولایتونو لکه بغلان، کندوز او تخار کې ډیرې کرل کیږي. غټې وریجې معمولاً په میدان وردګ، لوګر، بغلان او تخار ولایتونو کې کرل کیږي.
ـ جوار هم په تودو او اوبه لرونکو سیمو کې کرل کیږي. د جوارو تولیدات، پخوا په ډیرو ولایتونو کې مصرفیدل او د یو شمېر خلکو خوراکي توکي بلل کیدل، خویه دې وروستیو کې دهغو د کرلو ساحه کوچنۍ شوې ده او د خلکو د خوراکي توکو په توګه ورڅخه ډیر کار نه اخیستل کیږي.
جوار په پکتیا، پکتیکا، ننګرهار او لوګر کې ډیر کرل کیږي.
ـ وربشې هم په تودو او اوبه لرونکو سیمو کې کرل کیږي، خو د غنمو پرتله په سړو سیمو کې ښه وده کوي. وربشې زیاتره ځارویو ته ورکول کیږي.
زموږ د هېواد په ګڼ شمېر سیمو کې یو شمېر نورې غلې ـ دانې لکه مې، لوبیا، نخود، مشنګ او باقلي هم کرل کیږي.
ـ سابه هم په افغانستان کې مهم خوراکي توکي دي. په افغانستان کې مهم کرل کېدونکي سابه دادي: کچالو (پټاټې) تور بانجان، رومي بانجان، ګازرې، شلغم (ټیپر) پالک، کدو، ګلپي، تورايي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرچک، لیرو (بینډۍ)، کاهو او نور.

ـ مېوې هم زموږ د هېواد غوره کرنیز تولیدات دي. د افغانستان طبیعي شرایط د میوه لرونکو بیلابیلو ونو دودې او روزنې لپاره ډېر غوره دي. مېوې د کورنیو اړتیاوو له پوره کولو سربېره بهر ته هم صادرېږي.

افغانستان د بیلابیلو پاڼېږو او ستروس مېوو د لرلو له مخې نړیوال نوم لري چې هم له تازه انګورو، منو، خټکیو، هندوانو، انارو، ناکو، بهي او نورو اوهم یې له وچو لکه بادامو، ممیزو، پستې، غوزانو او نورو څخه استفاده کېږي او بهرته هم لیږل کېږي.

ـ صنعتي بوټي هم لکه ګنې، چغندراو پنبه د هېواد په بیلابیلو سیمو کې کرل کېږي. افغانستان په نړۍ کې د پنبې د کرلو سیمه ده، هغه سیمې چې توده هوا اوپوره اوبه ولري د پنبې لپاره غوره بریښي. د هغې کرل د هېواد په شمال، لویدیځ او ختیځ کې رواج لري.

چغندر هم له پخوا څخه زموږ په هېواد کې کرل کېږي، په پخوا کلونو کې یې په کندوز او بغلان کې کرل زیات رواج و او د بغلان د بورې (شکرې) په فابریکه کې ور څخه استفاده کیده.

ګنې د ننګرهار، کونړ، لغمان او پکتیا ولایتونو کې په یوه محدوده ساحه کې کرل کېږي، د جلال آباد شاوخوا کې یې کرنه ډېره رواج ده چې د ګوړې په جوړولو کې ورڅخه کار اخېستل کېږي.

ـ زموږ د هېواد په بیلابیلو سیمو کې بیلابیل طبي بوټي هم وده کوي چې زموږ خلك له هغو څخه له ډېر پخوا راهیسې په ډېرو لومړنیو بڼو کار اخلي یو شمېر دغه بوټي بهرته هم استول کېږي، هغه بوټي چې یوناني طب کې ورڅخه کار اخېستل کېږي او یاهم د معاصر درمل جوړونې په صنعت کې کارول کېږي دادي: زعفران خوږه ولې، شمکې او نور.

زموږ د هېواد یو شمېر سیمو کې غوړ لرونکي بوټي لکه زغر، شړشم، کنځلې، لمرګلې او نور هم کرل کېږي.

د محصولاتو ډول په ټن	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹
غنم	۸۳٤،۲	٤۹۹،۲	٤۹٦،۱
وریجې	٤٥۰	٤۲۰	۲۳۳
وربشې	۲٤۰	۲۱٦	۷٤
جوار	۳۳۰	۲٤۰	۱۱٥
ږدن	۲۲	۲۲	۲۲
کچالو (پټاټې)	۲۳٥	۲۳٥	۲۳٥
دانې (لوبیا)، نخود او نور)	٥۰	٥۰	٥۰
کنځلې	۲٤	۲٤	۲٤
پومبه دانه	٦٦	٦٦	٦٦
مالوچ	۲۲	۲۲	۲۲
سابه	٥۲۰	٥٤۰	٥٤۰
هندوانې	۹۰	۹۰	۹۰
خټکې	۲۲	۲۲	۲۲
انګور	۳۳۰	۳۳۰	۳۳۰
ګنې	۳۸	۳۸	۳۸
چغندر	۱	۱	۱
منې	۱۸	۱۸	۱۸
شفتالو	۱٤	۱٤	۱٤
الو	۳٥	۳٥	۳٥
ستروس	۱۲	۱۲	۱۲
زردالو	۳۸	۳۸	۳۸
نورې مېوې	۱٦۸	۱٦۸	۱٦۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲) جدول: د ۱۳۸۰ـ ۱۳۸۳ کلونو په ترڅ کې د افغانستان یو شمیر اصلي کرنیزو محصولاتو د تولیداتو اندازې (ارقام په ټنو)

محصولات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
غنم	۱/۵۹۷/۰۰۰	۲/۶۸۶/۰۰۰	۳/۴۸۰/۰۰۰	۲/۸۸۴/۰۰۰
وریجې	۲۴۲/۰۰۰	۳۸۸/۰۰۰	۲۶۰/۰۰۰	۳۲۵/۰۰۰
وربشې	۸۷/۰۰۰	۳۴۵/۰۰۰	۲۴۰/۰۰۰	۳۳۷/۰۰۰
جوار	۱۶۰/۰۰۰	۲۹۸/۰۰۰	۲۱۰/۰۰۰	۳۱۵/۰۰۰
ږدن	۲۲۰/۰۰۰	۲۰/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۲۲/۰۰۰
کچالو او چغندر	۲۷۴/۰۰۰	۲۶۹/۰۰۰	۴۳۴/۰۰۰	۳۳۹/۰۰۰
ګنې	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰
د شکرې چغندر	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
وچه میوه	۶۸/۷۰۰	۶۸/۹۰۰	۵۸/۴۰۰	۷۴/۹۰۰
لوبیا، نخود او نور	۵۰/۰۰۰	۵۰/۰۰۰	۴۲/۱۰۰	۵۰/۰۰۰
د بادام بیلابیل ډولونه	۹/۰۰۰	۹/۰۰۰	۷/۰۰۰	۱۵/۰۰۰
غوزان	۵/۰۰۰	۵/۰۰۰	۳/۹۰۰	۵/۰۰۰
پسته	۲/۸۰۰	۲/۸۰۰	۲/۲۰۰	۳/۰۰۰
ښوون	۹۰۰	۱/۱۰۰	۲/۴۰۰	۹۰۰

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، لومړی دې د نوي لوست متن له ځان سره ولولي، بیا دې د هېواد د یو ډول کرنیزو تولیداتو په هکله بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

پوښتنې

۱ ـ کوم ډول کرنیز بوټي زموږ په هېواد کې په پراخه اندازه کرل کیږي؟ د هغو په هکله توضیحات ورکړئ.

۲ـ وریجې په څو ډوله دي او د هېواد په کومو سیمو کې او په څه ډول طبیعي شرایطو کې کرل کیږي؟

۳ ـ د هېواد څو ډوله میوې پیژنئ، د هغو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

٤ـ صنعتي بوټي یعني څه او څو ډوله یې پیژنئ، نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسې د اوسیدلو له سیمې څخه کوم ډول کرنیز محصولات ترلاسه کیږي، د هغو په کرلو کې کومې ستونزې تر سترګو کیږي، ستاسې د سیمې کرنه به څرنګه پرمختګ وکړي چې د بزګرانو او د هېواد اقتصاد مو پیاوړی شي. په دې هکله په یوه پاڼه کې لیکنه وکړئ او په ټولګي کې د هغې په هکله خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم لوست

د کرنې جغرافيايي وېش

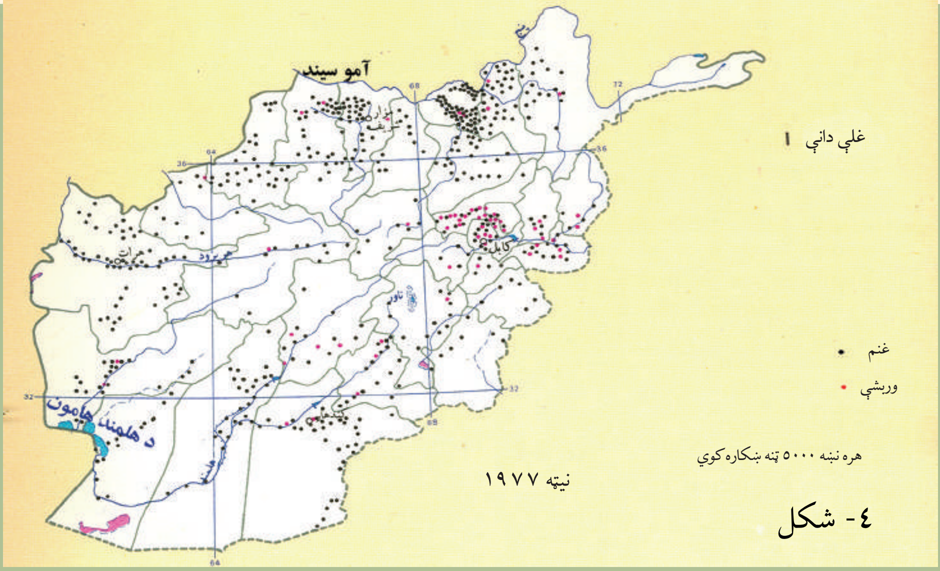

نقشهٔ I غلې دانې

تاسي پوهېږئ چې د يو شمېر ونو ـ بوټو (نباتاتو) کرل په ټول هېواد کې امکان لري؟

د کرنې جغرافيايي وېش داڅرګندوي چې د ونو، بوټو بيلابيل ډولونه او غلې، دانې د هېواد په کومو سيموکې او ترڅه ډول اقليمي شرايطو لاندې په کوم ډول ځمکوکې کرل کيږی او توليد يې لوړوالی مومي.

لکه چې په مخکينې لوست کې وويل شول، زموږ د هېواد غرنی وضعيت ددې لامل شوی دی چې د هېواد په ډېرو سيموکې په تېره په غرنيو او دښتي سيموکې کرنه ونه شي.

د هېواد په کرنيزو سيموکې غلې دانې، سابه او مېوې کرل کيږي. چې ستيپ ځمکې او د ويالو غاړې دي. د هېواد يوه برخه طبيعي ځنګلونو او څرځايونو نيولې ده. لکه څرنګه چې په (I) نقشه کې ښکاري غنم او وربشې څه ناڅه د هېواد په ټولو سيموکې کرل کيږي.

که (II) نقشې ته وکتل شي، جوار زياتره د هېواد په ختيځ او په لږ شمېر نورو سيموکې کرل کيږي، خو وريجې زياتره په ختيځ او شمال کې کرل کيږي.

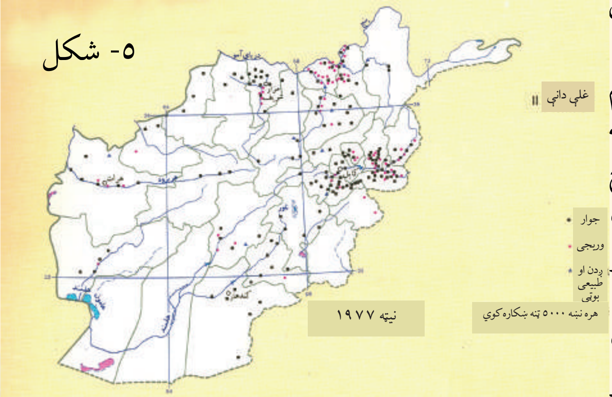

څرنګه چې په پخواني لوست کې هم ولوستل شول او د صنعتي بوټو په نقشه کې هم ښکاري، پنبه د شمال، لوېديځ او جنوب لوېديځ په ځينو ولايتونو، ګنې په ختيځ او چغندر زياتره په کندز او بغلان کې کرل کيږي.

يو شمېر نور صنعتي بوټي لکه لمرګلي، کنځلي او زغر د هېواد بيلابيلو سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ځای ځای کرل کیږي.

د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې ښکاري چې پټاټې او نور سابه په ختیځو سیمو، شمال، هرات او کندهار کې ډېر کرل کیږي، مېوې، په تېره بیا انګور په کندهار، پروان، هرات، کابل او کاپیسا، ستروس (لکه نارنج، لیمو) زیتون او نور په ختیځ او ختېکي او هندوانې په شمالي ولایتونو کې رواج دي.

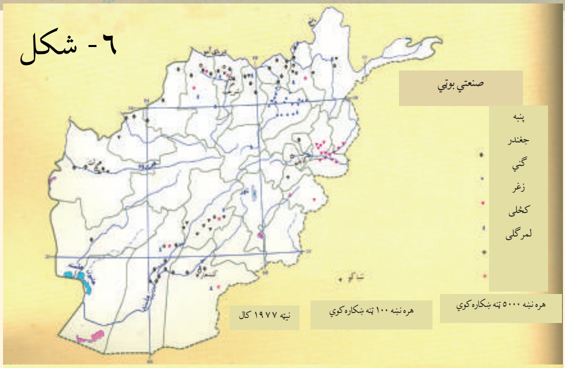

٦- شکل

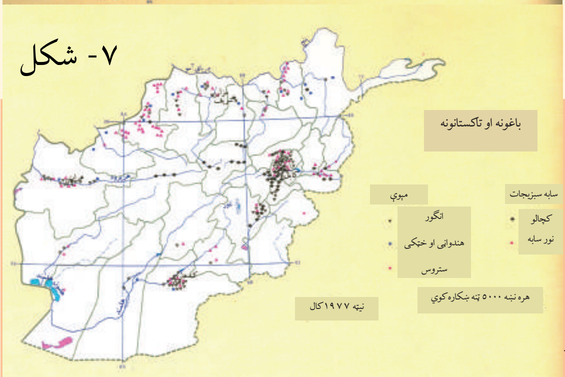

٧- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې څلور ډلې شي، لاندې کارونه دې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

ـ لومړۍ ډله به د غلو ـ دانو د ١ نقشې له مخې او د مخکینې لوست سره سم، د غنمو او وریشو د کرلو سیمې وښیې او دا به څرګنده کړي چې په نقشه کې هره ځانګړې نښه د څو زره ټنه تولیداتو ښودنه کوي.

ـ دویمه ډله به د وریجو او جوارو د کرلو سیمې د غلو ـ دانو په دریمه ډله به د صنعتي بوټو د کرلو سیمې د صنعتي نباتاتو او څلورمه ډله به د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې د باغونو او تاکستانونو سیمې او د سبو او میوو د تولید سیمې وښیې.

پوښتنې

١ ـ د کرنې جغرافیایي وېش څه مفهوم لري؟

٢ ـ ولې غنم د هېواد په ټولو سیمو کې کرل کیږي؟ یوازې دوه لاملونه یې ووایئ.

٣ ـ ولې زموږ د هېواد په ځینو سیمو کې یو شمېر کرنیز بوټي او د هغو د تولید اندازه لږه ده؟ د هغه لامل (علت) څه دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

تاسې هریو، یو ډول کرنیز بوټي غوره او د درس له مخې په یوه ولایت کې یې د کلنې تولید اندازه اټکل کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

۴ ، ۱ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت

۸- شکل د افغانستان د دوه بوکانو لرونکو اوښانو تصویر

زموږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کېږي؟

د څارویو روزنه او ساتنه زموږ د خلکو په ژوند کې څومره ارزښت لري؟

مالداري او د څارویو روزنه په افغانستان کې ډېر لرغونتوب لري. کله چې د څارویو ښکار کول مخ په کمښت شول اویا بشپړ ودریدل. خلکو یو نوی ډول ژوند پیل کړ او د څارویو په ساتنه او روزنه بوخت شول. له هغه وخته تر اوسه پورې پیړۍ تېرې شوي دي او خلکو همدغه ډول ژوند ته دوام ورکړې دی.

زموږ د هېواد په ټولو سیمو کې د غرونو لمنو او خاورینو غونډیو د څارویو روزنې او ساتنې ته ډېر غوره شرایط چمتو کړي دي او تر اوسه پورې یې زموږ یو زیات شمېر وګړي د ژوند په زیاته موده کې په همدغه ډول بوخت کړي دي.

په افغانستان کې په سلوکې د ۸۰ په شاوخوا وګړي په کرنه بوخت دي، هیڅ داسې یو بزګر نشته چې د څارویو په ساتنه بوخت نه وي، سربېره په دې، زموږ یو شمېر خلک، په تېره بیا کوچیان په بشپړ ډول د څارویو په ساتنه بوخت دي او همدایې د ژوند اړتیاوې پوره کوي.

د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د څارویو د روزنې یا مالدارۍ ارزښت په دې کې دی چې زموږ د خلکو د اقتصاد په پرمختیا کې مهم رول لري.

د څارویو د تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص عاید په سلوکې ۷ ـ ۱۰ پورې برخه جوړوي. سربېره پردې خلک د څارویو څخه د کار ځواک د تولید، باروړلو، د پوستکي د ترلاسه کولو، وړیو او نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- شکل

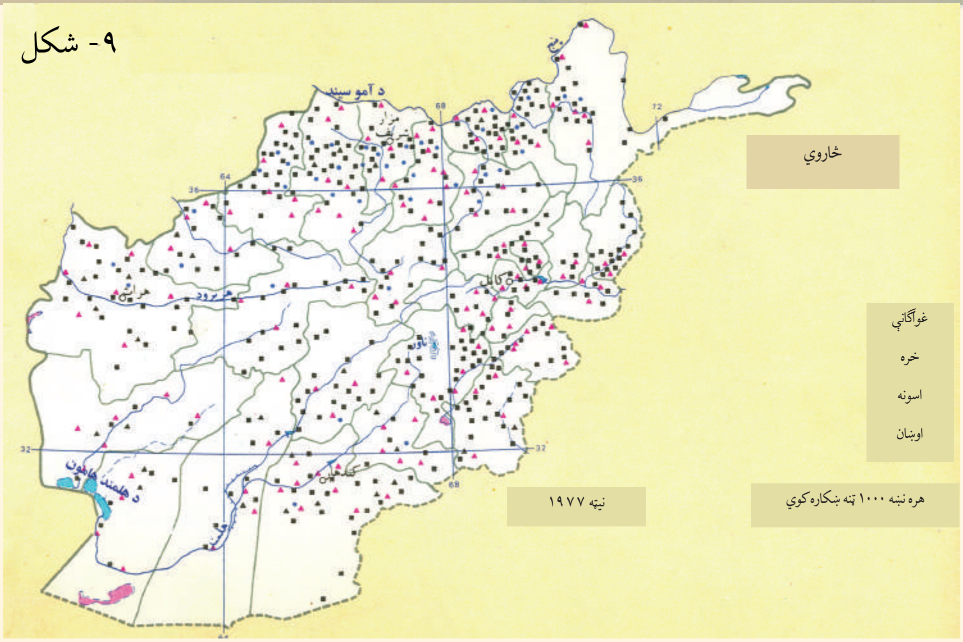

لپاره هم کار اخلي. د خارويو شمېر محصولات لکه وړی، د پسونو او غويانو پوستکي، قره قل پوستکي او کولمې د خپلې بيې له پلوه د هېواد د صادراتو په سلوکې ۱۰ ـ ۲۰ برخې جوړوي.
همدارنګه د غاليو صادرات او د ورېو صنايع، پوستين باب او د پوستکو صنايع هم د افغانستان په صادراتو کې د پام وړ برخه لري. له دې پرته په هېواد کې د اړتيا وړ غوښه او شيدې چې اندازه يې په يوه کال کې د هر وګړي لپاره په ترتيب سره له ۱۱.۵ تر ۶۰ کيلوګرام اټکل شوې ده، له کورنيو سرچينو چمتو کيږي.
د يادولو وړ ده چې څلوېښت کلنو جګړو او وچکالۍ مالدارانو او د خارويو ساتنې ته هم زيان اړولی، ددې ترڅنګ د کال په سړو شپو ـ ورځو کې د غوره غوجلو نشتوالی او د بسيا پاکو اوبو کمښت هم د خارويو په مړينه اغيزه لري چې اندازه يې هر کال په سلوکې ۳۰ ته رسيږي.

د کورنيو خارويو ډولونه او د هغو جغرافيايي وېش

هغه کورني خاروي چې بزګران او مالداران يې ساتي دادي: پسونه، غواوې، وزې، خره، اوښان، اس، کچرې او کورني چرګان. د کورنيو خارويو په ډله کې تر ټولو زيات قره قل پسونه او عادي پسونه د هېواد په اقتصاد کې ډېر غوره ارزښت لري او د خارويو د محصولاتو په صادراتو کې يې برخه ډېره ده.
لکه چې د خارويو روزنې په (I) نقشه کې ښکاري، د پسونو روزنه څه ناڅه د هېواد په ټولو برخو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ترسترګو کیږي، خو قره قل پسونه یوازې په شمالي ولایتونو کې له بدخشان څخه تر هرات پورې پراختیا لري. وزې هم په ټول هېواد کې روزل کیږي.

که چیرې د څارویو روزنې (I I) نقشې ته ځیر شو، نور څاروي لکه غواګانې، خره، اسونه او اوښان څه ناڅه د هېواد په ټولو ولایتونو کې روزل کیږي.

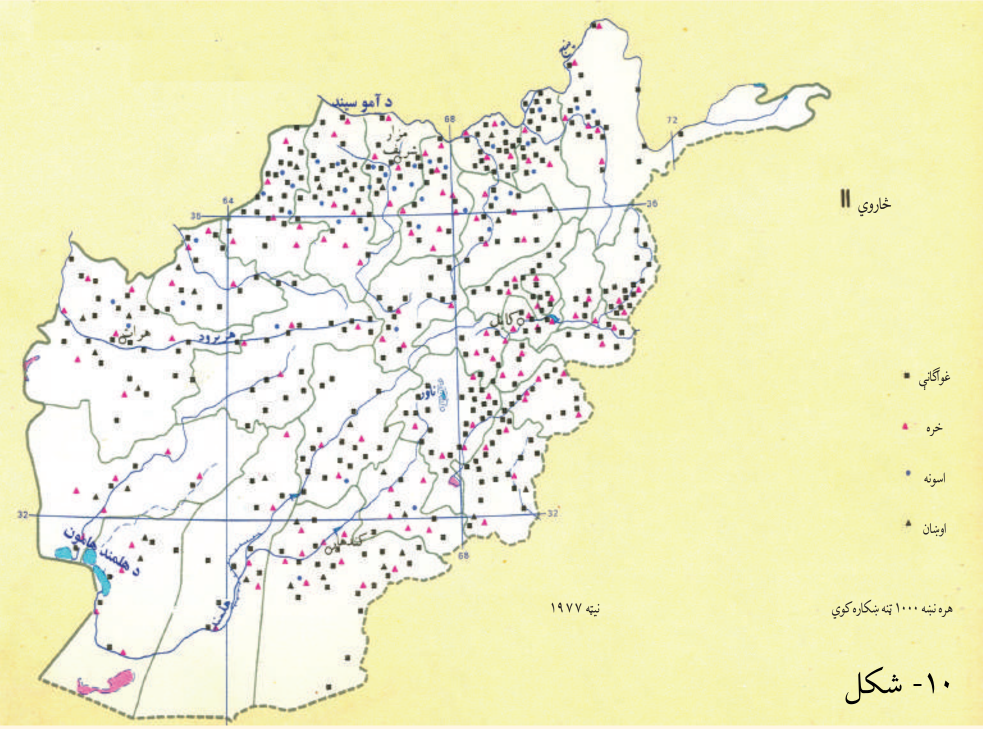

۱۰- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، لاندې دندې دې پرمخ بوځي او د هغو پایلې دې د ډلې استازی په ټولګي کې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي:

۱. د نوي لوست متن دې ورو ولولي او بیا دې د مالدارۍ په ارزښت خبرې وکړي.

۲. د لوست متن او د څارویو روزنې (I) نقشې ته دې وګوري، د پسونو، قره قل پسونو او د وزو د روزنې د جغرافیایي وېش په هکله دې معلومات ورکړي.

۳. د نوي لوست متن او د څارویو د روزنې (II) نقشه دې وګوري د غواګانو، خرو، آسونو او اوښانو د روزنې او ساتنې سیمې دې په نښه کړي.

پوښتنې

۱. مالداري زموږ د هېوادوالو په ژوند او اقتصاد کې څه ارزښت لري؟ څرګند یې کړئ.

۲. د کوم ډول کورنیو څارویو روزنه او ساتنه زموږ په هېواد کې دود ده؟ نوم یې واخلئ.

۳. له محصولاتو پرته د کومو څارویو له څواک څخه د کومو کارونو په ترسره کولو کې کار اخېستل کیږي؟ توضیح یې کړئ.

٤. هغه محصولات چې له څارویو ترلاسه کیږي، کوم دي؟ له هغو څخه په څه شي کې کار اخېستل کیږي او له صنعتي کېدلو څخه وروسته د څارویو د کوم محصول ارزښت اوچتیدلای شي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له سرچینو نه په کار اخېستلو سره د کوچیانو د ژوند، کار، د هغوی د څارویو روزنې او د هغوی د ستونزو په هکله یوه مقاله ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱، ۵ د مالدارۍ لارې چارې

۱۱- شکل: دهېواد په شمال کې سیند ته نږدې د څارویو یوه رمه

زموږ په هېواد کې د څارويو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کیږي؟

الف ـ لرغوني او دودیزه طریقه (لارې چارې)

لکه څنگه چې مخکې لوست کې مو د مالدارۍ د ارزښت په هکله معلومات ترلاسه کړل، زموږ يو زيات شمېر هېوادوال د څارويو د ساتنې له لارې خپل ژوند پرمخ بيايي، همدارنگه د څارويو ساتل د هېواد لويه عايداتي سرچينه ده. مالداري په دوديزه او عنعنوي بڼه له ډېر پخوا راهيسې زموږ په هېواد کې رواج ده. کوچي مالداران د ډېرو زياتو کړاوونو په گاللو سره د کال په اوږدو کې د خپلو څارويو د څرولو په خاطر له يوه څرځای څخه تر بل پورې د تگ په حال کې وي او په واښه لرونکو پراخو څرځايونو کې په دوديز ډول د هېواد په بيلابيلو برخو کې د څارويو په ساتنه بوخت وي.
د دوديزې مالدارۍ لويې ستونزې دادي: وچکالي، د ځنځلو د اوبو کمښت، د ناپاکه اوبو ځنځل، په ژمي کې د سرپنا نه لرل، د حيواني ناروغيو په وړاندې د څارويو نه ساتل، د وقايې په خاطر له حيواني کلېنيکونو او فارمونو سره د دوی د اړيکو نشتوالی، د ناروغو څارويو په درملنه کې ستونزې او د اصلاح شوو نسلونو خواته نه پاملرنه او نورې ستونزې.

ب ـ عصري او پرمختللې طريقه

په افغانستان کې په عصري او فني ډول د څارويو روزنه او تکثير په ۱۳۱۲ هـ ل کال کې پيل شو.
په ۱۳۱۵ هـ ل کال د لومړي ځل لپاره په کابل کې د ناروغو څارويو د درملنې لپاره لومړنی حيواني کلېنيک جوړ شو چې موخه يې د دولتي څارويو په تېره بيا د عسکري قطعاتو اسونو او د يو شمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجعینو د څارویو درملنه وه. په ۱۳۲۳ هـ ل کال کې په بدخشان او د هغه وخت د قطغن په ولایت کې په غواګانو کې وژونکې ناروغي خپره شوه چې ډېر زیات زیان یې اړولی و. له هغه مهال را وروسته د وترنرۍ خدمتونو د پراختیا لوري ته پاملرنه وشوه او د ۱۳٤٥ هـ ل کال ترپای پورې په بیلابیلو ولایتونو کې نهه کلینیکونه جوړ شول او په ۱۳٥۳ هـ ل کې یې شمېر ۱٦ ته لوړ شو. په اوسني وخت کې په هېواد کې د وترنري علومو پوهنځیو شمېر زیات شوی دی او د حیواني کلینیکونو جوړولوته هم پاملرنه ډېره شوې ده، خو بیاهم د پرسونل او لازمو وسایلو د نشتوالي له کبله ستونزې شته، نو ځکه د څارویو د مړینې شمېر هم ډیر دی.

د عصري او پرمختللي مالدارۍ او د څارویو د محصولاتو د زیاتولو مهم ټکی دادي:

- د پوره اندازې وښو چمتو کول او د څارویو خوراک ته ښه پاملرنه.
- د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو ساتنه.
- د زراعتي اصلاح شوو نسلونو ترویج او ډیربښت.
- د حیواني کلینیکونو او فارمونو تاسیس او زیاتول.
- د منظمې اداري او غوره منجمنت شتوالی.

۱۲- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتلو سره د دودیزې او پخوانۍ مالدارۍ په اړه او دویمه ډله دې د مالدارۍ د نوې او پرمختللې بڼې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې د خپلو ټولو ټولګیوالو تر مخې تشریح کړي.

پوښتنې

۱. د دودیزې مالدارۍ ستونزې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
۲. د څارویو د روزنې عصري او فني بڼه کومه یوه ده، معلومات ورکړئ.
۳. کوم لاملونه (علتونه) د مالدارۍ د پرمختګ او د محصولاتو د زیاتیدو سبب کیدای شي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د یوه څاروي اویاهم د یوه حیواني کلینیک تصویر چمتو کړئ او په بل ساعت کې د هغه په هکله خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

۶،۱ وحشي ژوي

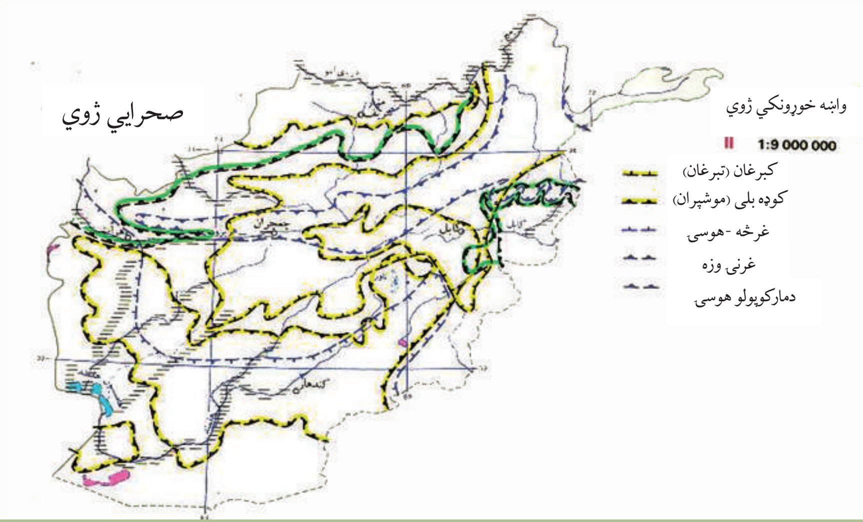

۱۳- شکل: واښه خوړونکي ژوي

د وحشي ژويو نقشې ته وګورئ زموږ په هېواد کې کوم ډول واښه خوړونکي او غوښه خوړونکي ژوي شته؟

ژوي د چاپېريال د يوې مهمې ارزښتمنې ښکارندې (پديدې) په توګه په طبيعي بيارغاونه باندې ژوره اغېزه لري. په طبيعت کې، په تېره بيا په ځنګلونو کې بيلابيل ژوي ژوند کوي چې هريو يې ځانګړې اهميت لري. د هغو ژويو ارزښت چې په ځنګلونو او څړځايونو کې اوسيږي، د ګرځندويانو (توريستانو يا سيلانيانو) د راىللو، ښکارکولو، د هغوی د پوستکي د ارزښت او د طبيعت د توازن له مخې ډېر اوچت دی. ددغو ژويو په ژوند او پايښت کې د انسانانو د فعاليت اغېزه ډېره ژوره ده او د هغوی ښکارکول او په پټنځايونو کې يې لاس وهنه د هغوی ژوند له خطر سره مخامخ کوي. انسان د ځنګلونو په وهلو، د کورنيو ځارويو په څرولو، د وښو او د سوځولو په خاطر د ونو بوټو په پرې کولو سره وحشي ژويو ته ګواښ پېښوي.

د افغانستان طبيعي جوړښت چې ډېره برخه يې غرونه دي، په تېره بيا د هندوکش لړۍ چې زياتې لوړې - ژورې او شګلنې لمنې او ډاګونه لري، د ژويو لپاره يې جغرافيايي ارزښت رامنځته کړی دی او د ژوند او ژويو ډول ډول والی يې پياوړی کړی دی. زموږ په هېواد کې د ځمکې د جوړښت، اقليمي شرايطو او خوراکي توکو د پيداکېدو له مخې د بيلابيلو ژويو او الوتونکو لپاره د ژوند غوره چاپېريالونه رامنځته شوي دي چې يو شمېر يې دادي:

- ذوحياتين او ښښيدونکي لکه: خرمښکی، سمسېره، چنګاښ، مار او نور. په افغانستان کې يوازې د مار ۲۷ ډولونه پېژندل شوي دي. اووه ډوله يې زهري دي چې دوه ډوله يې کبرا او پنځه ډوله يې افعي ماران دي.
- تي لرونکي ژوي: چې ۱۲۰ ډولونه يې په افغانستان کې پېژندل شوي، خو له بده مرغه زيات شمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

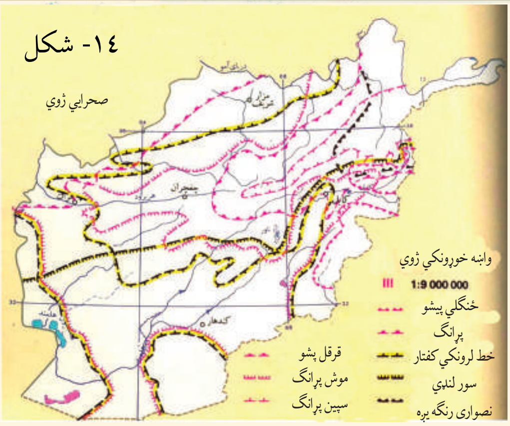

۱۴- شکل

يې اوس د له منځه تلو په حال کې دي لکه:

- پړانګ چې د پامير په لوړو درو او مرغاب کې ليدل شوی و.
- سورلنډيان چې د هېواد مرکزي سيمو کې ژوند کوي.
- ليوان، سرې ګيدړې، غرنۍ پيشوګانې او کوچنۍ وحشي پيشوګانې چې په ټول هېواد کې شته.
- يږې چې هم په غرنيو سيمو او هم په ځنګلونو کې اوسيږي.
- همدارنګه د مارکوپولو پسونه، هوسۍ، مارخور وزې او نور چې هريو يې د يادولو وړ دي او د افغانستان په بيلابيلو سيمو کې ژوند کوي.

يوه سروې چې زموږ په هېواد کې ترسره شوې وه، په هغې کې د هېواد په بيلابيلو سيمو کې د الوتونکو ۳۰۰ بيلابيل ډولونه پيژندل شوي وو چې په هغو کې د دښتو، ځنګلونو او اوبو بيلابيل الوتونکي يادولای شو چې تر ټولو نامتو يې زانه، ډنګ، مارغه،طوطي، کارغه، باښه، توتکۍ، چڼچڼې، پتکه او نوردي.

د ټولګي دننه فعاليت:

لاندې جدول په خپلو کتابچو کې د لوست له متن او نقشو څخه بشپړ کړئ.

واښه خوړونکي ژوي	غرنۍ وزې					
غوښه خوړونکي ژوي	پړانګ					

پوښتنې:

۱ ـ د وحشي ژويو ژوند او شتوالي له کوموګواښونو سره مخامخ دی؟ توضيح يې کړئ.

۲ ـ څو ډوله الوتونکي، تي لرونکي او خښيدونکي ژوي چې پيژنئ، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

په طبيعت کې د الوتونکو او وحشي ژويو د ارزښت په هکله او هغه ګواښ چې دوی ورسره مخامخ دي او داچې څرنګه بايد د هغو ساتنه او څارنه وشي يوه مقاله پرې وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم لوست

۷،۱ د کرنې او مالدارۍ څرنګوالی

په افغانستان کې د کرنې او مالدارۍ وضعیت څه ډول دی؟ ۱۵ شکل

ددغه څپرکي په لوستونو کې تاسې د افغانستان له کرنې او مالدارۍ سره آشنا شوئ.

ددې څپرکي په پای کې غواړو چې په خپل هېواد کې د کرنې او مالدارۍ پر وضعیت یوه کتنه وکړو:

افغانستان یو کرنیز هېواد دی. اصلاً هغه هېوادونه چې زیات شمېر خلک یې په کرنه بوخت دي، پرمختللي نه بلل کیږي. افغانستان چې یو پرمختیایي هېواد دی، زیاتره وګړي یې په سیده او څهٔ هم په ناسیده توګه خپلې د ژوند اړتیاوې له کرنې او مالدارۍ څخه پوره کوي.

سره له دې چې د افغانستان اقتصاد په څو وروستیو کلونو کې ښه شوی او وده یې موندلې، خوبیاهم دغې ودې لوږه او بېوزلي له منځه نه دي وړي. په اوسني وخت کې شپږنیم میلیونه وګړي نه شي کولای خپلې ورځنۍ ډېرې لږې خوراکي اړتیاوې پوره کړي.

په سلوکې ۲٤ کورنۍ هره ورځ ډېر لږ خوراکي لګښت لري او د ټول هېواد په سلوکې ۳۰ نفوس د خپلې اړتیا څخه لږ خوراکي توکي مصرفوي. په سلوکې ٤۰ له درې کلنۍ څخه د ټیټ عمر ماشومان د وزن په کمښت (خوارځواکۍ) باندې اخته دي او په سلوکې ٦.۷ یې له همدې امله مري. په ټولیزه توګه د هېواد په سلوکې ٤٤ وګړي په بیلابیلو کچو د خوراکي توکو ستونزه لري.

که چیرې د افغانستان له اوبو او ځمکې څخه سمه ګټه واخیستل شي، زموږ د کرنې او د څارویو محصولات به څو څو ځله اوچت شي، نه یوازې دا چې کورنۍ اړتیاوې به مو بشپړې شي، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱٦- شکل: په انځور کې يو سړی ليدل کيږي چې غنم ريبي

د کرنيزو محصولاتو د صنايعو او د هېواد د صادراتو په وده کې به هم بنسټي رول ترسره کړي.

هغه لاملونه (عوامل) چې د هېواد د کرنې او مالدارۍ د چارو په پرمختګ، پراختيا او يا هم د هغو په محدوديت اغيزه لري، هغه طبيعي (لکه اقليم، د ځمکې جوړښت او خاوره)، بشري (لکه، کارځواک او د کارګرانو تخنيکي کچه، فني او د بزګرانو خبرتيا او پوهه) اقتصادي (لکه پانګه، د خرڅلاو بازار، حمل او نقل او نور) او په پای کې سياسي لامل يعنې د حکومت سياست دی.

له طبيعي لاملونو څخه يوهم اقليم دی چې د کرنيزو توکو په ځومره والي او څرنګوالي سيده اغيزه لري. د هوا د سوړوالي او اوږده ژمي له امله د هېواد په ځينو لوړو سيمو لکه په کابل، ګرديز، غزني او يو شمېر مرکزي ولايتونو کې کرنه يوازې په يو فصل کې کيږي.

• د اوربښت کمښت او د اوبو نشتوالی هم د هېواد کرنې ته ځينې وخت ډېر زيان اړوي.

• په هېواد کې د اوبولګولو سيستم ښه پرمختګ نه دی کړی، د افغانستان د سيندونو د اوبو جريان په کره توګه نه دی څېړل شوی او نه يې هم له اوبو څخه سمه استفاده کيږي، همدارنګه د اوبو لګولو ډيرې آسانتياوې يا د بزګر په مټ ياهم د سيمه ييزو موادو په واسطه ترسره کيږي.

• د کرنې په برخه کې پانګه اچونه هم کمزورې ده او تر اوسه پورې دهېواد په ډېرو هغو سيمو کې چې کرنه يې اوبو لګولوته اړتيا لري، د اوبو ذخيره کولو بندونه، نه لري او د پام وړ ويالو جوړولو او د کانالونو کيندلوته پاملرنه، نه ده شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بزګران او مالداران هم داسې پوره پانګه نه لري چې د خپلې مالدارۍ او کرنې ښه او عصري کړي او اصلاح شوي کرنيز تخمونه، د ناروغيو او افاتو ضد درمل، کيمياوي سرې او کرنيز ماشينونه وربانديې واخلي.

په ټوليزه توګه ويلای شو چې په افغانستان کې کرنه او مالداري تر ډېره پورې په دوديزه ښه پرمخ وړل کيږي چې د کرنيزو چارو لويه موخه يوازې د بزګر د کورنۍ د اړتيا بشپړول دي.

په کار ده چې کرنه او مالداري په عصري او پرمختللې ښه ترسره شي، د اوبو لګولو سيستم بايد منظم شي او د هغه نور پرمختګ او ښه والی هم په پام کې ونيول شي، بايد د کرنې او مالدارۍ فارمونه او د ښاريو روغتيايي کلېنيکونه پراخه شي، د کروندې او مارکيټ ترمنځ غځېدلې لارې جوړې او فابريکې او صنعتي مرکزونه بايد کرنيز توکي په صنعتي محصولاتو واړوي او د توکو ارزښت او کيفيت ښه کړي او دې ډول صنعتي مرکزونو ته پراختيا ورکړل شي. له دې پرته د کرنې او مالدارۍ برخې ته د پانګې اچونې د پاملرنې د را اړولو په خاطر بايد د منځنۍ او اوږدې مودې پرمختيايي پلانونه عملي شي، طبيعي سرچينې، څړځايونه او ځنګلونه بايد وساتل شي او له هغو څخه په دايمي او معقوله توګه ګټه واخيستل شي.

۱۷- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي او د بناغلي ښوونکي د لارښوونې سره سم دې د کرنې او مالدارۍ د ستونزو په هکله او دا چې په څه ډول باید دغه ستونزې له منځه یوړل شي، بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ ـ په هېواد کې کوم لاملونه د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ خنډ ګرځېدلي، نوم یې واخلئ.
۲ ـ څرنګه کولای شو په هېواد کې د کرنې او مالدارۍ حالت ښه کړو، توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لومړي څپرکي مهم ټکي او لنډیز ولیکئ او بیا یې ټولګي ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
انرژي او کانونه

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او د هغې اهميت
- د انرژۍ د نوي کېدو او نه نوي کېدو وړ سرچينې.
- برېښنا
  - ـ د اوبو برېښنا
  - ـ حرارتي برېښنا
- د ډبرو سکاره او زموږ په هېواد کې د هغو کانونه
  - ـ د صوف درې د ډبرو سکرو کان
  - ـ د آشپشتې د ډبرو سکرو کان
  - ـ د کرکر د ډبرو سکرو کان
  - ـ د هرات د سبزك د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان
- نفت او گاز
  - ـ نفت
  - ـ گاز
- د هېواد نفت لرونکي حوزې
- فلزات
- د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهميت
- د ودانۍ د ډبرو کانونه
- قيمتي ډبرې
  - ـ الماس
  - ـ لاجورد
  - ـ لعل
  - ـ زمرد
- د کانونو او انرژۍ د حالت څېړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي عمومي هدفونه

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېږي:

- زده کوونکي به د بشر په ژوند کې د انرژۍ په اهميت پوه شي.
- د هېواد د انرژۍ له منابعو او د هغو له اندازې څخه به خبر شي.
- په اقتصادي برخه کې به د فلزاتو پر اهميت وپوهيږي.
- د هېواد د فلزاتو او کانونو په هکله به معلومات تر لاسه کړي.
- د ودانيو جوړولو د ډبرو د کانونو او د هغو د اقتصادي اهميت په هکله به پوه شي.
- د هېواد کريمه احجار (قيمتي ډبرې) کانونه او د هغو اقتصادي ارزښت به وپيژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسيږي:

- زده کوونکي به وکولای شي چې د انرژۍ اهميت بيان کړي.
- د انرژۍ د ډولونو نومونه به واخېستلای شي.
- د فلزاتو اقتصادي اهميت به بيان او د هغو د کارولو مهم ځايونه به توضيح کړي.
- د هېواد د فلزاتو مهم کانونه به د نقشې پرمخ وښودلای شي.
- د ودانيو او ګرانبيه تيږو کانونه به وپيژندلای شي.
- د ودانيو د تيږو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

۲، ۱ انرژي او د هغې اهمیت

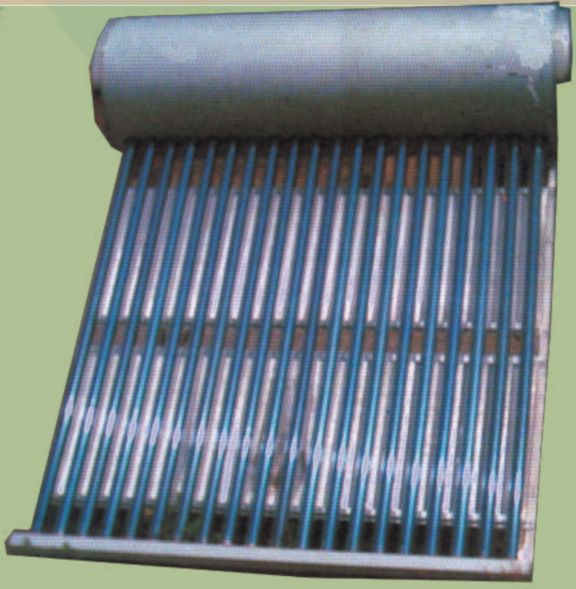

۱۹- شکل: د لمریز اوبه تودوونکي (کلکتور) انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهیږئ؟

انرژي هغه ځواک يا قوت دی چې د هغې په وسيله په صنايعو، ماشينونو او صنعتي توليداتو کې خوځښت را منځته کيږي.

زموږ په هېواد افغانستان کې د انرژۍ زياتې سرچينې شته چې د ځمکې پرمخ او تر ځمکې لاندې موندل کيږي.

په اوسني وخت کې د افغانستان صنايع انرژۍ ته اړتيا لري، چې لوی او کوچني ماشينونه وګرځوي. د يوې ټولنې د پرمختګ لپاره انرژي ډېر اهميت لري، سوداګري، صنعت، لېږد او را لېږد او نورې حياتي چارې نېغ په نېغه په انرژۍ پورې تړلي دي.

د انرژۍ مهمې سرچينې د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه ، باد، لمر او نورې دي.

- په افغانستان کې د ډبروسکاره په تېره بيا په اوسني وخت کې انرژۍ يوه مهمه سرچينه ده، او د انرژۍ نورې سرچينې لکه نفت او ګاز قيمتي دي، نو ځکه د ډبرو سکاره د انرژۍ د يوې نسبتا ارزانه سرچينې په توګه د ارزښت وړ دي.

د ډبرو سکرو يوه برخه په صنعت کې او نورې برخې يې د سون توکو په توګه په کاريږي، نفت هم زموږ په هېواد کې د انرژۍ د توليد د يوې سرچينې په توګه ځانګړي ارزښت لري.

- هغه څېړنې چې د نفتو د پلټنې په برخه کې له ۱۳۱۵ هـ ل کال څخه راپدې خوا د افغاني او بهرنيو جيولوجيستانو له خوا ترسره شوي دي، په ډاګه کوي چې د هېواد په ډېرو سيمو په ځانګړې توګه، لکه: د شمال په برخو، لويديځ او جنوب لويديځ کې د نفتو زيرمې شته.

- د انرژۍ د توليد يوه بله سرچينه طبيعي ګاز دی. طبيعي ګاز په افغانستان کې له مهمو زيرمو څخه شمېرل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰ - شکل: د سولر انرژۍ انځور چې په هغه سره د لمر انرژي زېرمه کيږي

کيږي چې په هېوادکې دننه د لګښت او بهرته د صادرولو له مخې لوړ ارزښت لري. د کورونو له روښانولو او تودولو پرته په پخلي او د صنعتي کارځايونو په کار اچولو کې هم اهميت لري زموږ په هېوادکې د اوبو له سرچينو د برېښنا انرژي ترلاسه کيږي، له برېښنا څخه د کورونو په روښانه کولو، پخلي او د برقي وسايلو په کار اچولو کې کار اخېستل کيږي. زموږ په هېواد کې د انرژۍ يو شمېر نور ډولونه هم شته، چې په ځينو کارځايونو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي، ممکن په راتلونکي کې به په ټول افغانستان کې دود شي لکه:

د لمريزې برېښنا Solar Energy دستګاوې لمريز پمپونه، د اوبو لګولو لمريز پمپونه او لمريز خراغونه، چې د لمر له انرژۍ څخه کار اخلي. د اوبو او انرژي وزارت په پام کې لري چې د اقتصادي امکاناتو په نظر کې نيولو سره د کونړ او کوکچې په سيندونو باندې د اوبو د برېښنا بندونه جوړ کړي.

له هغې انرژۍ څخه د کار اخېستلو اغيزمنتوب چې طبيعي نوې کيدونکې سرچينې لري، لکه لمر، اوبه او باد د سکرو او تيلو د لګښت په برخه کې سيما رامنځته کوي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د انرژۍ او دويمه ډله دې په ورځني ژوند کې د انرژۍ د اهميت په هکله خبرې وکړي او د ډلې استازى دې د خپلو خبرو پايله به نوروته ووايي.

پوښتنې

۱. انرژي تعريف کړئ او دهغې مهمې سرچينې وښيئ.
۲. ولې د ډېرو سکاره د انرژۍ له مهمو توکيو څخه شمېرل کيږي؟
۳. د برېښنا د انرژۍ په توليد کې د اوبو د اهميت په هکله معلومات ورکړئ.
٤. د انرژۍ اهميت څرګند کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

تاسې په تېره شپه ـ ورځ کې له کوم ډول انرژۍ څخه کار اخېستى دى، د هغې په هکله معلومات ورکړئ چې له کومې سرچينې څخه ترلاسه، څېرته توليد او په څه ډول ستاسو په واک کې راغلې، په يوه پاڼه کې يې وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

۲، ۲ د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې (منابع)

۲۱- شکل: د سولر انرژي يا لمريز ې برېښنا يو انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهيږې؟

د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې څه مفهوم لري؟

په طبيعت کې د انرژۍ دوه ډوله سرچينې شته: د انرژۍ هغه منابع (سرچينې) چې نوې کيږي او د انرژۍ هغه سرچينې چې د نوي کيدو وړتيا نه لري. دلته يې دواړه ډولونه په تفصيل سره لولو:

د انرژۍ د توليد د نوي کيدو وړ سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې په طبيعت کې په پوره اندازې سره موندل کيږي لکه اوبه، باد او لمر چې تل زموږ په چاپيريال کې شته، پای ته نه رسېدونکې دي او بيا نوي کيږي.

د انرژۍ نه نوي کيدونکې منابع يا سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې ورووسته تر يوې مودې د هغو زيرمې پای ته رسيږي لکه د ډبرو د سکرو، نفتو، او ګازو زيرمې، چې وروسته له يوې مودې څخه يې په کانونو کې زيرمې پای ته رسيږي او انسان نه شي کولای چې تل او پرله پسې توګه ورڅخه کار واخلي.

حرارتي انرژۍ چې د ډبرو سکرو، نفتو او ګازو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي، د چاپيريال د ککړتيا او د ځمکې د ډيرو توديدو لامل ګرځي.

زموږ په هيوا د کې د انرژۍ دغه دواړه ډوله سرچينې لکه نوې کيدونکې او نه نوې کيدونکې تر کار لاندې دي.

په افغانستان کې ددې ترڅنګ چې د ډبرو د سکرو، نفتو او ګازو له نه نوي کيدونکو سرچينو څخه کار اخېستل کيږي، د انرژۍ د نوي کيدونکو سرچينو څخه هم کار اخېستل کيږي چې په دې کې يوهم اوبه د انرژۍ د نوی کيدونکو سرچينو يوه مهمه سرچينه ده.

هغه سيندونه چې مخ په ځوړ دي، د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ډيرې غوره سرچينې شمېرل کيږي چې د بندونو په جوړولو او د توربين په لګولو سره له هغو څخه برېښنا ترلاسه کولای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۲ - شکل د لمریز دیګي انځور

له اوبو څخه ترلاسه کیدونکي بریښنا د ډېرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه ارزانه ده. د اوبو بریښنا ځکه ارزانه په لاس راځي چې د اوبو د دایمي جریان څخه تولیدیږي. د بریښنا د تولید بله سرچینه باد دی. زموږ د هېواد په ځینو سیمو کې له باد څخه په ازمایښتي بڼه د بریښنا ترلاسه کول پیل شوي دي، ممکن په راتلونکي کې په ټول هېواد کې پراختیا ومومي.

د بریښنا د تولید بله سرچینه لمر دی چې په دې لړ کې لمریز کولکتورونه (اوبه اېشوونکي)، لمریز څراغونه، د پخلي دیګونه او نور یادولای شو، چې له لمر څخه په کار اخیستو سره یې ډېرې غوره پایلې ترلاسه شوي دي. د لمریزو کولکتورونو څخه په کار اخېستلو سره زموږ په هېواد کې هم د بریښنا په لګښت کې سپما کیږي او هم د چاپېریال د ککړتیا مخه نیول کیږي: په اوسني وخت کې د هېواد په ځینو ولایتونو کې د لمر له انرژۍ څخه کار اخېستل پیل شوي دي او کار ورباندې روان دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي. لومړۍ ډله دې د انرژۍ په نوي کیدونکو سرچینو او دویمه ډله دې د انرژۍ په نه نوي کیدونکو سرچینو باندې خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله نورو ته هم ووایي.

پوښتنې

۱. د ډېرو سکرو، نفتو او ګازو سرچینوته ولې د انرژۍ نه نوی کیدونکې سرچینې وایي.

۲. د انرژۍ د بیلابیلو سرچینو نوم واخلئ.

۳. د انرژۍ کومو سرچینوته نه نوي کیدونکې سرچینې وایي ناسم ځواب په نښه کړئ.

الف. اوبه ب. د ډېرو سکاره ج. باد د. لمر

٤. نوي کیدونکی او نه نوي کیدونکی انرژي یو بل سره څه توپیر لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

که چیرې ستاسې د اوسیدو په سیمه کې د انرژۍ د نوي کیدو وړ سرچینې څخه کار اخېستل کیږي، د هغې په هکله چې تولید شوې انرژي له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي او څرنګه تولیدیږي، معلومات راټول کړئ او خپلو ټولګیوالوته یې ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲، ۳ برېښنا

۲۳- شکل
د سروبي د برېښنا د فابريکې تصوير

په افغانستان کې له برېښنا څخه د کومې موخې لپاره کار اخيستل کيږي؟

له برېښنا څخه د مهمې سرچينې په توګه په ټولو صنعتي او اقتصادي چارو، د ښارونو او کورونو په روښانه کولو او برقي وسايلو کې کار اخېستل کيږي. زموږ په هېواد کې له برېښنا څخه کار اخېستل د شلمې پېړۍ له لومړۍ نيمايي څخه پيل شوی دی او په صنعت او ټولنه کې يې ژور بدلون راوستی دی.

په افغانستان کې لومړی ځل د امير عبدالرحمن خان د سلطنت پرمهال د برېښنا يوې کوچنۍ کارخانې په کار پيل وکړ چې د يوې ډينمو په بنه وه او يوازې ځلوېښت څراغونه يې روښانه کول. دغې ډاينمو په ۱۲۷۲ هـ . ل کال په کار پيل وکړ او د ارګ د روښانه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کيده.

وروسته په ۱۲۷۵ – ۱۲۷۷ هـ . ل کې يو شمېر نورې د برېښنا کوچنۍ دستګاوې چې د براس په انرژۍ يې کار کاوه، يو په بل پسې په کار ولويدې. په ۱۲۹۰ هـ . ل کې په جلال آباد کې د ۱۹ کيلوواټه په قدرت د برېښنا يو ماشين د براس په واسطه په کار پيل وکړ او وروسته په پغمان کې په ۱۲۹۶ هـ . ل کال کې د ۱۵ کيلوواټه په ورتيا له براس څخه د برېښنا د توليد يوه کوچنۍ دستګاه په کار واچول شوه.

په افغانستان کې د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره د برېښنا له بندونو څخه هم کار اخېستل کيږي.د برېښنا هغه بندونه چې په هېواد کې جوړ شوي دي، له ځلوېښتو کلونو را په دې خوا يې کوم پرمختګ نه دی کړی، نو ځکه د هېواد اوسنۍ اړتيا نه شي پوره کولای.

په اوسني وخت کې چې د ښارونو نفوس دېر زيات شوی دی. برېښنا ته د خلکو ورځ په ورځ زياتېدونکې اړتيا هم ډېره شوې ده. د برېښنا د ماستر پلان له مخې، افغانستان د ۲٤۰۰۰ ميګاواټه برېښنا وړتيا لري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤- شکل

د سروبي د برېښنا دفابريکې تصوير

چې په هغې کې ۲۳۰۰۰ میګاواټه یې د اوبو برېښنا او پاتې نوره یې حرارتي برېښنا ده چې د طبیعي ګاز، د ډبرو سکرو او نفتو له سرچینو څخه یې ترلاسه کول په پام کې نیول شوي دي. د هغې تولیدول او پرمختګ ډېرې زیاتې پانګې ته اړتیا لري. افغانستان د برېښنا د انرژۍ د تولید د چټکوالي سره سره، د نړۍ او ګاونډیو هېوادو پرتله وروسته پاتې دی.

په ۱۹۷٦ م کال کې په نړۍ کې په منځنۍ توګه په یوه ساعت کې د برېښنا د سړي سر تولید اندازه ۱۷۱٤ کیلوواټه وه، په همدې کال کې په افغانستان کې د هرتن لپاره د برېښنا د انرژۍ تولید په یوه ساعت کې ٤۱ کیلوواټه و، چې د نړۍ پرتله ٤۲ ځله کم ګڼل کیږي. زموږ په هېواد کې د اوبو برېښنا انرژي د برېښنا د بندونو په جوړولو سره ترلاسه کیږي چې یو شمېر پروژې یې دادي: د نغلو د برېښنا بند، د سروبي د برېښنا بند، د ماهیپر د برېښنا بند، د درونټې د برېښنا بند، د کجکي او جبل السراج د برېښنا بند چې وروسته به یې پوره خبرې ورباندې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې په ورځني ژوندکې د برېښنا د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې د ډلې استازی نورو ته واوروي.

پوښتنې

۱. د برېښنا لومړنۍ دستګاه د کوم پاچا پرمهال او په کوم ځای کې جوړه شوه؟
۲. له برېښنا څخه په کومو چارو کې کار اخیستل کیږي؟
۳. افغانستان د څومره میګاواټه اوبو برېښنا ورتیا لري او پاتې د اړتیا وړ برېښنا به په هېواد کې له کومو سرچینو څخه ترلاسه شي؟
٤. د هېواد د نامتو بندونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسې په ښوونځي او کور کې برېښنا شته که نه؟ که وي، له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي، د هغې میاشتنی لګښت اوبیه څومره ده، هغې په اړه معلومات راټول او په بل راتلونکي ساعت کې د هغې په اړه خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولسم لوست

الف ـ د اوبو برېښنا

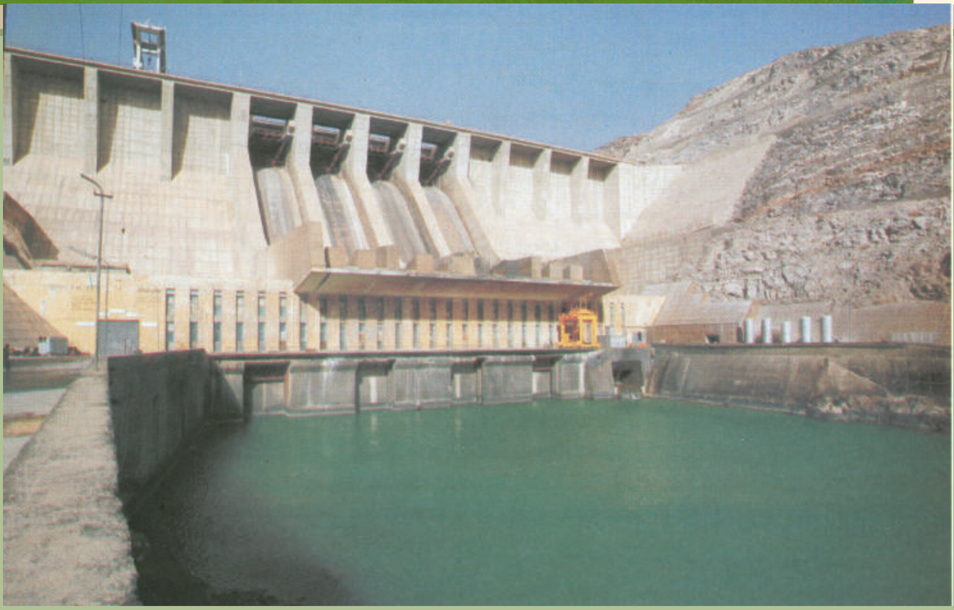

۲۵- شکل: د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه

په افغانستان کې د اوبو د برېښنا بندونه پرکومو سیندونو جوړ شوي او زموږ د خلکو پر اقتصادي ژوند باندې کومې اغیزې لري؟

د شلمې پیړۍ له نیمایي را وروسته په صنعت او د بشریت د ژوند په نورو برخو کې برېښنا د انرژۍ د یوې مهمې سرچینې په توګه پېژندل شوې ده او د هغې ترلاسه کول او لګول په چټکۍ پرمخ تللي دي.

د برېښنا د ورځ په ورځ زیاتیدونکي ارزښت له مخې دافغانستان د روانو اوبو سروې ترسره شوې ده او داسې ویل شوي دي چې افغانستان د سیندونو په بهیر کېد زیاتو ځوړونو د لرلو له کبله، څه ناڅه پر هریوه سیند باندې د برېښنا د بندونو د جوړولو ډېربنه امکانات لري. په حقیقت کې د افغانستان سیندونه د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره تر ټولو اقتصادي سرچینې دي.

د هغو لومړنیو سروې ګانو او څېړنو د پایلې له مخې چې د برېښنا د تولید په برخه کې ترسره شوې، داسې ښکاري چې د افغانستان له سیندونو څخه په هر ساعت کې ۲.۵ میلیونه کیلوواټه برېښنا ترلاسه کیدای شي، خو اوس دغه سرچینې ډېرې لږ ترکار لاندې دي. په اوسني وخت کې برېښنا نه یوازې له سیندونو څخه بلکې له حرارتي سرچینو لکه د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه هم ترلاسه کیږي. افغانستان د اوبو د برېښنا د تولید بېلا بېلې دستګاوې لري چې په لاندې توګه دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱) د جبل السراج د برېښنا فابریکه

د جبل السراج د برېښنا دستګاه د سالنګ پر سیند باندې جوړه شوې ده، له توربین سره یوځای یې لوړوالی ۳۷ متره دی. هغه اوبه چې په توربین باندې راځي په یوه ثانیه کې لس متره مکعبه دي. د جبل السراج ددستګاه د جوړولو کار په ۱۲۹٤ هـ . ل. کال کې پیل اوپه ۱۲۹۹ هـ . ل. کې بشپړ شو. درې توربینونه لري چې مجموعي ظرفیت یې ۱۵۰۰ کیلوواټه دی. ددغې دستګاه استهلاکي دوره پوره شوې د ه او بیارغاونې ته اړتیا لري، خو بیاهم دوه توربینونه یې کارکوي. د جبل السراج له برېښنا څخه د جبل السراج او چاریکارو د ښارونو په روښانه کولو او د ګلبهار د فابریکې په کار اچولو کې کار اخېستل کیږي.

۲-د وردګو د چک د برېښنا بند

د چک د برېښنا بند د جوړولو کار په ۱۳۱٦ هـ.ل کال د غوايي په میاشت کې د ۱۵ میلیونه افغانیو په لګښت سرته ورسید. دا بند ۳۰۰ متره اوږدوالی ۱۳ متره پنډوالی اوپه کښتنی برخه کې ۹ متره جګوالی او د شرشرې جګوالی یې ۲۷ متره دی چې ٤۰۰۰ متره اوږده نهر څخه په ګټه اخېستنه ۱۷ متره مکعبه اوبه په ثانیه کی دری توربینونه چې ۳۳۰۰ کیلوواټه توان لری فعالوي. لاس ته راغلې برېښنا د هوايي سیم په وسیله د ۵۵ کیلو مترو په اوږدالی او د ۵۵ ستنو په وسیله کابل ته لیږدول شوی و. باید وویل شي چې د نومورې دستګاه د برېښنا لاس ته راوړنه نظر د اوبو اندازی ته فرق کوي.

۳) د پلخمري د برېښنا بند

دغه بند په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د کندز پر سیند باندی جوړ شوې چې د برېښنا لوړ ظرفیت یې په یوه ساعت کې ٤۸۰۰ کیلوواټه دی. په ۱۳۳٦ هـ . ل. کې د پلخمري لومړۍ او دویمه دوه نورې دستګاوې هم په یوه ساعت کې د ۹۰۰۰ کیلو واټه ظرفیت په لرلو سره د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو له خوا جوړې او په ۱۳٤۱ هـ . ل. کې یې په کار پیل وکړ. په اوسني وخت کې د پلخمري د برېښنا د بند توربینونه بیارغول شوي دي او تر ګټې اخېستنې لاندې دي. د هغه له برېښنا څخه د بغلان د نساجي په فابریکې، سیلو، د موټرو د ترمیم په فابریکې او د پلخمري او بغلان ښار په روښانه کولو کې کار اخېستل کیږي.

٤) د کجکي د برېښنا بند

د هلمند د ولایت د کجکي په ولسوالی کې د برېښنا د تولید یوه لویه دستګاه ده چې له کندهار ښارڅخه ۱۵۰ کیلومتره شمال لوېدیځ کې ده. په دغې ولسوالۍ کې د هېواد د برېښنا تر ټولو لویه دستګاه په پام کې نیول شوې وه چې د برېښنا د تولید ظرفیت یې ۱۲۰۰۰۰ کیلو واټه اټکل شوی و. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ . ل. کې پیل اوپه ۱۳۳۲ هـ . ل. کې بشپړ شو. په کجکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د برېښنا د تولید اوسنی دستګاه په یوه ساعت کې ۳۳۰۰۰ کیلوواټه برېښنا تولیدولای شي چې د کندهار ښار، هلمند، لښکرګاه ښار او ګرشک، سنګین، کجکي او د موسی کلا ولسوالیو او د همدغو سیمویه صنعتي تاسیساتو کې لګول کیږي. له دې کبله چې ډېر کلونه ورڅخه کار اخېستل شوی دی، توربینونه یې استهلاک شوي دي خو په دې وروستیو کې د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مرسته بیارغول شوي دي.

۵) د سروبي د اوبو د برېښنا بند

د سروبي د اوبو د برېښنا دستګاه په سروبي کې د کابل د سیند د پاسه، د کابل سیند سره د پنجشیر د سیند د یو ځای کېدو په ۱۵ کیلومتري واټن کې، د سمندر له سطحې څخه د ۱۵۹۶ مترو په لوړوالي کې جوړه شوی ده. دغه دستګاه دوه توربینونه لري چې د هر توربین د برېښنا د تولید اندازه په یوه ساعت کې ۱۱۰۰۰ (د دواړو یې ۲۲۰۰۰) کیلوواټه کیږي. د جوړولو کارېې په ۱۳۳۰ هـ .ل. کال کې پیل اوپه ۱۳۳۶ هـ .ل. کال کې پای ته ورسید. د سروبي د برېښنا دستګاه دوه ښېګڼې لري: لومړی داچې د کابل ښار او صنعتي مرکزونوته نژدې ده او بل داچې د ورېښمو د تنګي په برخه کې د کابل پر سیند باندې جوړه شوې ده چې په پوره اندازه اوږدوالی او ځوړلري چې د دغې ځانګړتیا په لرلو سره په هر څو کیلومتره واټن کې طبیعي ځوړ جوړوي او د ورېښمو د تنګي په برخه کې ورڅخه ډېر کار اخېستل کیږي.

د اوسني وخت په پسرلي د سروبي په برخه کې د کابل د سیند دبت په پسرلي کې په یوه ثانیه کې ۷۴ متر مکعبه اوبه دي. سربېره پر دې دغه سیند په کال کې اووه میاشتې پوره اندازه اوبه لري، خو په پنځو نورو میاشتو یعنې له تلې څخه ترکب میاشتې پورې د کابل د سیند اوبه کمیږي. له همدې امله د سروبي ددغې دستګاه اوسنی وړتیا په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ کیلوواټه ده. د سروبي د اوبو د برېښنا د توربین د بیارغونې قرار داد له جرمني زیمنس کمپنی سره شوی کارېې بشپړ او تر استفادې لاندې دی. د سروبي له برېښنا څخه د کابل ښار د روښانه کولو، د ګلبهار د فابریکې او د مرکز د یو شمېر نورو صنعتي مؤسسو د فعالیت په خاطر کار اخېستل کیږي.

۶) د ماهیپر د برېښنا فابریکه

نوموړې فابریکه د کابل ښار ختیځ ته په ٤۰ کیلومتره واټن کې د دریو توربینونو په لرلو سره د کابل پر سیند جوړه شوې چې هر توربین یې په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ (ټول ٦٦۰۰۰) کیلوواټه د برېښنا تولید لري. د جوړولو کارېې په ۱۳۳۱ هـ . کال. پیل او په ۱۳٤٥ هـ . کال. کې بشپړ شو اوګټې اخېستل ورڅخه پیل شول. دا یوه موسمي فابریکه ده. د اوبو د زیاتوالي پرمهال فعاله، خو د اوبو د کمښت پرمهال ولاړه وي. دغه فابریکه د اوبو راګرځولو بند لري خو د اوبو زېرمه نه لري، کله چې په اوړي کې دسیند اوبه لږې شي، دغه فابریکه پرچاوېږي، خو په ژمي او پسرلي کې بیرته په کاربانديږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل کوي. د دغې فابریکې د بیارغاوونې قرار داد د جرمني د زیمنس کمپنۍ سره لاسلیک شوی او اوس تر ګټې اخېستنې لاندې ده.
له برېښنا څخه یې د کابل په ښار کې استفاده کیږي.

۷) د درونټې د برېښنا فابریکه

د ننګرهار په ولایت کې ددغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ .ل. کال پیل او په ۱۳۴۳ هـ .ل. کې بشپړ او ګټه اخیستنه یې پیل شوه. دغه فابریکه درې توربینونه لري چې د برېښنا د تولید ټول ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی. اوس یې د استهلاک دوره بشپړه شوې، خو بیاهم د اقتصادي موجود حالت له کبله کار ورڅخه اخېستل کیږي. تخنیکي وضعیت یې د اضافي پرزو د نشتوالي له کبله د اندیښنې وړدی، خو د فابریکې عادي سمون کله کله ترسره کیږي.
د جلال آباد په ښارکې ګڼ شمېر کورنۍ ترې کار اخلي. په اوسني وخت کې چې د جلال اباد د ښار نفوس ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو دی، موجوده برېښنا یوازې په سلوکې ۳۰ وګړو او صنایعو ته بسیا ده. خو پاتې خلک له وارداتي برېښنا څخه ګټه اخلي.
ددغې فابریکې له تولید شوې برېښنا څخه د جلال آباد ښار د روښانه کولو، صنعتي موسسو او د ۳۲۵۰۰ جریبه ځمکې د اوبو د پمپ کولو لپاره کار اخېستل کیږي.

۸) د نغلو د برېښنا د بند فابریکه

د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه د افغانستان د برېښنا د تولید تر ټولو لویه فابریکه ده چې د کابل ښار ختیځ ته د ۷۰ کیلومترو په واټن کې جوړه شوې او څلور توربینونه لري چې ټوله ورتیا یې په یوه ساعت کې ۱۰۰۰۰۰ کیلوواټه کیږي.
د نوموړي بند د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ . ل. کال پیل او په ۱۳۴۶ هـ . ل. کال بشپړ او د ګټې اخېستو وړ وګرځید.
د دغې پروژې بنسټې موخه له یوې خوا د سروبي د اوسنیو او نورو وروستیو فابریکو لپاره د اړتیا وړ اوبو زیرمه کول اووېشل اوله بلې خوا د کابل د حوزې لپاره د برېښنا تولید و. د نغلو د اوبو اصلي سرچینه د کابل او پنجشیر سیندونه دي. د زیاتو کلونو په تېریدو سره د نغلو د برېښنا د بند د فابریکې وسایل زاړه شوي دي، د هغې د بیا رغونې د کار پرمخ بیول له یوې روسي کمپنۍ سره لاسلیک شوي او پرمخ روان دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ازبکستان د برېښنا شبکه

د ازبکستان د برېښنا د پروژې غځول په ۱۳۸۶ هـ.ش. کال کې پیل، وروسته کابل ښار او ځینو نورو ولایتونوته وشول، فعالیتونه یې په لاندې ډول دي.

الف: ۱- له ازبکستان څخه تر حیرتانو پورې د ۵۳ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واتو ډ بل سرکت مزي غځول او د برېښنا لېږدول.

۲- د مزار شریف له نایب آباد څخه ۲۲۰ کیلو واته ډ بل سرکت مزي د ۲۳ کیلو مترو په اوږدوالي غځول او د برېښنا لېږدول.

۳- له نایب آباد څخه تر پلخمري پورې د ۱٦٤ کیلو مترو په اوږدوالي ۲۲۰ کیلو واټه برېښنا مزي غځول او دبرېښنا لېږدول چې په ۱۳۸۷ هـ.ش کال کې بشپړ شول او ۳۰۰ میگا واټه برېښنا لري.

ب: ۱- له پلخمري څخه کابل ته د ۲۰۲ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واټو د ډبل سرکت د برېښنا د مزي غځول او د برېښنا لېږدول، د چمتلې دښته کې د ۳۲۰ میگا واټه امپیر په ظرفیت د ۲۲۰/۱۱۰ کیلو واټو سب ستیشن دوداني جوړېدل.

له حیرتانو څخه تر کابله پورې د نومورې مزي په غځولو کې (۱۳۸۳) اوسپنیزې کتاره لرونکې پایې (ستنې) کارول شوي دي.

په سالنگونو کې هم ځینې ستنې ۳۸۰۰ متره د بحر له سطحې لوړې درول شوي دي. چې تر یوه بریده پورې په کابل ښارکې د خلکو اړتیا بشپړوي.

لاندینۍ جدول د ډیزلي، آبي او حرارتي برېښنا د تولید او تورید اندازه ښیي (په یوه ساعت کې ۱۰۰۰ کیلوواټه)

کلونه	د اوبو برېښنا	حرارتي برېښنا	ډیزلي برېښنا	له بهرڅخه واردیدونکې برېښنا
۱۳۸۲	٦۳۱،۷	۱۹٤،۰	۰،۰۱	—
۱۳۸۳	٥٦٤،٥	۲۱٥،۱	۳،۱	—
۱۳۸٤	٦۷۱،۳	۲۳٥،۱	۱،۰	۱۳٦،٥
۱۳۸٥	٦٤٥،۹	۲٦۷،۳	٤،۰	٥۹٤،۱
۱۳۸٦	٦۸۳،۸	۲٦٦،٥	٥۷،۰	۷۸٤،۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي: يوه ډله دې د نغلو او سروبي او بله ډله دې د درونټې او ماهيپر او دريمه ډله دې د جبل السراج او پلخمري د برېښنا د بند د ارزښت په هکله خبرې وکړي او پايله دې خپلو نورو ټولګيوالوته ووايي.

پوښتنې

۱. د افغانستان تر ټولو پخوانی د برېښنا د توليد فابريکه کومه يوه ده او کلنی ظرفيت يې څومره دی؟

۲. د سروبي او ماهيپر په فابريکه کې له توليد شوې برېښنا څخه چيرته کار اخيستل کيږي؟

۳. د نغلو د پروژې اساسي موخې او هدفونه بيان کړئ.

٤. د افغانستان له سيندونو څخه د ترلاسه کيدونکې برېښنا اندازه څومره اټکل شوې ده؟

۵. د ازبکستان د برېښنا مزي په څه وخت بشپړ او څومره ميګاواټه ظرفيت به ولري؟

په لاندېنيو څلورو ځوابونو کې يې سم ځواب په نښه کړئ.

الف. په يوه ساعت کې ۱،۸ ميليون کيلوواټه ب. په يوه ساعت کې ۲،۵ ميليون کيلوواټه

ج. په يوه ساعت کې ۳،۵ ميليون کيلوواټه د. په يوه ساعت کې ۱،۵ ميليون کيلوواټه

له ټولګي څخه بهر فعاليت

لاندنی جدول په ترتيب سره په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د سابقې له مخې	د ظرفيت له مخې
د جبل السراج د برېښنا فابريکه	نغلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب ـ حرارتي برېښنا

۲۶- شکل: دکابل په ښارکې د حرارتي برېښنا د فابریکې یو تصویر

آیا په افغانستان کې له حرارتي برېښنا څخه کار اخیستل کیږي؟

حرارتي برېښنا چې معمولاً د ډېرو سکرو، نفتو او ګازونو له سوځولو تر لاسه کیږي، په افغانستان کې د برېښنا د تولید ښه سرچینه ده چې د اوبو له برېښنا څخه وروسته په دویمه درجه کې د استفادې وړ ده.

د ډیزلي برېښنا لومړنۍ فابریکه په ۱۳۵۱ هـ . ل کال په کابل کې جوړه شوه، یو کال وروسته بیا یوه بله کوچنۍ فابریکه په یوه ساعت کې د ۳۰۰ کیلو واټو په ظرفیت د کندهار د وړی اوبدلو د فابریکې لپاره جوړه شوه. همدارنګه په ۱۳۳۱ هـ . ل کال کې د ډیزلي برېښنا د تولید دوه ماشینونه د ۵۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د هرات په ښار کې په کار اچول شوي وو. د انرژۍ او اوبو د وزارت د ۱۳۸۵هـ . ل کال د راپور له مخې د افغانستان د حرارتي برېښنا د ټولو فابریکو ظرفیت په یوه ساعت کې ۴۲.۷ زره کیلوواټو ته رسیده چې د ټول هېواد د برېښنا فابریکو په سلوکې ۱۲.۵ یې جوړاوه. په اوسني وخت کې کوچنۍ ډیزلي فابریکې په ځینو ښارونو او ولایتونو لکه په مزارشریف، شبرغان، تخار، هرات، غزني او کابل کې د برېښنا مهمې وسیلې شمېرل کیږي. چې د سون توکي یې تیل او په ځینو ځایونو کې ګاز دي دلته به دافغانستان د حرارتي برېښنا په فابریکو باندې خبرې وشي.

۱ـ د مزارشریف د حرارتي برېښنا فابریکه

د هېواد حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه ده چې د مزارشریف د ښار د لویدیځ په ۲۰ کیلومتري واټن کې موقعیت لري او په هغې کې هغه ګاز سوځول کیږي چې د جوزجان څخه په نل لیکه کې رالیږدول کیږي. دغه فابریکه په ۱۳۴۳ هـ . ل کال کې د یوه روسي انستیتوت له خوا د هغه وخت د کانو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنایعو وزارت په غوښتنه جوړه شوه.
د نوموړې دستگاه ظرفیت په یوه ساعت کې ۳۶ زره کیلو واټه دی چې د طبیعي گازو درې توربینونه لري او تر ۴۸ زره کیلوواټو پورې د زیاتولو ورتیا هم لري. ددغې فابریکې ۲۴ زره کیلوواټه برېښنا د کیمیاوي سرې د فابریکې لپاره او ۱۲۰۰۰ کیلوواټه نوره برېښنا یې د مزارشریف د ښار د روښانه کولو لپاره په پام کې نیول شوې وه.

۲ـ د هرات او کندهار د ښارونو د حرارتي برېښنا فابریکې

د کندهار په ښار کې د ۳۰۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د حرارتي برېښنا فابریکې په کار پیل کړی و چې اوس یې ظرفیت ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی او په راتلونکې کې به نورهم لوړ شي. د هرات د برېښنا حرارتي دستگاه په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه ظرفیت لري چې له ډیزلو پرته په هغې کې د ډبروسکاره هم سوځول کیږي.

۳ـ د کابل د برېښنا حرارتي فابریکه

دغه فابریکه د کابل د ښار په شمالي برخه کې د خیرخانې مینې د غاښي ترخنگ جوړه شوې ده، له دې امله چې د کابل په حوزه کې د اوبو کمښت تر سترگو کېده نو د دغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۵۵هـ . ل. کال پیل او په ۱۳۵۷هـ . ل کال کې بشپړ شو. نوموړې فابریکه د ۴۵ زرو کیلوواټو په ظرفیت سره د نړیوال بانک په مالي مرسته بیا ورغول شوه چې د کابل ښار په سلوکې ۴۰ برېښنا بشپړوي، خو له ازبکستان څخه د واردې شوې برېښنا په راتگ سره دغه فابریکه پرچاوه شوې ده چې دوه توربینونه لري او د سون توکي یې ډیزل دي.
د کابل د ښار ختیځ ته د هودخیلو په سیمه کې د برېښنا یوه بله حرارتي فابریکه په یوه ساعت کې د ۴۳،۶ زره کیلوواټو په ظرفیت جوړه شوې وه، خو د کورنیو جگړو له کبله ویجاړه شوې وه، د هغې د سمون اوبیارغونې قرارداد د سویزرلنډ د هېواد له Alston کمپنی سره شوی چې د دریم او څلورم توربین جوړول یې په پام کې دي.
باید وویل شي چې د حرارتي برېښنا یو شمېر نورې پروژې هم زموږ په هېواد کې په نظر کې نیول شوي چې په دې لړکې د شبرغان د توربین د گازونو د تولید پروژه یادولای شو.
دغه پروژه به د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي اداري په مالي مرسته د ۱۰۰ـ۱۵۰ میگاواټو په ظرفیت په راتلونکې کې جوړه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرستندوی اضافي معلومات

(۳) جدول: په بیلابیلو حوزوکې د برېښنا د تولید د ظرفیتوېشنه

ګڼه	حوزه	ناصبه ظرفیت (په زروکیلوواټو)	سلنه
۱	کابل	۲۴۹,۲	۶۲,۹
۲	ننګرهار	۱۳,۹۶	۳,۵
۳	پلخمری ـ بغلان او کندوز	۲۲,۶۷	۵,۹
۴	مزارشریف ـ بلخ	۴۲,۸۲	۱۰,۸
۵	شبرغان	۲,۰۸	۰,۵
۶	هرات	۵,۳۹	۱,۳
۷	کندهار ـ هلمند	۴۳,۷۰	۱۱
۸	غزنی	۱,۰۴	۰,۳
۹	نورې حوزې	۱۴,۹	۳,۸
	ټول	۳۹۵,۹	۱۰۰

سرچینې: د اوبو او انرژۍ د وزارت راپور، د ۱۳۸۵ کال د تلې میاشت، ۳۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د حرارتي برېښنا په اهمیت او د یوې فابریکې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایلې دې نورو ته ووایي.

پوښتنې

۱. د افغانستان د حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه چیرې ده او له برېښنا څخه یې په کومو ځایونو کې کار اخېستل کیږي؟

۲. په اوسني وخت کې د افغانستان د ډیزلي برېښنا د کوچنیو فابریکو نومونه واخلئ.

۳. د کابل د حرارتي برېښنا فعاله فابریکه چیرې او په کوم ظرفیت فعالیت لري او د کابل د برېښنا ټوله څومره برخه بشپړوي؟

٤. د کابل د ختیځ د حرارتي برېښنا په هکله خپل معلومات ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ولې د اوبو د برېښنا پرځای له حرارتي برېښنا څخه کار اخلي او د اوبو د برېښنا او د حرارتي برېښنا ښیګڼې له یو بل سره پرتله کړئ خپل معلومات په راتلونکي ساعت کې ټولګیوالو ته ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲، ۴ د ډبرو سکاره او زمونږ په هېواد کې دهغو کانونه

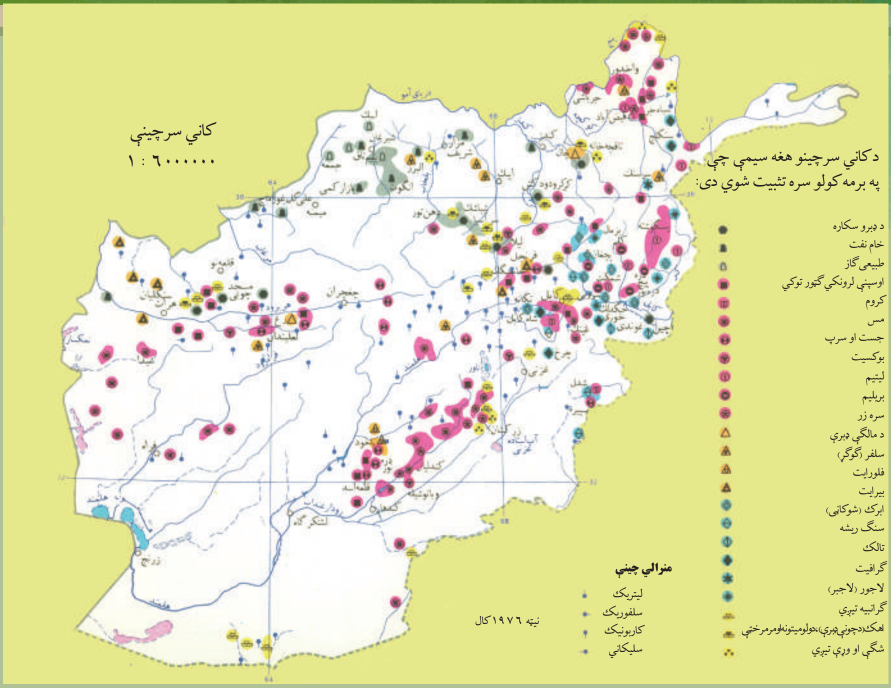

۲۷- شکل: دکاني منابعو (سرچينو) يوتصوير

د افغانستان د کاني سرچينو (منابعو) نقشه وگورئ.

د ډبرو سکرو زيرمې د افغانستان په کومو سيمو کې دي؟

د ډبرو سکاره د انرژۍ د توليد يوه مهمه سرچينه ده په تېره بيا په اوسني وخت کې چې د نفتو او گازو بيې مخ په لوړېدو دي، ډبرو سکاره د انرژۍ د توليدوونکي سرچينې په توگه يوځه ارزانه دي، نوځکه يې اهميت زيات دی. د ډبرو سکرو را ايستل له ډېر پخوا څخه په افغانستان کې معمول و.

د افغانستان د ډبرو سکرو د زيرمو په هکله څېړنې لومړی ځل په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د هندي جيولوجيستانو د هيئات له خوا د کهمرد، اشپشتې، صوف درې او تاله او برفك په سيمو کې وشوې. له هماغه وخت څخه وروسته د ډبرو سکرو کارول ورو ورو پيل شول خو له دويمې نړيوالې جگړې څخه وروسته ترې کار اخيستل ډېر پراخه شول او کالنى توليد يې له ۱۲۰ څخه تر ۱٦۰ زرو ټنو پورې لوړ شو.

پرته له دې چې د هېواد په بيلابيلو سيموکې د ډبرو سکرو کوچنى زيرمې شته، په شمال کې د ډبرو سکرو ډېرې لويې زيرمې دي چې پراخه سيمه يې نيولې ده. دغه سيمه له تخار څخه تر هرات پورې غځيدلې چې ۳۵ زره کيلومتره مربع کيږی. د افغانستان د ډبرو سکرو هغه اندازه چې په اشپشته، کرکر، بنگي (د خان اباد د ښار د جنوب په لس ميلي کې)، کرخ، سبزکو او صوف دره کې تثبيت شوي دي، ۲۰۰ ميليونو ټنوته رسيږي. د افغانستان د ډبرو سکاره ډېر غوره کيفيت لري او ډېر کار ورڅخه اخيستل کيدای شي. زمونږ په هېواد کې له کانونو څخه د ډبرو سکرو د را ايستلو کار د سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرني حالت او د لارو د نشتوالي له امله يوځه ستونزمن او په لومړيو پړاوونو کې دي، نو ځکه يې را ايستل او بيه ګرانه پريوځي، خو سره له هغه هم د ډبرو سکاره د سون توکو په توګه لوړ ارزښت لري.

د افغانستان د ډبرو سکرو توليدات زياتره د کرکر او اشپشتي له کانونو څخه دي چې د ټول هېواد په سلو کې ۹۰ برخه جوړوي. د توليد شوو ډبرو سکرو څخه په سلو کې ۷۷ په صنعتي کارځايونو کې د سون او پاتې نور يې د کورونو د تودولو لپاره په کارېږي.

په افغانستان کې د ډبرو سکرو بيلابيل ډولونه شته چې ځيني سيمې يې په لاندې توګه ښودل کيږي:

۲۸- شکل

د ډبرو د سکرو د کان يو انځور

الف ـ د صوف درې د دبرو سکرو کان

د صوف درې کان د لرغونتوب او خپلو ځانګړتياوو له مخې د افغانستان د نورو سيمو پرتله لومړيتوب لري او په سمنګانو ولايت کې د ډبرو سکرو يو ډير لوی کان ګڼل کيږي، زيرمې يې ٧٤ ميليونو ټنو ته رسيږي. ددغې سيمې د ډبرو سکرو کان لوړ جنسيت لري، تودوخيزه انرژي يې ډيره او د کاربن سلنه يې لوړه ده.

له دغو کانونو څخه لکه څنګه چې په کار ده، ګټه نه ده اخېستل شوې، لاملونه يې دادي چې يو خو له صنعتي مرکزونو څخه لرې دي او بل دا چې د ليږدولو وسايل محدود او امکانات په واک کې نشته دي.

ددغه کان يوه اندازه سکاره کابل ته ليږدول کيږي او پاتې نور يې د بلخ ولايت ته ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب ـ د آشپشتې د ډبرو سکروکان

دغه کان د پلخمري د صنعتي ښار جنوب ته په ۱۱۰ کیلومتره واټن کې د بغلان ولایت د سیغان په دره کې واقع دی. له دو آب او میخ زرین څخه ۲۰ کیلومتره واټن لري. ددغه کان د ډبرو سکاره د کمیت او کیفیت له پلوه ډیر ارزښت نه لري، داځکه چې د طبیعي جوړښت له مخې پیچلي او د هغو د را ایستلو په برخه کې ستونزې شته. ددغه کان د سکرو زیرمې د ۵۰۰ زرو ټنو په شاوخوا کې اټکل شوې دي، خوبیاهم له دې امله چې دغه کان د ښکاري درې د پخواني سړک ترڅنګ و، نو ځکه له ډیرې مودې راهیسې کار ورڅخه اخېستل کیږي. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د دولتي ادارو، روغتونونو او کابل ښار لپاره کار اخېستل کیږي.

ج ـ د کرکر د ډبرو سکرو کان

د کرکرو کان د پلخمري ښار څخه لس کیلومتره لیرې جنوب ختیځ ته د کرکر له غره سره پروت دی. ددغه کان د ډبرو سکرو ټوله اندازه چې هر پوړ یې دوه یا درې متره پریړوالی لري ۱۵ میلیونه ټنه ښودل شوې ده. د سکرو جنسیت یې ښه او د کار اخېستو وړ دی. دغه کان په ۱۳۸۵ هـ .ل کال کې د غوري سمنټو له فابریکو سره یوځای خصوصي سکتور ته ورکړل شو چې له دغو سکرو څخه د غوري سمنټو د تولید لپاره کار واخېستل شي.

په ۱۳۸۷ هـ . ل کال کې د دغه کان له ۳۸۰۰ ټنو څخه زیات سکاره ایستل شوي دي. نوموړی کان د پلخمري صنعتي مرکزونوته نژدې دی او له بلې خوا د کابل ـ کندوز د لویې لارې په خواکې دی، نو ځکه یې اهمیت زیات دی او د هرې ورځې تولیدات یې په منځنۍ توګه له ۳۰۰ څخه تر ۴۰۰ ټنو پورې کیږي.

له دغه کان څخه ایستل شوي سکاره د پلخمري د سمنټو جوړولو په فابریکه، بټیو او په کابل کې کارول کیږي.

د ـ د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان

دغه کان د هرات ولایت شمال ختیځ کې د ۱۱۰ کیلومترو په واټن د سبزک غاښي څخه لاندې د کرخ دسیند پورته خواته موقعیت لري، اکتشافي او ساختماني چارې یې د چکي متخصصینو په مرسته ترسره شوې، زیرمې یې ۹،۵ میلیونه ټنه ښودل شوې دي. دغه کان په ۱۳۸۶هـ . ل کې خصوصي سکتور ته وسپارل شو، کلنی تولید یې ۴۰ زره ټنه او کلني عواید یې ۲۰ میلیونه افغانۍ دي. همدا اوس فعال او ترګټې اخېستنې لاندې دي. د دغې سیمې د ډبرو سکرو جنسیت غوره او لوړه تودوخیزه (حرارتي) انرژي لري. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د هرات ښاروالي او فرقه کار اخلي.

همدا اوس د افغانستان د کانونو د وزارت په پاملرنې سره دسبزک د چوبي مسجد د ډبرو سکرو له کان څخه دیوې خصوصي کمپنۍ په مرسته کار اخېستل کیږي چې قرار داد یې د لسو کالونو لپاره اعتبار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، يوه ډله دې د هغو څېړنو او مطالعو په هکله خبرې وکړي چې هندي جیولوجیستانو د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د ډبرو سکرو په هکله ترسره کړي دي.
او دويمه ډله دې د ډبرو سکرو د موجوده زيرمو په هکله خبرې وکړي او پايله دې د ډلې استازي خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

١ . د افغانستان د ډبرو سکرو د تثبيت شوو سيمو نومونه واخلئ.
٢ . د اشپشتې د ډبرو سکرو د ځانګړتياوو په هکله معلومات ورکړئ.
٣ . د کرکر د ډبرو سکرو د کان موقعيت له جغرافيايي پلوه څه اهميت لري؟
٤ . په افغانستان کې د ډبرو سکرو هغه توليدات چې لوړه سلنه لري له کومو سيمو څخه ترلاسه کيږي سم ځواب په نښه کړئ:
الف . کرکر او اشپشته ب. د هرات سبزک ج. د صوف درې کان د. د هرات د کرخ کان

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زموږ په هېواد کې د ډبرو سکرو د را ايستلو په برخه کې د ستونزو په اړه او داچې دغه ستونزې او خنډونه په څه ډول بايد له منځه يووړل شي، يوه مقاله وليکئ او نورو ته يې واوروئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځلسم لوست
۲، ۵ نفت او ګاز

۲۹- شکل: د جوز جان په ولایت کې د یتیم تاق او جرقدوق د کانونو د ګازي څاګانو د ازمېښت او چمتو کولو پرانېستنه

له نفتو او ګازو څخه څه کار اخېستل کیږي؟

نفت او ګاز د تو دو خې او انرژۍ د تولید او سون توکي دي. زموږ د هېواد په بیلابیلو سیموکې یې زیرمې شته چې په لاندې توګه تر بحث لاندې نیول کیږي:

الف) نفت

نفت د سوځیدو وړ مایع ده چې تر ۱۸۰۰ مترو پورې د ځمکې په ژورو برخوکې موندل کیږي، ځینې وختونه د ځمکې لاندې فشار او تو دو خې له امله پورته خواته را ځي او د ځمکې مخ ته را رسیږي. په میلیونونو کاله مخکې د ژوندیو ژویو او عضوي توکو پاتې شونې چې په یوه سیمه کې پراته وو، ورو ورو د کلونو په تېریدو سره تر خاورو او رسوبي پوړونو لاندې راغلي، چې د فشار او تو دو خې له امله یې د وخت په تېریدو سره بڼه بدله شوې او نفت ورڅخه جوړ شوي دي. د نفتو د را ایستلو لپاره ژورې څاګانې کیندل کیږي او ډیرې پریړې نل لیکې د نفتو څاګانو ته ورننه باسي، په دې توګه خام نفت پورته خواته را وځي یا د پمپ په واسطه را ایستل کیږي. خام نفت تور رنګ لري، خو وروسته تر چاڼولو څخه یې په څنګای کې رنګ بنفش شي او اسانه سوځي.

زموږ د هېواد په ډېرو سیموکې د نفتو زیرمې شته چې شمال، لویدیځ او جنوب لویدیځ برخې یې نیولې دي او مهم ولایتونه یې تخار، کندز، مزار شریف، جوزجان، فاریاب، بادغیس، هرات او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوردي. همدارنگه د هلمند په وادي او په پکتيکا کې هم د نفتو د زيرمو اټکل شوی دی.
نفت په ډېرو ځايونو کې کارول کيږي. دکورونو په روښانه کولو، د حمل ونقل په وسايلو، په صنعتي ماشينونو، کيمياوي صنايعو اوګڼ شمېرنورو مرکبونو لکه مصنوعي ربړ جوړولواو نوروکې ورڅخه استفاده کيږي.
د هغو له فرعي مشتقاتو څخه د پلاستيک په جوړولو د عطرونو، رنګونو او ان دا چې د ځينو خوراکي توکو لکه مارګرين غوړيو په جوړولو کې کار ترېنه اخېستل کيږي.

ب) ګاز

د ګازونو را منځته کيدل هم لکه د نفتو په شان د ژونديو ژويو د پاتې شونو څخه د عضوي موادو د ترسب او د تودوخې او فشار له امله او هغوته د هوا د نه رسيدلو له امله دي چې بڼې يې بدلون موندلی او په ګاز بدل شوي دي.
ګاز د افغانستان يوه ډېره ارزښتمنه سر چينه ده. دهغو لوېې زير مې هم دهېواد دننه د لګښت لپاره او هم بهر ته د صادرولو لپاره لوړ ارزښت لري. په داسې حال کې چې د هېواد په بيلابيلو سيموکې د ګازونو د پيدا کيدو امکانات شته، په اوسني وخت کې يې لوېې زيرمې په خواجه ګوګردک، يتيم تاق، خواجه بولان او جرقدوق کې موندل شوي دي او همدا اوس ترګټې اخېستنې لاندې دي چې دلته يې څو حوزې په لنډ ډول د يادولو وړ دي.

۱. د خواجه ګوګردک د ګازو کان

دغه زيرمه د شبرغان دښار شمال لويديځ ته د ۲۳ کيلو متروپه واټن پرته ده، دکيندل شوو څاګانو شمېرېې ۵۲ دی. ټوله زيرمه يې ۴۶،۸ ميلیارده مکعب متره ګاز اټکل شوی چې تر اوسه پورې يې ۴۴ ميلیارده مکعب متره را ايستل شوی دی. همدارنګه په دغه سيمه کې ۱۰ ميلیارده مکعب متره تريو (سلفر لرونکی) ګاز هم موندل شوی دی.

۲. د يتيم تاق د ګازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۸ کيلو متره لرې ختيځ ته پرته ده. دهغه تثبيت شوې زيرمه ۲۰،۸ ميلیارده مکعب متره ښودل شوې ده.
په ۱۳۴۱هـ ل کال کې يې د برمه کولو په حال کې په څلورمه څاه کې اور ولګيد چې د دريوکلونو سوځېدلو په ترڅ کې يې ميليونونه مکعب متره ګاز وسوځيدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د جرقدوق د ګازو کان

دغه زیرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۵ کیلو متره لیرې جنوب لویدیځ کې پرته ده، ۳۳ څاګانې یې ۲۲۰۰ متره په منځني ژوروالي کیندل شوي دي، ګاز یې تریو دی، ټوله زېرمه یې ۲۶ میلیارده مکعب متره ښودل شوې چې تر اوسه پورې یې ۱۵،۳۶۲ میلیارده مکعب متره را ایستل شوې ده.

۴. د خواجه بولان د ګازو کان

د شبرغان د ښار په ۳۰ کیلومتره ختیځ کې دی، د برمه کولو چارې یې په ۱۳۴۲هـ کې پیل شوي دي، تر یوګاز لري او زیرمې یې ۲،۵ میلیارده مکعب متره دي.
په پورتنیو سیموکې یې د ګازونو ټولې زیرمې ۱۲۰ میلیارده مکعب متره تثبیت شوي چې له هغو څخه یې ۴۰ میلیارده مکعب متره خوږ ګاز او پاتې نور یې تریو یا سلفر لرونکی ګاز دی. د ګازو د صادرو لو لپاره د پخواني شوروي اتحاد تر پولو پورې د ۳۲ انچو په قطر اود ۹۷,۵ کیلو مترو په اوږدوالي یوه نل لیکه جوړه شوې وه. یوه بله نل لیکه د شبرغان له ښار څخه د مزار شریف د سرې او برېښنا تر فابریکې پورې ایستل شوې وه چې ۵۵ کیلومتره اوږ دوالی او ۱۲ انچه قطر یې درلود، دلېږ دولو وړتیا یې په یوه کال کې ۵۰۰ میلیونه مکعب متره وه.
مزارشریف ته یې دلېږ دولو موخه د مزارشریف دسرې او برېښنا له فابریکې څخه کار اخېستل وه چې په یوه کال کې یې ۱۰۵ زره ټنه یوریا سره تولیدوله او همدارنګه د مزارشریف د برېښنا د فابریکې په کار اچول و چې په یوه ساعت کې یې ۳۶ زره کیلو واټه برېښنا تولیدوله. داهم باید وویل شي چې په ۱۳۵٤ هـ ل. کال په افغانستان کې د درې میلیاردو مکعب مترو شاوخوا ګاز تولید شوی و چې له هغه څخه ۲۸۵۰ میلیونه مکعب متره یې بهر ته صادر شوی او ۱۵۰ میلیون مکعب متره یې د هېواد د ننه لګول شوی و. په ځینو کلونو کې یې د ګاز له صادرولو څخه د هېواد په سلوکې ۴۰ د صادراتو ټول ارزښت تر لاسه کیده چې د افغانستان دتادیاتو د بیلانس په برخه کې یې پوره اهمیت درلود، همدارنګه په پام کې وه چې د سلفرو د جلا کولو په پروژه کې د جرقدوق په سیمه کې د سلفر لرونکي ګاز له ۲۶ میلیارده مکعب مترو څخه هم استفاده وشي. له طبیعي ګاز څخه په ډېرو ځایونو کې کار اخیستل کیږي، له دې پرته چې په پخلي او د کورونو په تودولو کې کار ورکوي، د یوشمېر کیمیایي مرکبونو په جوړولو کې هم ګټور دی او د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره هم یوه ډېره ښه سرچینه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤) جدول: په بیلابیلو کلونو کې د نفتو، گاز او د ډبرو سکرو د ایستلو اندازې

کلونه	نفت(په ټن)	گاز(په مکعب مترو)	د ډبرو سکاره(په ټنو)
۱۳۸۲	۸۵۰	۲۴۲۶۲۰	۳۵۱۰۰
۱۳۸۳	۱۴۶۹۰	۱۱۹۱۲۱	۳۳۷۳۰
۱۳۸۴	—	۱۷۲۳۳۷	۳۳۱۱۰
۱۳۸۵	—	۱۷۱۹۲۵	۳۴۹۲۰
۱۳۸۶	—	۱۶۱۴۴۰	۲۴۲۷۰۰

دټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان د نفتو د زېرمو او دویمه ډله دې د طبیعي گاز په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې نورو ته ووایي.

پوښتنې

۱. نفت څه دي؟
۲. د گاز د پیداکیدو دسرچینو په هکله معلومات ورکړئ.
۳. نفت چیرته په کاریږي؟
٤. د افغانستان د گاز د مهمو حوزو نوم واخلئ.
٥. د نفتو زېرمې د افغانستان په کومو برخوکې تثبیت شوي دي؟
٦. په افغانستان کې د طبیعي گاز عمومي زېرمې په څومره اندازه تثبیت شوي دي؟
۷. سم ځواب په نښه کړئ:

الف) ۱۳۵ میلیارده مکعب متره   ب) ۱۲۰ میلیارده مکعب متره

ج) ۱۱۰ میلیارده مکعب متره   د) ۱۸۰ میلیارده مکعب متره.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د افغانستان د کاني سرچینو د نقشې له مخې یوه نقشه رسم کړئ او په هغې کې د گاز او نفتو سیمې په ځانګړو نښو سره وښیئ او په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف) د هېواد نفت لرونکې حوزې

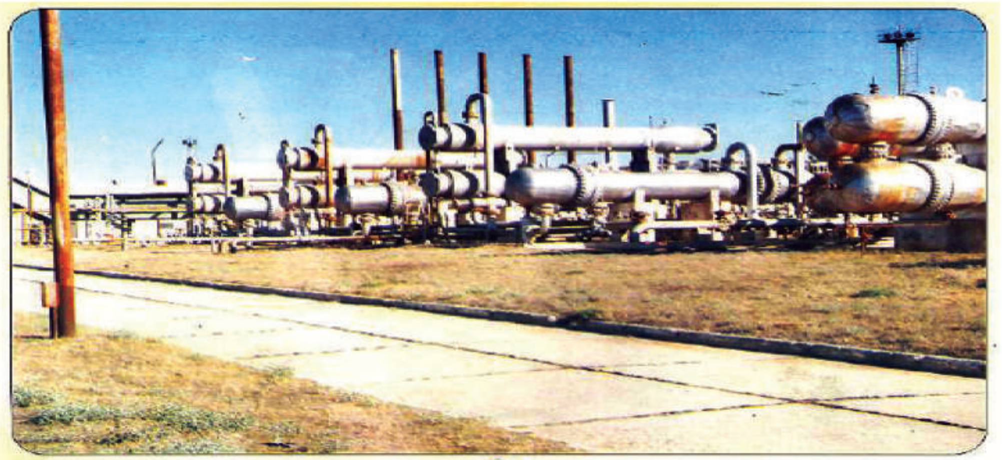

۳۰- شکل: د جوزجان ولایت د نفت او گاز دچاڼولو د فابریکې یو انځور

دنفتو زیرمې زمونږ د هیوا په کومو برخوکې شته دي؟

په افغانستان کې د نفتو د زیر مو د تثبیت په هکله څېړنې په کمه اندازه په ۱۳۱٤ هـ ل. د افغاني او بهرنیو جیولوجست له خوا د هېواد په بېلابېلو سیمو لکه د هېواد په شمال، لوېدیځ، جنوب لوېدیځ او جنوبي کې پیل شوې. د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ هـ ل. کال یوې امریکایي کمپنۍ د افغانستان په شمال کې نفت لرونکې شیل طبقې (د ختو او شگو له کیناستو څخه جوړېږي) وموندلې او وروسته بیا د هغو لازیاتې زیرمې په پکتیکا او د هلمند په وادي او د افغانستان په سهیل (جنوب) کې هم وموندل شوې. په ۱۳۳۳هـ ل. کال کې یوې سوېډني کمپنۍ د نفتو د پلټنې چارې په منظمه توگه د سرپل په ولایت کې پیل او دپام وړ بریالیتوبونه یې ترلاسه کړل، خوله ۱۳۳۸ هـ ل. کال څخه وروسته د هغه موافقه لیک له مخې چې په همدې اړه له دې څخه دوه کاله مخکې په مسکوکې لاسلیک شوی و، د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو په مرسته د مزارشریف او اندخوی ترمنځ د افغانستان په شمال کې په ٤٦۰۰ مربع میله ساحه کې د نفتو د پلټنې چارې پیل شوې. ددغو څېړنو پایلو وښوده چې د هېواد په شمال کې د تخار له ولایت څخه د ایران ترپولو پورې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات شته او د هغه په دوام د هېواد د جنوب په پکتیکا او ترلوېدیځ پورې یې دقلعه نو. هرات، شبرغان،میمنې، کندز، تالقان، مزارشریف او نورو سیمو کې د نفتو زیرمې ترسترگو شوې. دهلمند په وادي، پکتیکا او د افغانستان په جنوبي سیموکې هم د نفتو زیرمې اټکل شوې، خو د پوره پانگې او د تجربه لرونکو فني پرسونلو د نشتوالي له امله د هغو منظم را ایستل تر اوسه پورې نه دي تر سره شوي. د نفتو یوازینۍ تثبیت شوې زیرمه په جوزجان کې ده په دې لړکې د انگوت زیرمه دیادولو وړ ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته د انګوټ په ګډون د نفتو یوڅو کانونه در پیژندل کیږي:

۱. د انګوټ د نفتو زېرمه

د سرپل دښار څخه پنځه کیلومتره ختیځ کې دی چې د نفتو طبقې یې له ۱۱۰۰ څخه تر ۱۲۰۰ متروپورې دي. جیولوژیکي زېرمې یې ۷،۱ میلیونه ټنه اود ایستل کیدو وړ زېرمې یې ۲،۰۶ میلیونه ټنه ښودل شوي دي.

۲. د آق دریا دنفتو زېرمه: د سرپل څخه لس کیلومتره ختیځ کې ده، ټولې زېرمې یې ۱۲ میلیونه ټنه دي. ثابتې اودګټې اخېستو وړ زېرمې یې له څلور میلیونو ټنو څخه زیاتی اټکل شوي دي.

۳. د قشقري دنفتو زېرمه: د سرپل جنوب ختیځ ته په ۱۲ کیلومتره واټن کې پروت کان دی جیولوژیکي زېرمې یې ۱۹،۶ میلیونه ټنه ، د ایستلو وړ زېرمې یې ۶،۳۸۱ میلیونه ټنه نفت ښودل شوي دي.

۴. د زمرد سای د نفتوزېرمه: د شبرغان دښار د جنوب لویدیځ په ۶۰ کیلو مترۍ کې پروت دی. زېرمې یې ۹،۱۹ میلیونه ټنه اود ایستل کیدو وړ زېرمې یې ۳،٤ میلیونه ټنه اومه نفت دي.

په ۱۳۵۱هـ ل. کال کې ویتېل شوه چې په دغه برخه کې یوکوچنی د نفتو چڼځای جوړشي،خوکله چې د آق دریا د زېرمو تولیدي ظرفیت نورهم زیات شو، ددغه چڼځای ظرفیت هم ۲۰۰ زرو ټنو ته لوړشو. البته د هغه د ودانی د کارله بشپړیدو وروسته به په راتلونکې کې د نفتو تولیدي ظرفیت نور لوړشي چې پرته له شکه به د هېواد دننه د یو شمېر اړتیاوو د پوره کیدو سربېره به د هېواد د تادیاتو په بیلانس کې هم ارزښت ولري.

په اوسني وخت کې د افغانستان د نفتو اړتیاوې له بهر څخه د هغو په واردولو سره بشپړیږي، په همدې ترڅ کې نفتوته د هېواد اړتیا ورځ په ورځ زیاتیږي، او د هغو نړیوالې بیې هم مخ په زیاتیدو دي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو وویشل شي، د افغانستان د کاني سرچینو د نقشې او د لوست د متن څخه په کار اخېستو دې لاندینی فعالیت تر سره کړي:

۱. هغه سیمې چې هلته دنفتو زېرمې شته په ترتیب سره دې له شمال ختیځ څخه ترجنوب لویدیځ پورې لېست کړي.

۲. ودې وایي چې کومو کمپنیو، په کومو برخوکې، څه وخت د نفتو د زېرمو د تثبیت لپاره څېړنې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱. ولې تر اوسه پورې د افغانستان نفت په پراخه او منظمه توګه نه دي را ایستل شوي؟ توضیح یې کړئ.

۲. د نفتو زېرمې د افغانستان په کومو سیموکې دي، نوم یې واخلئ.

۳. د نفتو یوازینی ثبت شوې زېرمه څه نومیږي او چیرته ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ګرانو زده کوونکو یوه ورځپاڼه، مجله، کتاب یا انټرنټي پاڼه چې د افغانستان دنفتو د زېرمو د پلټنې یا سوداګرۍ په هکله معلومات ولري، ولولئ او د هغې اخځ په راتلونکي لوست کې خپل ښاغلي ښوونکي ته ښکاره کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶،۲ فلزات

۳۱- شکل: په یوه ډبره کې د مسو آثار چې د لوګر له عینک څخه ترلاسه شوې ده.

د فلزاتو زیرمې د افغانستان په کومو سیموکې دي؟

انسانانو له ډېر پخوا څخه فلزات پیژندل او هغه یې کارول ، خوپخوا یې کارول محدود و. دهغو نښو له مخې چې په دې برخوکې شته، داسې څرګندېږي چې هغه لومړنی فلز چې انسانانو وپیژاند، مس او بیا وروسته اوسپنه وه. زموږ په هېوادکې د یو شمېر فلزاتو لکه مسو، اوسپنې سربو، کرومو، جستو اوګرانبیه فلزاتو لکه د سرو زرو او سپینو زرو زیر مې او سر چینې شته چې د هریوه په هکله لنډ معلومات ورکول کیږي:

- **اوسپنه**: د اوسپنې زیرمې د افغانستان په لاندېنیو برخو او سیموکې شته دي:

- دکندهار په خاکریز کې چې د زیرمواندازه یې ۸،۲۳ میلیونه ټنه ښودل شوی ده او د حاجیګګ کان.

- دهرات دغور یانو کان چې په ۱۳۸۸هـ ل کال کې یې له یوې ایراني کمپنی سره د پلټنې تړون شوی و.

- د بدخشان د سیاه درې کان چې اټکلي زیرمه یې له ۴۰ تر ۴۵ میلیونه ټنه ده.

- د پغمان د ولسوالی د اوسپنې کان چې زیر مه یې ۱،۳۸ میلیون ټنو ته رسیږي.

- دجبل السراج د اوسپنې کان چې د زیر مو اندازه یې اته میلیونو ټنو ته رسیږي او د اوسپنې اندازه یې په سلوکې ۴۵ ښودل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **د حاجي گک د اوسپنې کان**: د باميان د جنوب ختيځ په ٤٥ کيلو متره واټن کې پروت دی چې د خپل کيفيت اوزيرمو له پلوه د سيمې يو ډير لوی او مهم کان شمېرل کيږي. د اوسپنې زير مې يې ١،٨ ميليارده ټنه ښودل شوې دي او د اوسپنې سلنه يې ٦٣،٥ ښودل شوې ده. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د دغه کان ثبت شوې زيرمې ١١٠ ميليونه ټنه او اټکل شوې زيرمې يې ٢٠٧٠ ميليونه ټنه ښودلې دي. د حاجي گک د کان له زيرمو څخه د گټې اخيستنې امکان شته، خو د نومورو کانونو را ايستل زياتې پانگې ته اړتيا لري. په پام کې وه چې په ١٣٨٨ هـ ل. کال کې يې گټه اخيستنه خصوصي سکتورته وسپارل شي چې د راتلونکو کلونو په ترڅ کې به يې چارې بشپړې او په کال کې به يوميليون ټنه پولاد ورڅخه توليد او يو شمېر هېوادو الوته به د کار زمينه برابره شي.

- **مس**: د افغانستان په لسو ولايتونو کې د مسو د کانونو ١٢ زير مې شته چې له پروان څخه تر فراه او کندهار پورې يې پراخه ساحه نيولې ده. په دې کې د کجکي ترمنځ سيمې ډيرې مهمې دي.

- د مسو د طبقو کانونه په تغر، خورد کابل او ان د چهلستون په غرونو کې تر سترگو کيږي.

- د کابل په دربندکې (د عينک له کان څخه ٨ - ٩ کيلو متره لرې په خطي بڼه د مسو کان پروت دی، د مسو اندازه يې په سلوکې ٠،٥٨ – ١،٥٥ پورې ده. د زابل ولايت د مسوکان د کندلان په سيمه کې ثبت شوی دی چې د مسو اندازه يې په سلوکې ٠،٦٢ څخه تر ١،٢ پورې ده، ټوله زيرمه يې له ٥ تر ٨ ميليونوټنو پورې اټکل شوې ده.

- **د لوگر د عينک د مسو کان**: د کابل ښار په جنوب ختيځ کې دی، اټکلي زيرمې يې څلور ميليونه ټنه او په دغه کان کې د مسو اندازه په سلوکې له ١،٢ تر ١،٥ پورې ښودل شوې ده. په عينک کان کې د مسو اټکل شوې زير مې له ٦ ميليونو ټنو څخه زياتې ښودل شوې دي. دکانونو د وزارت نوو شمېرو دهغو تثبيت شوې زير مې له ١١ تر ١٣ ميليونو ټنو مسو پورې ښودلې دي د داوطلبۍ له چارو وروسته يې په ١٣٨٧هـ ل. کال کې له يوې چينايي کمپنۍ سره قرارداد لاسليک ډېر ژر به په گټه اخيستنه پيل وکړي چې هر کال به تقريباً ٢٠٠ زره ټنه خالص مس توليد کړي.

- د مسو دکان زيرمې دهرات په شيدا، بادغيس، فراه، هلمند، کابل، غزني، باميانو، غوربند، اندراب بغلان او سرپل کې هم د ارزښت وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **سره زر**: په افغانستان کې سره زر د هندوکش دوو خواووته په بيلابيلو سيموکې شته چې يوه پراخه ساحه يې د فيض آباد له شمال څخه په جنوب لويديځ کې تر کندهار پورې نيولې ده. مهم کانونه يې د بدخشان په يفتل او د غزني په مقرکې شته. د يفتل په سيمه کې د سرو زرو او کوارتز د ډبرو څلور رګونه دي چې په هر ټن کاني توکوکې يې له يو څخه تر ۸۵ ګرامو پورې سره زرشته دي.

- د سروزرو نورې زيرمې د قلات په زرکشانو کې شته چې د سرو زرو اندازه يې په هر ټن کاني توکي کې له ۰,۵ څخه تر ۱۱ ګرامو پورې ده.

همدارنګه د کوکچې د سيند او د هغه د مرستيالانو په تګلورې کې په يوه پراخه ساحه کې سره زر شته چې د سرو زرو اندازه يې د شګې په هر مکعب متر کې په منځنۍ توګه تر ۳۹۴ ميلي ګرامو پورې محاسبه شوې ده.

- **سپين زر**: د سپينو زرو زيرمې د پنجشير (له عمرز څخه تر خاواک پورې)، دهرات سيم کوه او د بي بي ګوهر په سيمه او د کندهار په خاکريز کې شته چې پخوا به په نافني توګه ايستل کيدې، خو اوس ور څخه کار نه اخيستل کيږي.

- **د سربو او جستوکانونه**: زموږ په هېواد افغانستان کې د سربو او جستو کانونه هم شته چې په هغوکې د کندهار د بي بي ګوهر د سربو او جستو د کان نوم اخېستلای شو چې زيرمې يې ۲۱۱۰۰ ټنه جست او ۵۵۰۰ ټنه سرب ښودل شوي دي چې د هرات د چشت په سيمه او د هزاره جاتو د تولک او د غوربند د فرنجل سيمې کې هم شته دي.

- **د کروم د ډبرو کانونه**: د کروم د ډبرو دشتوالي نښې د خوست، ميدان وردګو، د لوګر د محمد اغې او کلنګار او کندهار په سيموکې ديا دونې ورډې. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د خوست د کرومو د ډبرو د ايستلو منځنۍ کلنۍ اندازه ۷۳۰۰۰ ټنه ښودلې ده چې په ۱۳۸۶ هـ ل. کال کې يې له يوې کمپنۍ سره قرار داد شوی و خو اوس د امنيتي حالت د خرابوالي له امله نه ايستل کيږي.

د ميدان وردګ ولايت دکروميت دکان منځنۍ کلنۍ اندازه له ۴۰۰۰۰ ټنو څخه زياته ښودل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۲- شکل

دټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، د لوست د متن او دافغانستان دکانونو د نقشې په لوستلو دې لاندې فعالیت تر سره کړي او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې ووایي:

لومړۍ ډله : د اوسپنې دکانونو د سیمو نومونه واخلئ او د نقشې پر مخ يې وښيئ.

دویمه ډله : د سروزرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

دریمه ډله : د سپنو زرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

څلورمه ډله : د مسو دکانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

پنځمه ډله : د سربو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

پوښتنې

۱- زموږ په هېواد کې څو ډوله فلزات شته؟ نومونه يې واخلئ.

۲- د اوسپنې کانونه د افغانستان په کومو سیموکې دي او د هغو ډېر مهم کان کوم یودی؟

۳- د لوګر عینک د مسو دکان په هکله معلومات ورکړئ.

٤- د سربو او جستو زېرمې زموږ دهېواد په کومو سیموکې دي؟ نوم يې واخلئ.

٥- زموږ په هېواد کې د سپینو زرو زېرمې په کومو برخوکې تثبیت شوي دي؟ نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د فلزاتو د لوست متن او د کانونو نقشه ولولئ او په راتلونکي ساعت کې يې د هغو د مهمو ټکو په هکله معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفلزاتو دکانونو اقتصادي اهمیت

۳۳- شکل: د عینک د میسو د کان د پروژې پرانیستل

له فلزاتو څخه څه کار اخېستل کیږي؟

لکه څرنگه موچې په تېر لوست کې ولوستل او جیولوژیکي څېړنو ښودلې ده، زموږ دهېواد په ډېرو برخوکې، د فلزاتو کانونه شته. دغه کانونه دهېواد په اقصاد کې د اهمیت وړدي. افغانستان د فلزي زیرمو دلرلو له مخې یو بډای هېواد گڼل کیږي. د هېواد فلزي زیرمې د پانگې اچونې، د تخنیکي وسایلو، د فني پرسونل او هېواد دننه او بهر د خرڅلاو د بازار په چمتوکیدو سره په پراخه اندازه را ایستل کیدای شي.

فلزات ځانگړی اقتصادي ارزښت لري. د کرنې، سوداگرۍ، تخنیک او د ژوند دنورو چارو په برخوکې د اقتصادي فعالیتونو پر مختگونه، د فلزي صنایعو له پر مختیا سره اړه لري. فلزي زیرمې دیوه هېواد دصنعتي کیدو، د خلکو د ژوند دکچې دلوړېدو او داقتصادي پر مختیا لپاره یو مهم ضرورت دی. ښکاره خبره ده چې دیوه هېواد د صنایعو بنسټ د فلزاتو په زیرمو او د اوسپنې ویلې کولو پورې اړه لري. هغه هېوادونه چې د اوسپنې د ویلې کولو فابریکې نه لري، باید د ماشینونو د پیرودلو لپاره زیاتې پیسې ولگوي، نوله دې امله د بټیو او د اوسپنې دویلې کولو د فابریکو جوړول دیوه هېواد د اقتصاد مهمه برخه جوړوي. هېوادونه باید دفلزي صنایعو د رامنځته کولو لپاره هلې ځلې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان په شان ديوه هېواد لپاره د فابريکو جوړول چې پوره اندازه خام توکي لري، يو اقتصادي او مهم کار او د هېواد داقتصادي بنسټ په پياوړي کولو کې ډېرګټور دي.

د فلزاتو ځانګړ تياوې له اقتصادي پلوه ارزښت لري چې په بيلابيلو برخوکې ورځخه کار اخيستل کيدای شي: ځينې فلزات د زنګ ضد ځانګړتيا ولري لکه قلعي، سرب او نکل. له سرو زرو څخه دګاڼو او پولي واحد د ملاتړ په توګه په بانکونو کې ترې کار اخېستل کيږي. له سپينو زرو څخه په نقره يې مسکوکاتو اوګاڼوکې کار اخېستل کيږي. اوسپنه د تخنيکي وسايلو د جوړولو او نور فلزات لکه مس، سپين زر او المونيم چې د برېښنا او تودوخې دليږدولو وړتيالري، ځينې نورله يو شمېر نورو فلزاتو سره د ترکيب کيدو ځانګړ تيا لري، د بيلګې په توګه د مسو او جستو له ګډولو څخه برونز تر لاسه کوي او دسماوارونو، چلمچي ګانو، د دروازو په دستګيرونو او د نورو برونزي وسايلو په جوړولو کې ور څخه کار اخلي، نو ځکه فلزات ځانګړې اهميت لري او د دروازو، کړکيو، کټونو، مېزونو، څوکيو، د ماشينونو په پرزو، د فابريکو په جوړولو او دلوښو په جوړولو کې ورځخه کار اخېستل کيږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې څو ډلې شي: هره ډله دې دفلزاتو په اقتصادي ارزښت خبرې وکړي او د خپلو خبرو پايلې دې نوروته ووايي.

پوښتنې

١- ولې فلزات زيات اهميت لري؟

٢- سره زر د نورو فلزاتو په پرتله کومه ښيګڼه لري؟

٣- له فلزاتو څخه دڅه ډول وسايلو په جوړولو کې کار اخېستل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د لوست دمتن په لوستلو سره دفلزاتو د اقتصادي اهميت په هکله فکر وکړئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په اړه خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷،۲ د وداني د ډبرو کانونه

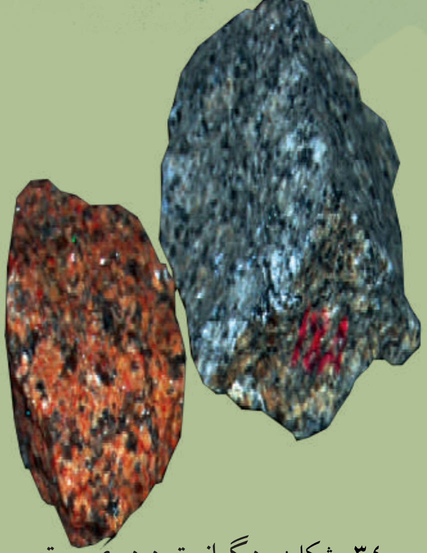

د کابل په ښارکي يو کارکوونکی د مرمرينو ډبرو د توږلو په حال کي   ٣٤- شکل: د گرانيت د ډبرې يو تصوير

د ودانيو د ډبرو کانونه د هېواد په کومه سيمه کې دی؟

افغانستان يو غرنی هېواد دی، د تعميراتي ډبرو د منابعو له پلوه ډېر غني دی، چې له ډېرې پخوا زمانې راهسې په ودانيو کې کارول کيږي، په لاندې ډوله دي:

الف: د گرانيت Granite **(خارا) ډبرې**

دا ډول ډبرې دځمکې په ژورو برخوکې له اورغور ځوونکو توکو څخه منځته راغلی دي. دا ډبرې له درو مختلو منرالونو جوړې شويدي فلد سپار،مايکا او کوارتز، چې ښې نمونې يې دده دانا تر څنگ غرونو او نورو غرنيو سيمو ډبرو لکه سالنگونو کې تر لاسه کيږي. دا ډبرې د تراکم او سختوالي له امله د ودانيو په زينو، تهدابونو يا بنسټونو او د سړکونو په فرش کې کارول کيږی.

ب : بزلت Basalt

دا ډبرې د ځمکې مخ ته داور غور ځونکود لا وا موادو پاتې شوې ډبرې دي، چې د اورغورځوونکو فعاليتونو يعني د آتشفشان غرونو په لمنو کې شتون لري. د افغانستان په زياترو غرنيو سيمو کې پريمانه پيداکيږي. ددې ډول ډبرو مهم منرالونه عبارت دي له: پيروکسين، فلد سپار، اليوين او ځينې فلزي منرالونه دي. دا ډبرې په ځانگړې آب او هوا کې پر لويو او ورو ټوټو ماتيږي او دودانيو په تهدابونو کې کارول کيږي.

ج: متحوله ډبرې: چې په درياڼونو کې له رسوب او آهکي ډبرو څخه رامنځ ته کيږي. د وخت په تيريدو فشار او تودو خې له امله په مرمرو بدليږي، ددې ډبرو ذخيرې زموږ په هېواد کې ډيرې دي، دشگو او رسوبي ډبرې د وخت په تيريدو سره په کلکو تخته يې ډبرو بدليږي. چې هغه هم په زياته کچه کارول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د رخام او مرمرو ډبرې:Marble

دا هغه تغیر منونکې آهکي ډبرې دي چې په بېلا بېلو اوښکلو رنګونو په هېواد کې پیداکیږي، خالص مرمر سپین رنګ لري، مرمر ډبرې اهکي ډبرې دي چې دفشار او تودو خې له امله یې بڼه بدلون کوي، ډېرې کیدو او تخنیکي پالش په واسطه ځلا او ښکلا پیداکوي. له دې امله دا ډبرې دو دانیو په ښکلا، دچاې خوړلو مېزونو، لوښو، د زیارتونو په لوحو او آن د مجسمو په جوړولو کې ورڅخه ګټه اخېستل کیږي.

د مرمر ډبرې په افغانستان کې ډېرې پیداکیږي. له دې جملې کولای شو د ننګرهار د خوږیاڼو او د اچین سیمه، د هرات ولایت د چشت په سیمه کې او د میدان وردګ د کوټه عشرو په سیمه کې د مرمر ډبرې پیداکیږي د کابل په ولایت کې کولاي شو چه د بادام باغ، ریشخور، قرغې او تره خیلو څخه یادونه وکړو.

د ودانیو د ډبرو تر څنګ په هېواد کې دو دانیو نور توکي هم پیدا کیږی لکه چونه، ګچ چې په زیاته کچه دو دانیو په جوړولو کې کارول کیږي.

آهکي مواد له تخنیکي عملیې وروسته په سمنتو بدلیږي، د بیلګې په ډول، غوري سمنت، جبل السراج د سمنتو د تولیدونکو له ارزښتناکو او مهمو مرکزونو څخه دي، چې همدا اوس یې د تولید کچه په بدلون کې ده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر څلورو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې دلوست له متن څخه د ګټې اخېستنې په هکله معلومات وړاندې کړي.

دویمه ډله دې د لوست له متن څخه په ګټې اخېستنې سره د هغو سیمو چې هلته د مرمر ډبرې ډیرې پیداکیږي نوم‌ونه واخلي.

دریمه ډله دې د لوست له متن څخه په ګټې اخېستنې سره د بازالت ډبرو په هکله او له هغو څخه د ګټې اخېستنې په باب معلومات وړاندې کړي.

څلورمه ډله دې له شګو څخه د جوړوشوو ډبرو د ځانګرتیاوو او د رسوبي ډبرو او تغییر منونکو ډبرو په باب معلومات وړاندې کړي.

۱- د ګرانیت له ډبرو څخه په کومه برخه کې ګټه اخېستل کیږي؟

۲- درخام او مرمر ډبرې د نورو ډبرو په پرتله څه توپیر لري، لنډ یې تشریح کړئ.

۳- د کابل په کومه سیمه کې د مرمر ډبرې پیداکیږي؟

٤- د سمنتو په جوړولو کې له څه ډول خامو موادو څخه ګټه اخېستل کیږي، د هغې مهمې فابریکې په کومو ځایونو کې پرتې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د ودانیو د یو ډول کاني ډبرو نوم واخلئ، د هغې د ځانګړتیا وو او اهمیت پر باب پنځه کرښې معلومات برابر کړئ.په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

۸،۲ قیمتي ډبرې

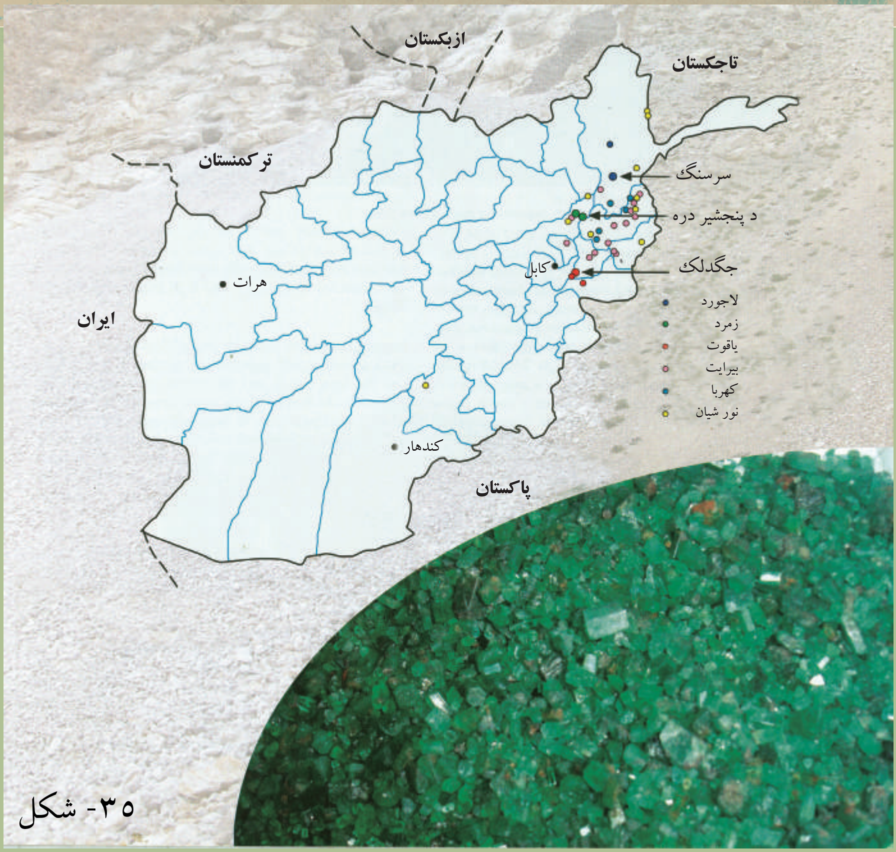

۳۵- شکل

د افغانستان دګرانبیه تیږو مهمې سیمې

۸،۲ ګرانبیه ډبرې څه ډول ډبرې دي او دافغانستان په کومو سیموکې موندل کیږي؟

قیمتي تیږې الماس، لاجورد لعل(لال) یاقوت او زمرد دي چې دهېواد په بیلابیلو سیموکې شته له دې جملې څخه الماس، یاقوت، زمرد او لعل قیمتي تیږې او لاجورد امیتیست او نورې لږ قیمتي دي چې دلته یې په ځینو خبرې کوو:

الف) الماس

الماس د نورو تیږو په پرتله ډېر کلکوالی، تینګوالی او روڼ رنګ لري. له همدې امله دی چې دځینو شیانو په پرې کولو او ترا شلوکې ورڅخه کار اخېستل کیږي. سره له دې چې تر اوسه پورې په افغانستان کې الماس نه دی موندل شوی، خو دجیولوژۍ پوهان وایي چې د بدخشان، په مرکزي سیمو، لوګر او غوربند کې د الماسو د پیداکیدو امکان شته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب) لاجورد

۳۶- شکل

(لاجوردو د تیږي یوانځور)

لږه گرانبیه تیږه ده له ډېر پخوا یعنې له ځلور زره یا پنځه زره کاله پخوا څخه یې دبدخشان د جرم د ولسوالی د حضرت سعید په کلي کې ایستل پیل شوی وو، خو په اوسنی بڼه یې تولید له ۱۹۳٤ م . کال څخه را پیل شوی دی.

د افغانستان په شمال ختیځ کې د لاجوردو د ۲۷ سیمو اوزیرمو څېړنه تر سره شوې ده چې په دې کې د بدخشان ولایت د جرم د ولسوالی اړوند د سرسنگ کان د لوړ اهمیت لرونکی او ترگټې اخېستنې لاندې دی. په ټولو زیرمو کې یې د لاجوردو اندازه ۱۲۹۰ ټنه ده. د سرسنگ په سیمه کې په یواز یتوب سره ۱٤۱ ټنه لومړۍ درجه لاجورد او ٦۵ ټنه دویمه درجه تثبیت شوي دي. هغه لاجورد چې دلندن په موزیم کې ایښودل شوي دي، د افغانستان لاجورد دي چې ۳۸۰۰ کاله مخکې ایستل شوي دي. په افغانستان کې هر کال ۵ نه تر ۱۰ ټنو پورې لاجورد ایستل کیږي چې ډېره برخه یې بیلابیلو هېوادونو ته صادریږي او له ډېرې لږې برخې څخه یې د لاسي صنایعو په مرکزونو کې کار اخېستل کیږي.

د افغانستان لاجورد د جنیست له پلوه، د رنگونو د ډولونو، نرم والې او روښوالي له مخې د نورو هېوادونو له لاجوردو څخه امتیاز او لوړتیا لري چې په توره ابي، روښانه ابي، ډېر روښانه ابي او شنه روښانه رنگونو باندې موندل کیږي. لاجورد د تیږو پیژندنې او سوداگریز بازار له پلوه پنځه ډوله دي: لومړۍ، دویمه، دریمه، څلورمه، او پنځمه درجه لاجورد.

لاجورد تخنیکي استعمال نه لري، یوازې په گاڼو او زینتي وسایلو کې کارول کیږي. د لاجوردو ایستنه په پخوانیو کلونو کې په پرله پسې توگه پر مخ روانه وه، خو د امنیتي حالاتو د خرابۍ له کبله یې ایستل ځنډېدلي دي، خو د نامسؤولو خلکو له خوا یې په غیر مجاز او ناقانونه بڼه ایستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان دي چې د کانونو د ويجاړيدو او دولت ته دنه جبران کېدونکي زيان لامل شوي چې ددغو کانونو بيارغاونې ته به په راتلونکي کې ډېرې پانګې ته اړتيا وي.

ج) لعل

د لعل کانونه، د بدخشان په اشکاشم او د سروبي په جګدلک کې دي او د پيازي لعل کانونه د کندهار په خاکريز کې شته. لعل لوړه درجه کلکوالی لري او سور، بنفش ډوله، شين ته ورته آبي، ژېړ يا تور رنګونه لري.

۳۷- شکل

د لعل د تيږې يو انځور

د) ياقوت

د مهمو ځانګړتياوو لرونکی دی. د لومړۍ ډلې له جواهراتو څخه شمېرل کيږي، د پاڼې کېدلو ورتيا نه لري. درجه يې سخته ده. د روښانه سور اناري رنګ لرونکی او ځلا يې ښيښې ته ورته ده، ياقوت د سروبي ولسوالی د جګدلګ په سيمه کې په سور او ګلابي رنګونو پيدا کېږي.

۳۸- شکل

د کان په تيږه کې د سرو ياقوتو يو انځور

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ) زمرد

د زمردو کانونه د پنجشیر د خنج، بزمال او مکني په سیمو او دکونړ په باډیل دره کې شته دي. د پنجشیر زمرد زمردي شین رنګ او ځینې وخت ابي ډوله رګونه لري. زیرمې يې ٤٤٠ کیلو ګرامه اټکل شوي دي تر اوسه پورې په افغانستان کې د ګرانبیه تیږو زیرمې په فني او عصري بڼه تر استفادې لاندې نه دي راغلي.

۳۹- شکل

په کاني تیږو کې د زمردو پوانځور

دټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، دلوست د متن په لوستلو سره دې دلاجوردو او نورو قیمتي ډبرو زیرمې لرونکی سیمې د افغانستان د کانونو په نقشه کې په نښه کړي.

پوښتنې

١- ګرانبیه ډبرې کومو ډبرو ته ویل کیږي؟
٢- دجیولوژي پوهانو په عقیده د الماسو دپیداکیدو سیمې په هیوادکې چیرې اټکل شوي دي؟
٣- لال د افغانستان په کومو سیموکې په کومو رنګونو سره موندل کیږي.
٤- ډیر ښکلي یاقوت د افغانستان په کومو سیموکې موندل کیږي او کوم رنګ يې ډیر نوم لري.
٥- زمرد د افغانستان په کومو سیموکې شته، نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یوه قیمتي تیږه چې په ګاڼو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي، غوره کړئ د هغې د اهمیت، ارزښت او جنسیت په هکله په راتلونکي درسي ساعت کې خپلو ټولګیو الوته معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲، ۸ د كانونو او انرژي د حالت څېړنه

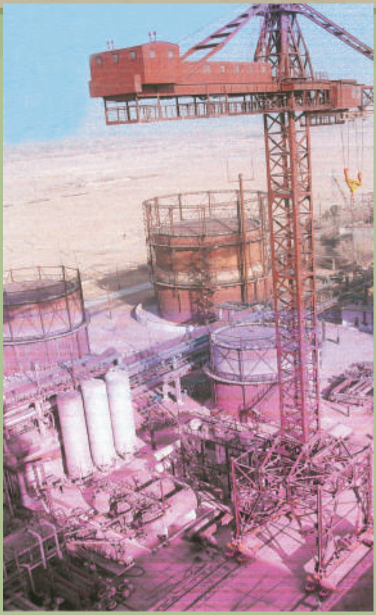

٤٠- شكل

د مزار شريف د نفتو اوګازو د تصدۍ انګور

په هېواد كې د انرژۍ او كانونو صنعت څنګه دى؟

لكه څرنګه مو چې ولوستل د انرژۍ مهمې سرچينې د ډبروسكاره، نفت، ګاز، اوبه، باد، لمر او نور دي. چې دلته دهرې يوې حالت څېړو:

دډبرو سكاره: زموږ دهېواد د ډبروسكاره د دره صوف، اشپشتې، كركر او دهرات د سبزك له مسجد چوبې كانونو څخه تر لاسه كيږي.

د ډبرو سكرو لويو زيرمو د هېواد په شمال او لويديځ كې يوه پراخه ساحه نيولې ده چې له هرات څخه يې تر تخار پورې پراخوالى لري او د ډبرو سكرو ډيره برخه د اشپشتې او كركر له كان څخه رااېستل كيږي.

نفت: د نفتو جيولوژيكي څېړنو ښودلې ده چې د نفتو د زيرمو د شتوالي پراخه امكانات دهېواد په شمال كې له تخار څخه دايران تر پولو پورې او دهغو په دوام په جنوب او لويديځ كې تر پكتيكا پورې پراخوالى لري. د نفتو يوازينى ثبت شوې زيرمه په جوزجان كې ده چې په هغې كې د انګوت، اق دريا، قشقري او زمردساې كانونه د يادولو وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاز : د ګازونو د زیرمو د شتوالي امکانات د هېواد په بیلابیلو سیمو کې شته. په اوسني وخت کې د هغو یوڅه لویې زیرمې د خواجه ګوګردک، یتیم تاق، خواجه بولان او دجرقدوق په سیمو کې د جوزجان په ولایت کې موندل شوي دي چې پخوایې را ایستل پیل شوي وو. دهغو ډېره برخه دخواجه ګوګردک او جرقدوق له سیمو څخه را ایستل کیده او پخواني شوروي اتحادته صادریدل. نورپاتې ګاز د مزارشریف د سرې او برېښنا په فابریکې کې اود برېښنا د تولید لپاره د ځلو یښتو کلونو په موده کې کارول شوي دي چې اوس ډېره لږه استفاده ور څخه کیږي. د کانونو د وزارت پلان دا ښکاره کوي چې د هېواد د نفتو یو کان اود ګازونو یوکان خصوصي سکتور ته ورکړل شوی اود ۳-٤ کلونو په ترځ کې به ګټې اخېستنې ته چمتو شي.

اوبه: د افغانستان سیندونه د اوبو د برېښنا د ترلاسه کولو ډېرې ښې سر چینې دي، له دې پلوه یو شمېر هغه بندونه چې پخوا د برېښنا د تولید لپاره جوړ شوي وو، کافي نه دي او باید چې دبرېښنا د انرژۍ دتولید لپاره له سیندونو څخه لازیاته ګټه واخېستل شي.

همدارنګه هغه تور بینونه چې د اوږدو کلونو په ترڅ کې ورڅخه کار اخېستل شوی، ویجاړ او استهلاک شوي او د بند کاسې یې هم له رسوبي موادو څخه ډکې شوې دي، نو ځکه بیارغاونې ته کلکه اړتیا لري.

باد: دهېواد په ځینو ولایتونو کې د برېښنا د تولید لپاره د باد له انرژۍ څخه کار اخېستل شوی دی، خو ډېر لږ،حال داچې په هېواد کې ډېر موسمي بادونه لګیږي لکه دهرات ۱۲۰ ورځنی بادونه او نور.

که چیرې په هېواد کې د باد له انرژۍ څخه د استفادې لازیات امکانات برابر شي، د باد له انرژۍ څخه به لازیاته برېښنا تر لاسه شي او برېښنا ته به دهېواد اړتیاوې پوره شي.

لمر: دهېواد په ځینو سیموکې د لمر له انرژۍ څخه ډېر لږ کار اخېستل شوی، چې په دې لړکې د پخلي د دیګونو، لمریز وځراغونو او کلکتورونو (د اوبو تودوونکو) او نورو نومونه اخېستلای شو.

ښه به وي چې په هېواد کې د لمر له انرژۍ څخه د کار اخېستو پراخه زمینه برابره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسپنه: په دې لړکې د باميانو د حاجي ګګ د اوسپنې کان، دکندهار د خاکريز زيرمې، دهرات غوريان، دبدخشان سياه دره او دجبل السراج او پغمان د اوسپنې زيرمې ديادونې وړدي. دحاجي ګګ دکان زيرمې دهېواد له نورو ټولو برخو څخه زياتې دي، د هغو په هکله څېړنې روانې دي، په راتلونکې کې به ترکارلاندې ونيول شي او په کال کې به په اټکلي توګه يوميليونه ټنه پولاد ورڅخه ترلاسه شي.

مس: دمسو زيرمې د زابل په کندلان، دکابل په دربند، د لوګر په عينک او د هرات په شيدا سيمه کې دي چې له پخوا وختونو ورڅخه ډېره لږه او په سيمه ييزه بڼه کار اخېستل کيده.

دلوګر د عينک دمسو کان چې دهېواد يو ډېر مهم کان دی. په دې وروستيو کې يې له يوې چينايي کمپنۍ سره قرار داد شوی دی او زموږ يوشمېر هېواد والو ته به دکار زمينه برابره کړي او ډېر عايد به ورڅخه ترلاسه شي.

سرب او جست: دهېواد د سربو او جستو زيرمې دکندهار په بي بي ګوهر، دهرات په چشت، د هزاره جاتو په تولک او د غوربند په فرينجل کې دي، چې دهغو د زيرمو را ايستل په پراخه اندازه نه دي تر سره شوي.

کروم: دخوست، ميدان وردګ، د لوګر د محمد اغې او کلنګار د کرومو د کانونو له زيرمو څخه يوه اندازه کار اخېستل شوی دی. د خوست د کروم د کان توليدات د امنيت د نشتوالي له کبله نه دي پيل شوي چې د لازمو امکاناتو په چمتو کېدو سره به د هغو د را ايستلو چارې تر سره شي.

ګرانبيه ډبرې: د الماسو شتوالی په بدخشان، مرکزي افغانستان او غوربند کې اټکل شوی دی او دلاجوردو زيرمې د بدخشان په جرم کې او د لال زيرمې د بدخشان په اشکاشم کې شته.

دياقوتو زيرمې د سروبي په جګدلک، زمرد د پنجشير د درې د خنج، بزمال او مکنې په سيمو او د کونړ د باډيل په دره کې شته دي.

د قيمتي فلزاتو کانونه او په دې لړکې دسروزرو کان د بدخشان په يفتل، دغزنۍ په مقر، دکلات په زرکشانو او د کوکچې د سيند په بسترکې شته چې پراخه برخه يې نيولې ده.

د سپينو زرو زيرمې په پنجشير، د هرات په سيم کوه او د کندهار په خاکريز کې تثبيت شوې دي.

تر اوسه پورې د ګرانبيه ډبرواو قيمتي فلزاتو له زيرمو څخه په فني توکه ګټه نه ده اخېستل شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد له کانونو او د انرژۍ له سرچینو څخه کار اخېستل له یو شمېر ستونزو سره مخامخ دي لکه د ترانسپورتي لارو نشتوالی، د فني پرسونل کمښت، د تخنیکي وسایلو او د پوره پانګې نشتوالی او نور . همدارنګه د وروستیو کلونو جګړې او نا امنۍ او په خپل سر او غیر فني توګه د کانونو ایستل هم دستونزو په لړکې شمېرل کېدای شي، چې دولت ته د نه جبران کېدونکو زیانونو څخه پرته دکانونو د ویجاړېدو لامل هم شوي دي، همدارنګه له هېواد څخه بهر ته دهغو قاچاق کول هم دانديښنې وړدي. که چیرې په هېواد کې د انرژۍ له سرچینو او کانونو څخه تخنیکي او فني ګټه واخېستل شي او په دې برخه کې پانګونه وشي، هرکال به دپام وړ عواید له دې لارې ترلاسه او هېواد والوته به دکار زمینه هم برابره شي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې دلوست دمتن په لوستلو د انرژۍ د سرچینو او د هغو د تولید په هکله او دویمه ډله دې د هېواد د کانونو د حالت اوله هغو څخه دکار اخېستو په اړه خبرې وکړي او د ډلې استازۍ دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

١- په افغانستان کې د انرژۍ کومې سرچینې شته او دهغو له څو ډولونو څخه تر اوسه پورې کار اخېستل شوی دی؟

٢- دهېواد د اوبو له سرچینو څخه په څه ډول د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ښه او اعظمي استفاده کولای شو؟ توضیح یې کړئ.

٣- کوم ډول فلزات او ګرانبیه ډبرې په هېواد کې شته، نوم یې واخلئ.

٤- په هېوادکې وروستیو جګړو او نا امنیو د کانونو او د انرژۍ له سر چینو څخه کار اخېستل له کومو ستونزو سره مخامخ کړي دي؟ توضیح یې کړئ.

٥- دکروم د ډبرو زیرمې دهېواد په کومو برخو کې تثبیت شوې دي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د دویم څپرکي د افغانستان دکانونو او انرژۍ برخه ولولئ دهغې لنډیز په یوه پاڼه کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په هکله خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنایع او سوداګري

تاسې په دویم څپرکي کې د افغانستان د کانونو او انرژۍ په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د افغانستان له صنایعو او سوداګرۍ سره آشنا شئ.

ـ په دې څپرکي کې لولو:

په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

ـ لاسي صنایع

ـ ماشیني صنایع

- توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت

ـ د هېواد ګرځندویې سیمې

ـ د ګرځندوی احصائیه

- سوداګري او اهمیت یې

ـ کورنۍ سوداګري

ـ بهرنۍ سوداګري

- د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول

- بانک

ـ مرکزي بانکونه

ـ سوداګریز بانکونه

- د بانک د چارو د پرمختګ څرنګوالی

- د صنایعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکی به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- سوداګري به و پېژني.
- د سوداګرۍ بيلابيل ډولونه به وپېژني.
- د هېواد د صادراتو او وارداتو پر اندازې او اندول په پوه شي.
- د صنايعو پر اقتصادي اهميت به پوه شي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به و پېژني.
- د هېواد د صنايعو پر ستونزو او خنډونو به پوه شي.
- بانک به و پيژني.
- د بانک د کار په څرنګوالي به وپوهيږي.
- د ګرځندوی (توريزم) په اقتصادي او فرهنګي اهميت به پوه شي.
- د هېواد توريستي سيمې به وپېژني.

زده کوونکی به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- سوداګري به تعريف کړی شي.
- د سوداګرۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندازه به بيان کړي.
- د صنايعو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به فهرست کړي.
- د صنايعو ستونزې او خنډونه به وشمېري.
- بانک او د هغه د کارکولو څرنګوالی به توضيح کړي.
- د توريزم معنا به وويلای شي.
- د توريزم اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د توريستي سيمو نوم به واخېستلای شي او هغه به د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ویشتم لوست
په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

۴۱- شکل

په افغانستان کې د غالۍ اوبدلو صنعت

تاسې پوهېږئ چې صنعتي فعالیت د توکو ارزښت، کیفیت او ګټورتوب لوړوي؟

صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې د هغه په ترڅ کې له هغو لومړنیو یا خامو توکو لکه طبیعي، کرنیزه، کیمیاوي او حیواني توکو څخه چې له څمکې ترلاسه کیږي د کار وړ شیان او اجناس جوړیږي او د بشري ټولنو اړتیاوې وربانديې بشپړیږي. صنعت هم د لاس او هم د ماشین په واسطه پر مخ تلای شي.
صنعتي فعالیت چې د ارزښت، کیفیت او ګټورتوب د لوړولو په خاطر د توکو د بڼې د بدلون عملیه ده، د بشریت په تاریخ کې اوږده سابقه لري.
صنعتي انقلاب چې د اتلمسې پیړۍ په دویمه نیمایي کې په اروپا کې پیل شو، په پای کې یې بشري ټولنې ته ژور بدلون ورکړ او د خلکو ژوند ته یې بله بڼه ورکړه.
د لومړنیو یا خامو توکو لکه د کاني توکو، کرنیزو تولیداتو او نورو د بڼې بدلون ترڅو په وروستیو صنعتي پخو اجناسو واړول شي، بیلابیل صنعتي پړاوونه تېروي، د بیلګې په توګه:
که چیرې تاسې هغه محصولات او اجناس کتلي وي چې په پلورنځي کې یې پیرئ، لیدلي به مو وي چې پیرودل شوی جنس دومره هم اسانه په لاس نه دی راغلی، بلکې بیلابیل صنعتي پړاوونه یې تېر کړي ترڅو چې پلورنځي کې د پلورل کیدو وړ ګرځیدلی دی. موږ کولای شو د موضوع د لا روښانه کولو په خاطر یو کتاب چې په کتاب پلورنځي کې پلورل کیږي د بیلګې په توګه یاد کړو. دغه کتاب چې پلورل کیږي کاریې د یوه نیالګي له کینولو څخه پیل کیږي، کله چې نیالګیو ښه وده وکړه او لویې ونې ورڅخه جوړې شوې، پرې شوي لرګي یې فابریکې ته وړل کیږي، هلته ورڅخه کاغذ جوړیږي، کله چې کاغذ جوړشو، مطبعې ته لیږل کیږي، مخکې له مخکې کوم کتاب چې تالیف شوي وي هغه طرحه او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپيوټر ياکوم بل شکل باندې ډيزاين شوي، په کاغذ باندې چاپ او د صحافۍ له پړاو څخه وروسته د کتاب په بڼه چمتو کيږي او د خرڅلاو لپاره کتاب پلورنځي ته راوړل کيږي.
په همدې توګه که چيرې موږ ځير شو ټول صنعتي محصولات د کار بيلابيل پړاوونه تېروي او بيا د استفادې وړ ګرځي.
د صنايعو، په تېره بيا د ماشيني صنايعو ارزښت په دې کې دی چې په لږ وخت کې ډېرو موادوته د بڼې بدلون ورکوي، د هغو په خرڅګوالي او بيه کې لوړوالی راځي.
زموږ خلک له ډېر پخوا څخه په کوچنيو لاسي دستګاوو کې په لاسي صنايعو بوخت وو. فرش، لکه: غالی، لمڅی، ټغرونه او نور د اړتيا وړ وسايل يې ځان ته جوړول.
زموږ هېواد دبيلابيلو او ډېرو کانونو، کرنيزو ډول ډول محصولاتو او د پوره کار ځواک په لرلو سره صنايعو او د هغو ودې ته ډېره ښه زمينه چمتو کولای شي. که چيرې حکومت وکولای شي چې د ملي صنايعو د ملاتړ لپاره له يوې غوره اقتصادي پاليسۍ څخه کار واخلي ، د فابريکو او کارځايونو جوړولو ته شرايط برابر کړي، نو زيات شمېر ضروري اجناس او مالونه به د هېواد دننه توليد او ملي عايد به لا اوچت شي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي، له متن، تصويرونو او د لوست له بيلګو څخه دې کار واخلي، لاندې فعاليتونه دې ترسره او بيا دې د خپل کار پايله خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي.
لومړۍ ډله: د خپلو جامو په هکله خبرې وکړئ چې په څه ډول جوړې شوي او کوم صنعتي پړاوونه يې تېر کړي دي؟
دويمه ډله: د خپل ټولګي د ميزونو او څوکيو په هکله بحث وکړئ د هغو صنعتي پړاوونه او چمتو کول توضيح کړئ.
دريمه ډله: د خپل ښوونځي د ودانۍ په هکله خبرې وکړئ چې له کومو توکو څخه جوړه او کوم صنعتي پړاوونه يې تېر کړي دي.

پوښتنې:

۱ ـ صنعت څه ته وايي توضيح يې کړئ؟
۲ ـ د صنايعو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د لاندې جدول په تشو ځايونو کې د لومړنيو يا خامو توکو او صنعتي شوو اجناسو (مالونو) نومونه په خپله کتابچه کې وليکئ.

لومړني خام توکي	صنعتي شوي توکي
پنبه	
	غالي
ګني	
	ډوډۍ
لرګي	
	بوټان
	غوړي
اوسپنه	
	خيدك (پنير)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېشتم لوست

الف ـ لاسي صنايع

٤٢- شکل

په تېر لوست کې د صنايعو او د هغو د اهميت په هکله بحث وشو، په دغه لوست کې به د هېواد ماشيني او لاسي صنايع وپيژنو.

که د هېواد په اقتصادي وده او پرمختيا کې د ټولنيزو او طبيعي بېلابېلو عواملو اغېزه په تېره بيا د صنايعو په وده او پرمختګ کې وڅېړو، وبه ليدل شي چې د هېواد د صنعتي کيدو لپاره ډېره ښه زمينه شته، نو د هېواد صنايع په لاسي او ماشيني برخو کې څېړو:

د افغانستان خلکو له لرغونو زمانو راهيسې د کورنيو اړتياوو او بهرنۍ سوداګرۍ لپاره په خپل لاس جوړشوو دستګاوو باندې د اړتيا وړ شيان جوړول او خپلې اړتياوې يې پوره کولې.

کليوالي صنعت کارانو به په خپلو ډېرو لومړنيو وسايلو سره د صنعتي اجناسو په جوړولو لاس پورې کاوه، چې له لاندېنيو سرچينو څخه يې کار اخېست:

۱. له څارويو څخه تر لاسه کيدونکو لومړنيو توکو لکه وړيو، وېښتانو او د وريښمو د چنجيو له تارونو او نورو څخه.

۲. له نباتي سرچينو لکه پنبې، کتان، سنډو او نورو څخه.

۳. کاني توکو لکه اوسپنې، مس، سرو او سپينو زرو او له ختو او نورو څخه.

ـ هغه د لاسي صنايعو محصولات چې د څارويو له الیافو څخه جوړېږي مشهورېږي غالۍ، ليمڅې، برک، ټغر، شړۍ او نور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالۍ اوبدلو صنعت د افغانستان یو ډیر مهم لاسي صنعت او غالۍ صادراتي مهم قلم او لاسي صنعت دی چې زیاتره په شمال، شمال لویدیځ او لویدیځو ولایتونو کې تولیدیږي.

ـ د لاسي صنایعو هغه محصولات چې له مالوچو څخه جوړیږي دادي: خمتایي رختونه، کشمیره، پټو، لونګۍ، سطرنجي اونور. پخوابه چې په افغانستان کې په کومو ځایونو کې پنبه ډیره کرل کیدله، هلته به کلیوالو پنبه یې یا نخي رختونه ورڅخه جوړول.

ـ زرګران ، مسګران او پښان له فلزاتو څخه د کار وړ شیان لکه یوم، تبر، تیشه (ترېشځ)، چاقو، چاړه او مسي لوښي لکه دیګونه او نور، او ګاڼې له سرو اوسپینو زرو او قیمتي ډبرو لکه لاجوردو او یاقوتو څخه جوړوي.

ب ـ ماشیني صنایع: د واکمنۍ په وخت نوي ماشیني صنایع او عصري فابریکې د لومړي ځل لپاره د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ په وخت او لږ وروسته بیا په یوځه پرمختللې بڼه د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وخت د نولسمې پیړۍ په وروستیو کې په هېواد کې رامنځته او لومړنۍ عصري فابریکه د کابل ماشین خانې په نوم تاسیس شوه، په دغې فابریکې کې د توپ، ټوپک او حربي مهماتو او سرې او تودې وسلې په ګډون حربي مهمات تولید او جوړیدل. وروسته بیا ماشیني صنایعو یوڅه وده وکړه.

په ۱۳۶۵ هـ ل کال کې په هېواد کې ۳۹۱ صنعتي موسسې فعالې او په کار بوختې وې چې له هغو څخه یې ۲۷٤ د خصوصي سکتور او پاتې ۱۱۷ یې د دولتي او مختلط سکتور وې.

له دې امله چې د ماشیني صنایعو په رامنځ ته کیدو او وده کې څر خوونکی ځواک یا انرژي لومړنۍ اړتیا بلل کیږي، نوځکه په هغو سیمو کې چې برېښنا او ګڼ خلک وي لکه په کابل، کندهار، هرات، مزارشریف، کندز او جلال آباد کې، صنایع ځای پرځای رامنځ ته شوي دي.

دا هم باید وویل شي چې زموږ په هېواد کې د ٤٠ کلنو جګړو پرمهال، زیات شمېر صنعتي تاسیسات زیانمن شول او هغوی ته لوی زیان واوښت، اوس یې بیارغاونه او بیرته جوړول پرمخ ځي او یو شمېر کورنیو او بهرنیو پانګوالو د نویو صنعتي موسساتو په جوړولو هم لاس پورې کړی دی.

ج ـ د ماشیني تولیداتو احصائیه: لکه چې مخکې وویل شول، په افغانستان کې ماشیني صنایع اوږده سابقه لري، خو په دې وروستیو کې د ناوړه سیاسي شرایطو، جګړو او لږې پانګې اچونې له کبله ځنډ او خنډ سره مخامخ شوي، بیاهم هغه ماشیني صنایع چې په هېواد کې شته او یا پخوا وې، له هغوسره په لاندیني جدول کې د اضافي معلوماتو په توګه آشناشئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسني چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
١	د بګرامی نساجي	تاري ټوکران	١٦ ميليونه متره	فعاله نه ده	پروژه
٢	دکندهار نخي نساجي	// //	٤٠ // //	// //	تصدي
٣	دکندهار وړی اوبدل	وريښمين رخت	يو ميليونه متره	// //	//
٤	د هرات نخي نساجي	تاري ټوکران	١٢,٥ ميليونه متر	// //	پروژه
٥	د بلخ نساجي	// //	٢٢ ميليونه متره	په کال کې ٣٠ ټنه تجارتي تار	تصدي
٦	دګلبهار نساجي	// //	٥٠ ميليونه متره	فعاله نه ده	سهامي شرکت
٧	کابل نساجي	// //	يو ميليونه متره	// //	// //
٨	د پلخمري نساجي	// //	٢٤ ميليونه متره	په سلو کې ٥٠٪ فعاله ده	// //
٩	د مزار د سرې او بريښنا فابريکه	د يوريا سره	په کال کې ١٠٥ زره ټنه	په ٢٤ ساعتونو کې ١٠٠ ټنه	تصدي
١٠	لومړی غوري سمنټ	سمنټ	په کال کې ١٢٠٠٠٠ ټنه	يوه شپه ورځ کې ٤٠٠ ټنه	خصوصي
١١	دويم غوري سمنټ	// //	په کال کې ٣١٠٠٠٠ ټنه	يوه شپه ورځ کې ١٠٣٣ ټنه	// //
١٢	د هرات سمنټ	// //	په کال کې ٢١٠٠٠٠ ټنه	يوه شپه ورځ کې ٧٠٠ ټنه	دولتي پروژه
١٣	دکابل د تار اوبدلو دستګاه	تار	په کال کې ٥٥٠ ټنه	غير فعاله ده	خصوصي
١٤	دکابل د اوبدلو فابريکه	رخت	په کال کې ١,٨٣ مليونه متره	غير فعاله	خصوصي
١٥	دکندوز سپين زر	محلوج، (مالوچ) او غوړي	په کال کې ١١٠٠٠٠ ټنه	لږ ې فعاله شوې په اجاره ورکړل شوې	دولتي تصدي
١٦	د بلخ جن او پرس فابريکه	// //	٤٠٠٠٠ دانه لرونکې پنبه (پومبه)	// //	// //
١٧	بست تصدي	// //	په کال کې ٢٥٠٠٠ ټنه	په کال کې ٨٥٠٠ ټنه	تصدي
١٨	د هرات د مالوچو شرکت	پنبه، مالوچ، غوړي او صابون	په کال کې ١٠٨٠٠ ټنه	يوخه فعاله	// //
١٩	مرکزي سيلو	ډوډی او اوړه	٥٠ زره ټنه ذخيره		

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسنی چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
۲۰	پلخمري سيلو	// //	۲۰ زره ټنه ذخيره	فعاله ده	// //
۲۱	دکندهار سيلو	د غنمو ذخيره	په ۲٤ ساعتونو کې ۶۰ ټنه اوړه کول	غير فعاله	// //
۲۲	د بلخ سيلو	ډوډۍ او اوړه		فعاله ده	دولتي تصدي ده
۲۳	د هرات سيلو	د غنمو ذخيره	په کال کې ۲۰ زره ټنه غنم	// //	// //
۲٤	د بغلان د شکرې پروژه	شکره	په کال کې ۱۰ زره ټنه	// //	دولتي پروژه ده
۲۵	د هلمند حجاري او نجاري	مرمر، موبل او فرنيچر		بيارغول شوې خو فعاله نه ده	ګډ شرکت

د ټولګي دننه فعاليت:

په خپلو کتابچو کې لاندې جدول په مناسبو کلماتو سره د لوست د متن او تصويرونو په کتلو او د ورکړل شوې بېلګې څخه په استفادې ډک کړئ.

حيواني منابع (سرچيني)	صنعتي شوي مواد	نباتي منابع	صنعتي شوي مواد	کاني منابع	صنعتي شوي توکي
کرک (د وزو له وزغنو جوړيږي)	پټو، جرابې، (دستکشې)	چغندر	شکره	مس	ديګي، کوزه او چلمچي

پوښتنې

۱ ـ ستاسو له نظره د لاسي صنايعو کوم ډول توليدات ډېر ارزښت لري او ولې؟

۲ـ ستاسو له نظره تر اوسه پورې په هېواد کې کوم لاملونه (عوامل) د ماشيني صنايعو د ودې خنډ ګرځېدلي وو؟

۳ـ پېنبان، مسګران، او زرګران له کومو منابعو څخه په څه ډول کار اخلي او کوم شيان جوړوي؟

٤ـ ماشيني صنايع زياتره په کومو ځايونو کې راټولې شوي دي او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د ماشيني صنايعو د مؤسساتو د ځانګړتياوو جدول وګورئ د هغه له مخې د لاندېنيو پوښتنو ځوابونه و مومئ او د خپل کار پايله په بل لوست کې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړئ.

۱. زموږ په هېواد کې د اوبدلو څو فابريکې شته؟ کومې يې فعالې او کومې نه دي فعالې؟

۲. زموږ په هېواد کې د خوراکي توکو څو فابريکې شته او کومې يې ډېر توليدات لري؟

۳. ستاسو له نظره ستاسې په سيمه کې کومه فابريکه شته چې نوم يې په دغه جدول کې نه ليدل کيږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۳ توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت:

۴۳- شکل

په هرات کې تاریخي او لرغوني آثار چې له کلتوري پلوه توریستانو ته ډېر اهمیت لري.

توریزم Tourism یا ګرځندوی یو ډول مسافرت او ګرځېدل دي چې موخه یې د نړۍ د بیلابیلو سیمو علمي څېړنه، کتنه، تفریح، سیل او سیاحت دی.

توریستي سفرونه معمولاً کاري او تفریحي موخې لري، یو ګرځندوی هغه څوک دی چې د خپل اوسېدو ځای څخه بهر نوروسیمو، ښارونو او هېوادونو ته داسې یو سفر کوي چې له یوې شپې ورځې کم نه وي او له یوه کال څخه زیات نه وي. ګرځندویان معمولاً د یوې توریستي سیمې د طبیعت یا کلتور سره مینه او هغه ته پاملرنه لري. شتمنو خلکو به له ډېر پخوا څخه لیرې سیمو ته سفرونه کول چې په هغو ځایونو کې ښکلي او تاریخي ځایونه او ودانۍ وګوري او د نړۍ له طبیعي او کلتوري شتمنیو څخه خبرشي. له همدې امله نن ورځ توریزم یا ګرځندوی په نړۍ کې د اقتصادي ودې په یوه لویه سرچینه اوښتی دی. او د نړۍ په ډېرو هېوادونو او سیمو کې مهمه عایداتي سرچینه شمېرل کیږي. نن ورځ زیاتره هېوادونه هڅه کوي چې په خپلو هېوادو نوکې د ګرځندوی د ودې او پراختیا لپاره امکانات چمتو او پراخ کړي، دا ځکه چې ګرځندوی د عوایدو د ترلاسه کولو یوه لاره ده.

افغانستان په اسیا کې د یوه ځانګړي جغرافیایي موقعیت، تاریخي لرغونتوب، پخوانیو ودانیو، ښکلي طبیعت، غوره هوا او د ګرځندویي سیمو په لرلو سره په ډېرو پخوانیو کلونو کې د وریښمو د کاروانونو د سوداګریزو انډیو د ورلو او راوړلو لاره وه. بودایانو او کوشانیانو له همدې لارې له چین څخه د اروپا تر لویدیځ پورې تګ راتګ کاوه. دغه تګ ـ راتګ د ګرځندویانو، په تېره بیا د بودایي راهبانو پام دې خواته راواړاوه او د بامیانو له اسرارو ډکه سیمه یې د نمانځنې د ځای په توګه غوره او هلته یې د بودا لویې او نامتو مجمسې جوړې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودیزم لارویان او نور گرځندویان د نړۍ له هر گوټ څخه مخ په دې خوا رامات شول، دهېواد همدا تاریخي اثار او دگرځندوی وړ سیمي وې چې دگرځندویانو د پام وړ گرځیدلي وې.
د افغانستان دولت په ۱۳۳۷ هـ ل کال کې دگرځندوی مؤسسه (اوسنی افغان تور) په دې برخه کې د اسانتیاوو د رامنځته کولو په خاطر جوړه اوپه ۱۳٤٤ هـ ل. کال کې یې دگرځندوی د نړیوال سازمان غړیتوب ترلاسه کړ.
په تېرو څو لسیزو کې توریزم یاگرځندوي په افغانستان کې د عایداتو یوه سرچینه وه. زموږ په هېواد کې ډېر لرغوني آثار او تاریخي ځایونه لکه په بامیانو کې د بودا مجسمې او یو شمېر نور تاریخي آثار، د بلخ د لرغوني ښار آثار، خیبر دره، په هرات کې زیات شمېر تاریخي اثار او همدارنگه په کندهار، غزني، ننگرهار او نورو کې شته. د جگړو پر مهال په افغانستان کې گرځندویي ته هم ډېر زیان واوښت، یوازې دگوتو په شمار خبریالانو افغانستان ته تگ راتگ درلود. په دې وروستیو کې چې امنیتي شرایط یوڅه ښه شوي دي او که د ټول هېواد په سراسر کې ډاډمنه سوله راشي او دولت دگرځندوی په هکله ځانگړې پاملرنه وکړي، یو شمېر هوټلونه، د ورلو راوړلو وسایل او نور امکانات برابر کړي، نو افغانستان به یو ځل بیا دگرځندویانو لپاره یو په زړه پورې هېواد شي. د افغاستان، هغه عواید چې په یو شمېر دگرځندویی سیمو کې ترلاسه شوي وو او په میلیون ډالرو محاسبه شوي چې په لاندیني جدول کې ښودل کیږي.

۱۹۷۳	۱۹۷٤	۱۹۷۵	۱۹۷٦	۱۹۷۷	۱۹۷۸
۱۱	۱۲	۱۲	۲۸	۷	۱

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د متن تصویرونو او نقشو په کتلو سره دگرځندوی (توریست) اوگرځندویي (توریزم) په هکله او دویمه ډله دې د لوست د نقشو متن او انځورونو په کتلو سره دگرځندوی د اقتصادي اهمیت په هکله بحث خبرې او اترې وکړي، وروسته دې د هرې ډلې استازي د خپلو خبرو اترو پایله ټولگیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ گرځندوی (توریست) څوک دی؟
۲ـ ایا دگرځندوی، سیاح او توریست ترمنځ توپیر شته؟ په دې هکله توضیح ورکړئ.
۳ـ دگرځندویي (توریزم) اقتصادي اهمیت بیان کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په درې کسیزو ډلو کې د افغانستان دگرځندوی او (افغان تور) د موسسو د فعالیت په اړه او د دغو موسسو د خپرونو او ځانگو له معلوماتو څخه په گټې اخیستنې سره د هېواد د گرځندوی په اړه د په زړه پورې سیمو د تصویرونو په لرلو سره په دوه پاڼو کې مطلب ولیکي او خپلو ټولگیوالوته دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ د هیواد ګرځندویي سیمې

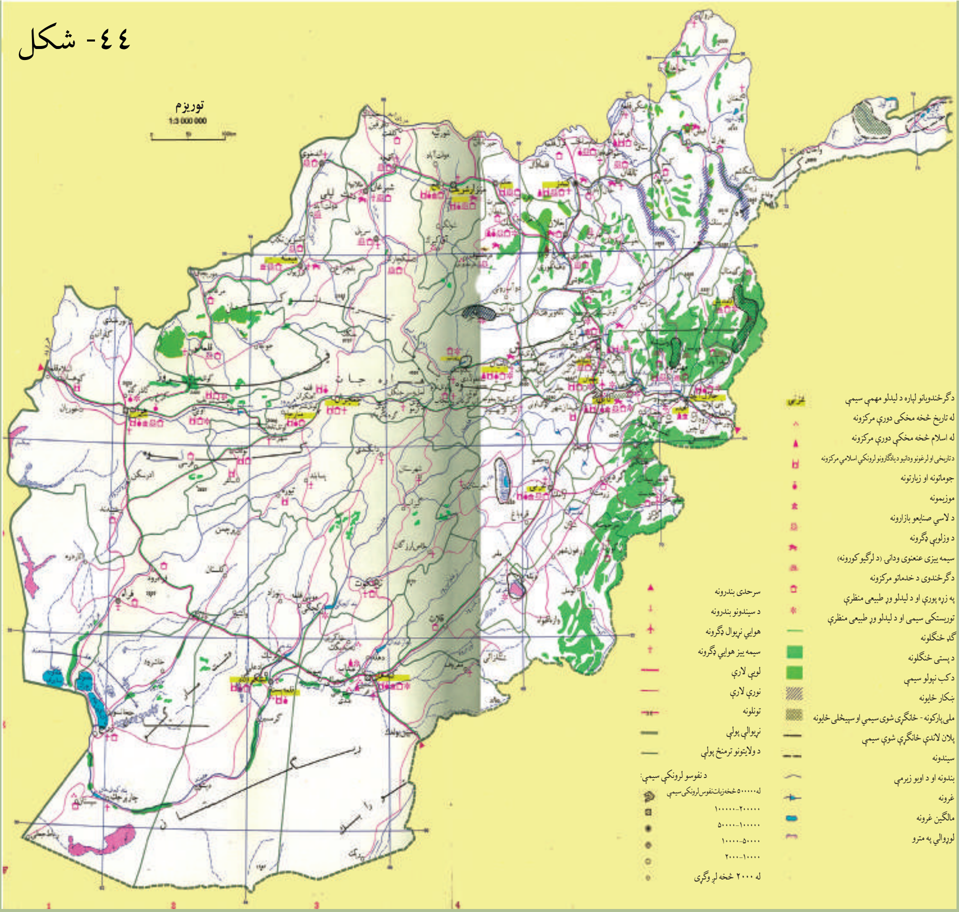

٤٤- شکل

تاسې په مخکې لوست کې د ګرځندويي او د هغې د اقتصادي اهميت په اړه معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به د هیواد د ګرځندويي سيمو او احصائيو په هکله پوه شئ.

ـ ایا تاسې د هیواد کومه ګرځندويي (توریستي) سيمه ليدلې ده؟

که ستاسې ځواب هو وي کومه سيمه، کله، هلته موڅه ليدلي او هلته مو څه وکړل؟

د افغانستان ګرځندويي سيمې زياتره طبيعي ښکلي ځايونه (ښايسته شرشرې، د سيندونو په زړه پورې غاړې، ولاړې اوبه، غرونه او نور او همدارنګه کلتوري سيمې او اثار موزيمونه، مذهبي او تاريخي ودانۍ او د لاسي صنايعو بازارونه او نور) وي.

د افغانستان د ګرځندوی مهم ښارونه او سيمې دادي:

باميان، بلخ، سمنګان، هرات، غور، غزني، کندهار، کابل، جلال آباد، لښکرګاه او نور.

په باميانو کې تورل شوې سمڅې، مجسمې او بند امير په بلخ ولايت کې د روضې مبارکې زيارت. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات کې تاریخي ښلي، د خواجه عبدالله انصاري زیارت، خواجه غلتان ،عیاران ښلی، اختیارالدین کلا.

په غور کې جام منار، په غزني کې تاریخي ښلي، د سردار غونډۍ، بالاحصار او په ننګرهار کې تاریخي آثار اوله هغی جملي څخه هډه او نور د یادولو وړ دي.

په ځینو ښارونو لکه هرات کې لرغوني آثار دومره ډیر دي چې یونسکو دغه ډول سیمې د خپل پوښښ لاندې غوره کړي دي. په دې وروستیوکې غزنی د یو شمېر پخوانیو زیارتونو او ودانیو له امله د اسلامي تمدن د یوه مرکز او توریستي ښار په توګه پیژندل شوی دی.

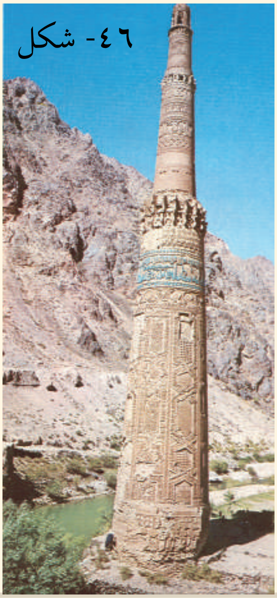

د جام منار هم لکه د هېواد د نورو لسګونو اثارو په شان ځانګړی تاریخي او کلتوري ارزښت لري

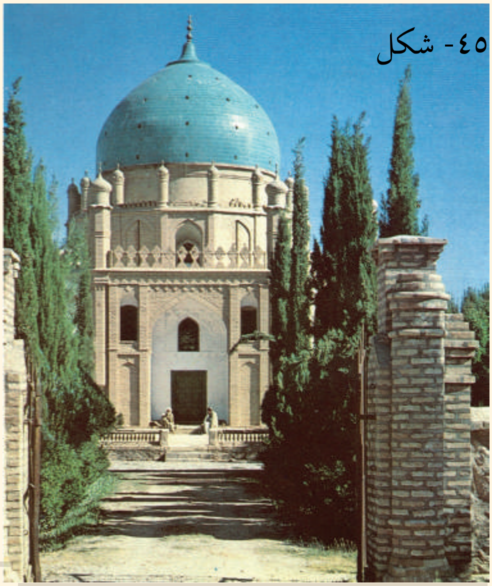

د میرویس نیکه زیارت چې ګرځندویانو ته کلتوري او تاریخي ارزښت لري.

دا هم باید وویل شي چې افغانستان ډیر غوره د ګرځندوی طبیعي ځایونه او پارکونه هم لري چې د بیلګې په توګه، د پامیر لوی او کوچني غرونه، په نورستان کې د لیدلو وړ طبیعي سیمې، په کابل کې یو شمېر پارکونه او باغونه، د جلال اباد یو شمېر سیمې، هرات، کندهار، مزارشریف، د قرغې بند او په کابل کې د پغمان دره او په نورو بیلابیلو ولایتونو کې یو شمېر طبیعي ساحې چې د افغانستان د ګرځندوی په نقشه کې یې کتلای شئ.

ب- د ګرځندوی احصائیه:

لکه چې مخکې وویل شول، په تیرو لسیزوکې ګڼ شمېر ګرځندویان زموږ هېواد ته راتلل او د عایداتو لویه سرچینه یې جوړوله، خو په څلورو لسیزو جګړو کې چې امنیتي ستونزې رامنځته شوې، ګرځندوی ته ډیر زیان واوښت او افغانستان ته د ګرځندویانو تګ راتګ لږ شو چې دغه شمېرنې په لاندې جدول کې پرتله شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵) جدول: د هغو ګرځندویانو شمېر چې په بیلابیلو کلونو کې افغانستان ته راغلي دي

د هیواد نوم	۱۹۷۵	۱۹۷۶	۱۹۷۷	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
لویدیز المان	۸۶۴۹	۸۹۰۷	۹۰۸۵	۷۴۹۶	۱۸۱۷	۲۸۵
فرانسه	۹۴۳۱	۷۷۹۴	۶۷۷۹	۴۷۸۱	۱۱۵۳	۲۳۴
استرالیا	۱۰۹۴	۱۰۵۵	۴۳۹۷	۳۰۷۰	۹۶۷	۲۸
د امریکا متحده ایالات	۹۴۰۱	۸۹۵۰	۹۰۱۱	۶۳۸۹	۱۰۳۹	۷۹
هند	۸۷۱۷	۸۵۲۱	۱۱۱۸۵	۹۷۴۴	۴۳۵۰	۹۹۲
انګلستان	۹۷۷۷	۱۰۱۰۸	۱۱۵۲۶	۹۱۰۲	۱۸۵۰	۱۲۸
پاکستان	۱۳۶۴۸	۲۰۱۳	۳۵۱۰۵	۲۳۶۶۳	۱۰۱۲۶	۲۴۶۶
نور هیوادونه	۳۰۰۷۷	۲۴۴۷۸	۳۱۷۲۰	۲۷۷۴۴	۸۹۰۲	۲۴۳۸
ټول	۹۰۸۹۴	۹۳۰۲۶	۱۱۸۳۶۰	۹۱۹۸۹	۳۰۲۰۴	۶۶۲۳

(٦) جدول: په څو وروستیو کلونو کې د ګرځندویانو شمېر او له هغو څخه ترلاسه شوي عواید

شاخصونه	۱۹۹۵	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸
د ګرځندویانو شمېر (په زروتنو)	۴	۴	۴	۴
ترلاسه شوي عواید (په میلیون ډالرو)	۱	۱	۱	۱

د باميان د ولايت د امير بند يوه ځنډه

٤٧- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د ګرځندوی نقشه وګوري، لاندې دندې دې ترسره کړي او بیا دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي:

- لومړنۍ ډله دې د ګرځندوی مهم ښارونه او سیمې لېست کړي.
- دویمه ډله دې هغه سیمې لېست کړي چې هلته اسلامي عبادت ځایونه او زیارتونه دي.
- دریمه ډله دې د لاسي صنایعو بازارونه لېست کړي.
- څلورمه ډله دې د طبیعي ښکلو منظرو لرونکې، په زړه پورې او د لیدلو وړ سیمې لېست کړي.
- پنځمه ډله دې هغه سیمې وښیي او لېست کړي چې هلته د ګرځندوی د خدماتو ځانګې شته.

پوښتنې:

۱ـ د افغانستان د ګرځندوی مشهورو سیمو نوم واخلئ.

۲ـ د افغانستان کومه توریستي ګرځندویي موسسه اوس د ګرځندوی خدمات ترسره کوي او ستاسو په فکر دغه موسسه کوم ډول خدمتونه ترسره کوي؟

۳ـ ولې په دې وروستیو کې ډیر لږ ګرځندویان افغانستان ته راځي؟ ستاسو په نظر افغانستان باید د ګرځندویانو د پام را اړولو په خاطر څه وکړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیتونه:

د نوي لوست د متن او د ګرځندوی د نقشو په کتنې سره لاندینی جدول په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

ګڼه	هغه طبیعي راښکون چې د ګرځندوی پاملرنه ځانته را اړوي	ګڼه	هغه کلتوري او مذهبي په زړه پوري والی چې د ګرځندوی د پاملرنې وړ دي
۱	د امیر بند	۱	د کابل موزیم
۲		۲	
۳		۳	
۴		۴	
۵		۵	

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ ،۳ سوداګري او اهمیت يې:

۴۸- شکل

تاسي پوهیږئ چې زموږ خلك له ډیر پخوا په سوداګرۍ بوخت وو؟

سوداګري په حقیقت کې د شیانو او خدماتو تبادله کول دي. چې د پیرودونکي او پلورونکي تر منځ د پولي کریدیت له مخې له یوه څخه بل ته سپارل کیږي .کله چې تولید شوي اضافي اجناس او خدمات د تبادلې لپاره وړاندې شي، سوداګري ورته ویل کیږي.

د سوداګرۍ اصلي بڼه د مالونو سیده راکړه ورکړه ده چې یو له بل سره تبادله کیږي، خو د نن ورځې پرمختللې سوداګري د پیسو په وړاندې ترسره کیږي.

په ډیرو پخوا وختونو کې انسانانو په خپلو سیمو کې د اضافي شیانو په تبادله لاس پورې کړی و، وروسته بیا سوداګري شاوخوا سیمو او وروسته لیرې سیموته پراخه شوه.

اجناس او خدمات هغه وخت تبادله کیږي چې لاندیني شرایط چمتو شي:

۱ـ د اجناسو اضافي تولید ترسره شوی وي.

۲ـ په ټاکلي کسب او ځانګه کې تخصص رامنځ ته شوی وي.

۳ـ تولید د کار دویش پړاو ته رسیدلی وي (د کارویش ترسترګوشي)

٤ـ د دوو سیمو د تولیداتو د ډولونو ترمنځ توپیر ولیدل شي.

٥ـ سیاسي، کلتوري او ګمرکي خنډونه، نه وي.

٦ـ د لیرېدولو د دوو سیمو ترمنځ په وسایل او لارې او د اړیکو ټینګولو په خاطر ډیرې ښې لارې چارې چمتو وي.

٧ـ د دواړو سیمو وګړي یو د بل اجناسوته اړتیا او لیوالتیا ولري.

په عمومي توګه پورتني شرایط په ټولو ځایونو کې څه ناخه د سوداګرۍ لپاره لاره اواروي، همدارنګه د بهرنۍ سوداګرۍ د رامنځ ته کیدو یو لوی لامل د طبیعي سرچینو ترمنځ توپیر او د پرمختیا په اړه له تخنیك څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو د کار اخیستو په استعداد کې د توپیر تر سترګو کیدل دي، په بله وینا خلک څکه په سوداګرۍ لاس پورې کوي چې غواړي خپل تولید کړي اجناس په لوړه بیه نورو سیمو کې وپلوري او یاهم هغه څه چې دوی یې خپله نه شي تولیدولای او یاپې په خپله سیمه کې د تولید شوې بیې پرتله په ارزانه له بلې سیمې څخه پیرودلای شي، ترلاسه کړي.

په افغانستان (لرغوني اریانا) کې له ډیر پخوا څخه د هغه د جغرافیایي اهمیت له مخې چې په دغه سیمه کې یې درلود او دا چې د هغه وخت د تمدن په څلور لاره کې پروت و، یعنې ختیځ ته یې د هند او چین تمدن او لویدیځ ته یې د یونان او روم تمدن و، نو اضافي تولید دلته رامنځ ته کیده او ددې هېواد وګړو سوداګري او راکړه ورکړه کوله.

مخکې تر دې چې سمندري لارې وپیژندل شي، د سوداګریزو توکو او مالونو وړل راوړل ټول د وچې له لارې په کاروانونو ترسره کیدل. هغه مهال د مالونو تبادله او لیږدول د کاروانونو په واسطه د ختیځ او لویدیځ ترمنځ یعنې د مدیترانې د سمندرګي د ختیځو غاړو څخه تر چین پورې ترسره کیدل او افغانستان د یوې مهمې ترانزیټي سیمې په توګه هغه وخت د ډیر اهمیت وړ و.

وروسته بیا دغه لاره د وریښمو د لویې لارې په نوم یاده شوه، داځکه چې هغه وخت ډیر ګرانبیه مالونه، لکه: وریښمین ټوکران، درمل او نور له همدې لارې څخه تیریدل را تیریدل.

په اوسني وخت کې هم د افغانستان خلکوته سوداګري ځانګړی ارزښت لري. افغانستان کولای شي د ګاونډیو ترمنځ د یوې څلورلارې په توګه له خپل ځانګړي جغرافیایي موقعیت څخه پوره ګټه واخلي او د خپل ملي عاید د زیاتولو، د کار موندلو او اړیکو په برخه کې اغیزمن ګامونه اوچت کړي، دا ځکه چې افغانستان د خپلو لویو لارو څخه د زرګونو ټنو سوداګریزو مالونو، په تیره بیا د ترانزیټي اجناسو د لیږدولو وړتیا لري.

د یادونې وړ ده، چې افغانستان د بهرني سوداګرو بیلانس توازن نه لري، دوارداتو له کچې یې د صادراتو کچه څو واري زیاته ده، چې ډیر لږ کورني تولیدات له کمزورې اقتصاد نه څرګندونه کوي، ددې ټکي عمده عامل څو کلنه کورنۍ جګړه ده. د افغانستان د صادراتو وارداتو،د کورنۍ او بهرنۍ سوداګرۍ د کچې په باب به راتلونکو لوستونوکې معلومات تر لاسه کړئ.

په ټولګي کې فعالیتونه

دوه دوه زده کوونکي دې لومړی د لوست متن او انځورونه په پوره ځیرتیا ولولي او د لوست پر مهموټکو دې په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي، وروسته دې خپل نظرونه د سوداګرۍ او د هغې د اهمیت په باب ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- ولې خلک سوداګرۍ ته مخه کوي؟

۲- زموږ په اقتصاد کې سوداګرۍ څه رول او اهمیت لري؟ خپل معلومات په دوو بیلګو کې وړاندې کړئ.

۳- افغانستان په سیمه کې له څه ډول ترانزیټي موقعیت څخه برخمن دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله او یا ورځپانه چې د افغانستان د سوداګرۍ په باب معلومات ولري ولولئ، په راتلونکي ساعت کې هغه ښوونکي ته تشریح کړئ، د مهمو ټکو پر اړوند یې خبرې اترې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووهوېشتم لوست

الف - کورنۍ سوداګري:

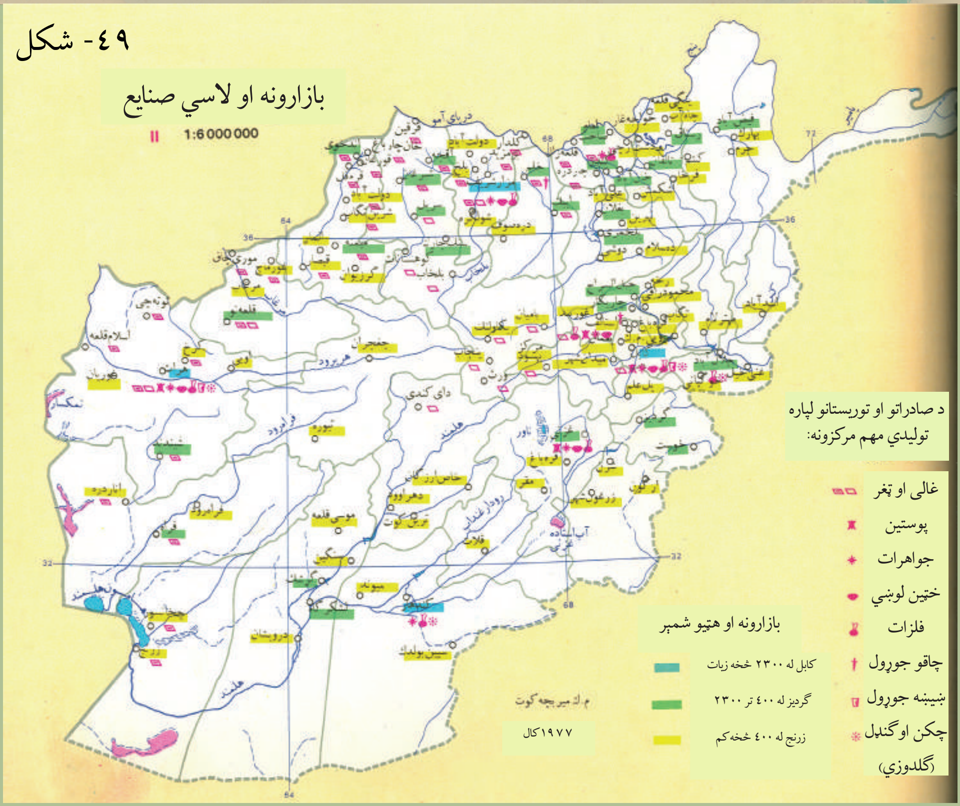

۴۹- شکل

په افغانستان کې کومو لاملونو (عواملو) د سوداګرۍ په پرمختیا او وروسته پاتیوالي اغیزه درلوده او لري يې؟

لکه چې په تېر لوست کې وويل شول، د افغانستان خلك له ډېر پخوا راهيسې په سوداګرۍ بوخت وو. نن ورځ د افغانستان دننه سوداګري ښه پراخه ده چې علت يې د نفوسو ډېروالی، د ژوند د کچې نسبي لوړېدل او خوراکي توکو، صنعتي او خدماتي اجناسو او وسایلو ته د خلکو ورځ په ورځ د اړتيا زیاتوالی دی. افغانستان چې بېلا بېلې اقليمي سيمې لري، د بيلابيلو ونو - بوټو کرنې او توليد ته يې ښه لاره هواره کړې ده.

بزګران او څمکوال سربېره پردې چې خپلې اړتیاوې پوره کوي. کرنيز محصولات بازار ته هم وړاندې کوي او پلوري يې. د بېلګې په توګه: وريجې په هغو سيمو کې چې توده هوا او پوره اوبه لري لکه په ختيځ کې ننګرهار، لغمان، کونړ او د هېواد په شمال لکه کندوز، بغلان او تخار کې ډېرې کرل کېږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې طبعاً د هغو اضافي تولیدات د هېواد دننه هغونورو سیموته چې هلته وریجې نه کرل کیږي، لېږل او پلورل کیږي. ددې یوه بله بیلګه غالی دي چې زیاتره د هېواد په شمالي برخوکې تولیدیږي چې نه یوازې د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کیږي، بلکې یو مهم صادراتي قلم هم دی. په دې توګه په ټول هېوادکې د داخلي او واردشوو محصولاتو خرخلاو د سوداګرو په لاس برابریږي.

ځینې کرنیز محصولات وروسته تر پروسس او صنعتي کیدو څخه د هېواد دننه بازارونوکې پلورل کیږي.

د یادونې وړ ده چې په وروستیو ځلوېښت کلنو جګړوکې د هېواد ټول اقتصادي، ټولنیز، اداري او سیاسي بنسټونه ویجاړ او سوداګری ته هم زیات زیان واوښت او هم افغانان تر پخوا زیات وارداتي مالونو او اجناسوته اړ شول. له نیکه مرغه په دې وروستیو کې د یو شمېر مؤسسو د بیارغونې کار پیل شوی دی، یو شمېر یې خصوصي سکتور ته ورکړل شوي دي او بیایې په فعالیت باندې پیل کړی دی. همدارنګه د مواصلاتي کرښو او سړکونو بیارغاونه هم پیل شوې ده. سوداګریز نوی سیاست او قوانین رامنځ ته شوي چې دا ټول به د کورنی سوداګری د پرمختګ لامل شي.

ب- بهرنۍ سوداګري:

افغانستان د آسیا د لویې وچې په منځ کې د یوه ځانګړي موقعیت په لرلو سره له ډېر پخوا څخه د ترانزیتي او مهم سوداګریز مرکز په نوم پیژندل شوی دی او کاني او کرنیز ځانګړي تولیدات یې له ډېر پخوا څخه په نړیوالو بازارونوکې پلورل کیږي.

۵۰- شکل

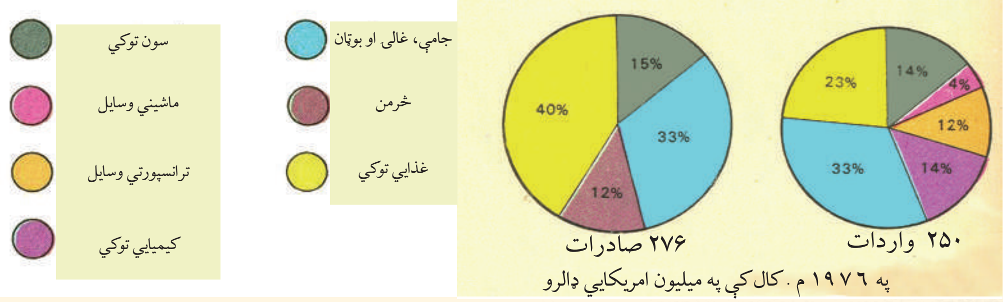

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان بهرنۍ سوداګري پخوا په لاندې درېو حوزو کې وه:

- د بارترسوداګریزه حوزه: جنس د جنس په وړاندې تبادلې ته بارترویل کېږي، دغه ډول سوداګري د مالونو د بدلولو په توګه پخوا د افغانستان او یو شمېر سوسیالستي هېوادونو لکه پخواني شوروي اتحاد، پولنډ، چکوسلواکیا، چین، بلغاریا او نورو سره وه.
- ازاده حوزه: چې لویدیځې اروپا، د امریکې متحده ایالتونو او جاپان سره وه.
- د هند د نیمې وچې سره د سوداګرۍ حوزه: د هند د نیمې وچې سره د افغانستان سوداګري ډېره اوږده تاریخي ریښه لري، چې دوخت په تېرېدو سره یې پراختیا موندلې ده.

د پخواني شوروي اتحاد له ړنګیدو وروسته، په ختیځه اروپا کې د سیاسي رژیمونو له منځه تلو او د افغانستان د بهرني، اقتصادي او سوداګریز نوي سیاست له پیل کیدو وروسته، د هېواد د سوداګرۍ په سیستم کې بدلون راغی.

اوس د افغانستان دولت د سوداګریزو نوو قوانینو پر بنسټ، کورنیو او بهرنیو سوداګرو او پانګوالو ته د پانګې اچونې او د خصوصي بانکونو رامنځته کیدوته لاره هواره کړې ده او د ګاونډیو او نورو پرمختللو هېوادونو سره سوداګري د پراختیا په حال کې ده.

د افغانستان مهم صادراتي توکي یو شمېر خوراکي او خام توکي لکه وچې او تازه مېوې، مالوچ، د څارویو محصولات لکه، وړۍ او وزغنې، پوستکي، قره قل او کولمې او یو شمېر صنعتي توکي، لکه: غالۍ او ټغرونه، لاسي صنایع او ګرانبیه ډبرې دي. د افغانستان د صادراتو پرتله د وارداتي مالونو حجم او ډولونه ډېر زیات دي، چې دا د افغانستان د اقتصاد کمزوري ښکاره کوي. هغه مالونه چې له بهر څخه افغانستان ته راځي، زیاتره یې استهلاکي مالونه او نور دي لکه ترانسپورتي وسایط او ماشینونه، نفتي مواد او روغنیات، کیمیاوي مواد خوراکي توکي لکه غنم، بوره، چای، غوړي او منسوجات لکه جامې، درمل او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې لاندې فعالیتونه ترسره او پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي:

- د لاسي صنایعو او بازارونو نقشه وګورئ لاندینیو پوښتنوته ځواب ولیکئ.
- هغه سیمې چې په آبي، شنه او ژېړ رنګ ښودل شوی دی څه مفهوم لري؟
- د څلورو ښارونو نوم ولیکئ چې ۲۳۰۰ هټیو څخه زیات په کې فعالیت کوي.
- د صادراتو او توریستي سیمو د څو عمده مرکزونو نومونه ولیکئ.

پوښتنې:

۱. کوم عوامل په افغانستان کې د سوداګرۍ د پرمختګ سبب ګرځي، توضیح یې کړئ.
۲. د افغانستان واردات کوم دي؟ ستاسو له نظره له هغو څخه کوم یې د هېواد دننه جوړولی شو؟
۳. د افغانستان صادرات کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دیو څو قلمه هغو جنسونو نومونه چې له بهر څخه واردېږي او تاسې په خپله ورڅخه کار اخیستی وي، ولیکئ او همدارنګه یې جوړوونکي هېوادونه معرفي کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج ـ د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول (کچه)

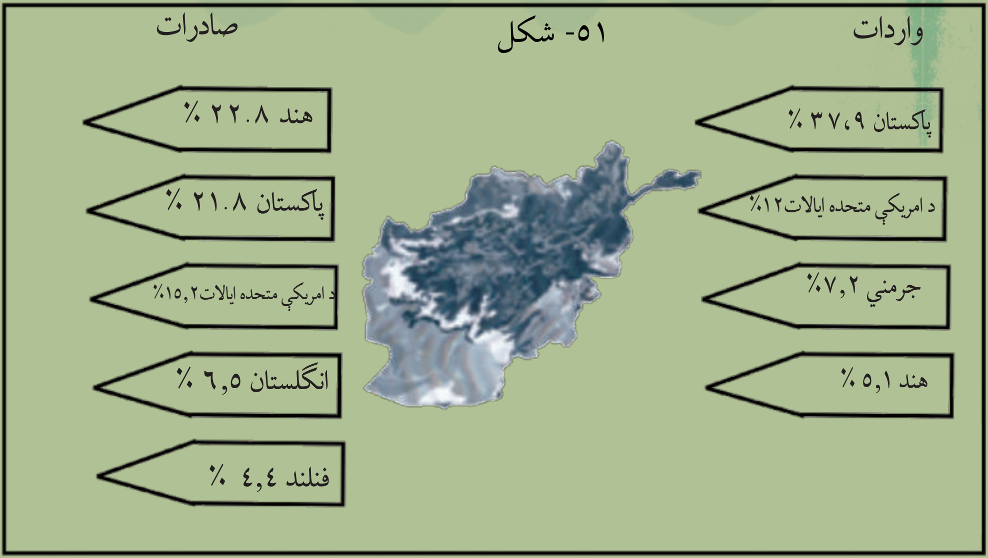

په ۱۳۸۵ هـ.ل.کال کې له ځینو هېوادو سره د افغانستان سوداگري.

شکل وگورئ او ولیکئ چې له کوم هېواد څخه د افغانستان واردات ډېر زیات دي؟
لکه څرنگه چې په تېر لوست کې وویل شول د افغانستان صادرات د وارداتو پرتله ډېر لږ دي، خو هیله کېږي چې د هېواد دننه کورني تولیدات زیات شي او د صادراتي اقلامو ډول او شمېر هم زیات شي، د بېلگې په توگه په دوو وروستیو کلونو کې د هېواد د صادراتو ټوله بیه د نورو تېرو کلونو په پرتله زیاته شوې، خو بیاهم په هیڅ توگه له بهر څخه د وارداتو سره د پرتلې وړ نه دي، چې په لاندې جدول کې ښوول شوي دي:

(۷) جدول: له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۶ هـ ل کال پورې د افغانستان د بهرنی سوداگری بیلانس
(ارقام په میلیون ډالرو)

کال	واردات	صادرات	توپیر
۱۳۸۱	۲۴۵۲	۱۰۰,۱	۲۳۵۱,۹
۱۳۸۲	۱۸۷۰	۱۴۴	۱۷۲۶
۱۳۸۳	۲۱۷۶	۳۰۶	۱۸۷۰
۱۳۸۴	۲۴۷۱	۳۸۴	۲۰۸۷
۱۳۸۵	۲۷۴۴	۴۱۶	۲۳۲۸
۱۳۸۶	۳۰۲۲	۴۵۴	۲۵۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

داضافي معلوماتو جدول

دافغانستان صادرات

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال: مقدار په زرو ټنو	۸٤ کال: ارزښت په میلیون ډالرو	۸٤ کال: واردوونکی هېوادونه	۸۵ کال: مقدار په زرو ټنو	۸۵ کال: ارزښت په ملیون ډالرو	۸۵ کال: واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۰،۳۱	۰،٦	پاکستان،عربستان او نور ټول هېوادونه	۲،۷۸	۲،٦۳	د هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیوادونه
۲	وری په ټن سره	۲،٤۲	۵،۰۳	په ګډوګډوکي شریک هېوادونه، چین، المان،پاکستان، ایران، عربستان او...	۱،۵٦	٤،٤۷	مشترک المنافع هېوادونو لکه چین، المان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۳	پوستکي په ټوکه	۳٦۱۷،۸۸	۲٤،۵۲	المان،پاکستان،عربستان او نور هېوادونه	۲۲۸۸،۲٤	۱٤،۱	مشترک المنافع هېوادونه، چین، هندوستان او پاکستان
٤	دقره قل پوستکی په تخته سره	۵۳٦،۸	٦،۲	دنمارک او فنلند	۱۰٤٤،٦۱	۹،۳٤	المان،پاکستان او نور هېوادونه
۵	کولمي په حلقه سره	۱۷٦،۲٦	۰،۱٦	پاکستان او نور هېوادونه	۱۰۱،۱۷	۰،٤	پاکستان او نور هېوادونه
٦	غوړ لرونکی حبوبات په ټن سره	۹،۳	٤،۸۵	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان پاکستان، ایران،عربستان او نور هېوادونه	۱۳،۸٦	۸،۰۸	مشترک المنافع هېوادونه، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۷،۲۵	٤،٦۷	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤،۱	۱۰،۳۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۸	تازه مېوې په ټن سره	٤۱،۸	۱۷،۲۳	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۷۰،۳۵	۳۹،۰۳	مشترک المنافع هېوادونه هندوستان، پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه
۹	وچې مېوې په ټن سره	٤۳،٦۱	۸٦،۸۸	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۱،۱٦	۱۲٦،۱۲	مشترک المنافع المان، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
۱۰	قالیني او ټغر په متر مربع سره	۱۹۸۵،۸	۲۰٦،۹٤	المان، پاکستان او نور هېوادونه	۲۰۲٤،۳۷	۱۸٦،۵۳	مشترک المنافع المان،هندوستان، پاکستان او نور هیدواونه
۱۱	نور ټول شیان	۰	۲٦،٦٤	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		۱۵،٤۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان،پاکستان او نور هېوادونه
دټولو صادراتو مجموع په میلیون ډالرو سره			۳۷۳،۷۲			٤۱٦،٤٦	

د اضافي معلوماتو جدول

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال: مقدار په زرو ټنو	۸٤ کال: ارزښت په ملینو ډالرو	۸٤ کال: واردوونکي هېوادونه	۸۵ کال: مقدار په زرو ټنو	۸۵ کال: ارزښت په ملینو ډالرو	۸۵ کال: واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۱,۱	۱,۳٦	هندوستان، پاکستان	۰	۰	هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیېوادونه
۲	وړی په ټن سره	٥,۱۹	٦,۲	د مشترکوګټو هېوادونه، چین، المان،پاکستان، …ایران، عربستان او	۰,۷٥	۳,٦٦	پاکستان، هندوستان، عربستان، ایران او نورهېوادونه
۳	پوستکي په تخته	۱٤۳۹,٦۷	۹,۲٤	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۹۷۳	۱۲,٦۸	دګټو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، چین او نور هېوادونه
٤	دقره قل پوستکی په تخته سره	٦٦۱,٤٥	۸,٤٦	المان او نور هېوادونه	۷٥۸,۹	۸,۲	د ګټو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه فنلند، او دنمارك
٥	غوړ لرونکي حبوبات په ټن سره	۱۹,۲۳	۱۱,٤٥	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۸	٥,۹	ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
٦	کولمې په حلقه	۳٥۸	۰,٤۳	پاکستان او نور هېوادونه	۷۲,۱	۰,۱٥	ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۲۲,٥۹	۲۰,۲۲	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۲۲,٥٦	۱۹,۰٥	چین،هندوستان، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۸	تازه مېوې په ټن سره	۱۲۷,۸۳	٤۱,۳۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	٦۰,۷۷	۳٥,۷	دګټواو مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه هندوستان، ایران،عربستان، پاکستان او نور هېوادونه
۹	وچې مېوې په ټن سره	۸٤,۹۱	۱۱۷,٤۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان،ا یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤٤,۱۸	۱۷۰,۹۷	د ګټو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه هندوستان،پاکستان،ایران، عربستان او نور هېوادونه
۱۰	قالینې او ټغر په متر مربعې سره	۸٤,۹۱	۲۱۱,۷٦	د و مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۷۱,۸	۱۰۸,۷	د ګټو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه، هندوستان،پاکستان،چین او نور هېوادونه
۱۱	نور ټول شیان		۲٦,۰۷	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		٥٥,۸٦	د ګټو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، ایران، عربستان، المان، هندوستان او نور ټول هېوادونه
په میلیونونو سره د ټولو صادراتو			٤٥٤,۰٥			٤۱٦,٤٦	

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د متن، شکلونو او د لوست د جدولونو په کتنه دې لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړي.

۱. په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري کومو هېوادونو سره زیاته شوې ده.

۲. په ۱۳۸٤ هـ ل کال کې کوم محصول له ۲۱۱ میلیونه ډالرو څخه زیات بهرته صادر شوی دی؟

۳. د افغانستان وچې اوتازه مېوې زیاتره د نړۍ کومو هېوادونو ته صادرېږي؟

٤. په ۱۳۸٥ هـ ل کال کې کوم هېواد ته په سلوکې ۲۲.۸ صادرات وو؟

پوښتنې:

۱. په تېرو کلونو کې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بیلانس مثبت و که منفي؟ د هغې لامل (علت) څه و؟

۲. افغانستان په کوم کال کې ډېر زیات صادرات او واردات لرل، ولې؟ د هغې لامل څه و؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلې سیمې له یوه سوداګر، مالدار یا هټیوال سره مرکه وکړئ له هغه څخه پوښتنه وکړئ چې خپله سوداګري په څه ډول پرمخ بیایي، مالونه او اجناس په څه ډول چمتو کوي بیا هغه څرنګه پلوري او کومې ستونزې لري. همدارنګه ستاسو په نظر به دغه ستونزې په څه ډول حل شي، را ټول شوي معلومات مو په یوه پاڼه کې ترتیب، تنظیم او ولیکئ او هغه خپل ښوونکي او ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳، ۴ بانک

۵۲- شکل

بانک څه شی دی او کوم فعالیتونه ترسره کوي؟

بانک یوه پخوانی کلمه ده چې د الماني ژبې د (Bank) له اصطلاح څخه اخېستل شوې ده او د یو ډول شرکت معنا ورکوي، خو ځینې پوهان وایي چې بانک د ایټالوي ژبې له Banco څخه اخېستل شوې ده چې د څوکۍ معنا ورکوي. Banco هغه کوچنۍ څوکۍ وه چې پخواني صرافان به په هغې باندې کیناستل او صرافي کارونه به یې پرمخ وړل.

د هغه وخت د صرافي موسسې یا بانکونو په هماغه پخواني نوم او لارو چارو باندې ورو ورو پرمختګ وکړ، ښه والی یې وموند او د نن ورځې د ټولو اعتباري او پولي معاملاتوا وفعالیتونو مرکز وګرځېد.

بانک بیلابیل تعریفونه لري. د افغانستان د بانکي چارو قانون، بانک داسې تعریف کړی دی:

بانک هغه اداره یا حقوقي شخصیت دی چې له عامو خلکواو دولتي ارګانو نو څخه پیسې اخلي، ساتي یې، په دوران کې یې اچوي. او همدارنګه بېرته پورونه ورکوي. داسې هم ویلای شو چې بانک هغه اقتصادي واحد دی چې په پرله پسې توګه اعتبار ترلاسه کوي او بېرته یې هم ورکوي.

همدارنګه د هېوادونو بانکي او سوداګریز قوانین د بانکونو ځینې فعالیتونو ته اجازه ورکوي، خو ځینې نور غیر مجاز بولي، یعنې د حکومتونو له لوري د بانکونو ځینو فعالیتونو ته پولې ټاکل شوي دي، نو ویلای شو چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانک هغه مؤسسه ده چې د يوه سهامي شرکت په توگه رامنځ ته او د هر هېواد د بانکي او سوداگريز قانون له مخې خپلې چارې پرمخ بيايي.

نو ويلای شو چې هغه مؤسسه بانك بلل كيږي چې پولي، اعتباري او مالي چارې پرمخ بيايي.

بانكونه د هغوی د عملياتو او د كارونو د ډول له مخې بيلابيل دي، خو د ډيرو پوهانو په وينا بانك په عمومي توگه درې ډولونه لري:

- مركزي بانكونه
- سوداگريز بانكونه
- تخصصي بانكونه

- **مركزي بانكونه**

په ټولو هېوادونو كې مركزي بانك د بانكي فعاليتونو اصلي سازمان وركوونكی او خوځوونكی دی چې زياتره د دولتي بانك په بڼه كاركوي او په انتفاعي توگه خپلې چارې پرمخ بيايي. مركزي بانك د بانكونو د مور په نوم هم ياديږي، همدارنگه ځينې خلك هغه ته د بانكونو بانك هم وايي، دا ځكه چې ددغه ډول بانك يوه دنده د نورو بانكونو څارنه او كنترول كول دي.

۵۳- شكل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې (د افغانستان بانک) مرکزي بانک دی چې د ۱۳۱۸ هـ ل. کال. د وري په میاشت کې یې د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په ارزښت په کار پیل وکړ.

په عمومي توګه مرکزي بانکونه لاندینی دندې لري:

- د بانک نوټونو خپرول
- د اسعارو کنترول
- د نورو بانکونو څارنه
- د بهرنیو اسعارو په وړاندې د داخلي یا ملي پیسو د ارزښت ثابت ساتل.
- په غوره توګه د استخدام لوري ته د اقتصاد لارښوونه او داسې نورې دندې.

- **سوداګریز بانکونه:**

په زیاترو هېوادو کې سوداګریز بانکونه هغو بانکونو ته ویل کیږي چې د لنډې مودې عملیات او د امانتونو دندې پرمخ بیایي. په لومړیو وختونوکې چې کله سوداګریزو بانکونو نوی په کار پیل وکړ، ټولې هغه دندې چې نور بانکونه یې ترسره کوي، سوداګریزو بانکونو هم ترسره کولې یعنې دوی په صنعت، کرنه، د ودانیو په جوړولو او نورو چارو کې د پانګې اچونې دندې هم پرمخ بیولې، خو وروسته له دې

٥٤- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځانګړې بانکونه لکه، کرنیز بانک، رهني بانک او نور جوړ شول، د سوداګریزو بانکونو فعالیت محدود شو.

- **تخصصي بانکونه**:

دغه بانکونه لکه د سوداګریزو بانکونو په شان عادي فعالیتونه او چارې پرمخ نه بیایي، بلکې په بشپړه توګه په ځانګړو برخو لکه په صنعت، کرنه او نورو کې فعالیت کوي او په همدغو برخو کې دندې پرمخ بیایي چې ښې بیلګې یې صنعتي بانک، کرنیز بانک او رهني بانکونه دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتنې سره دې لاندینی دندې ترسره کړي اود خپلو دندو پایله دې د ډلې استازي له خوا ټولګیوالوته وړاندې کړي:

ـ لومړۍ ډله دې د بانک د کلمې، تعریفونو او دندو په هکله خبرې وکړي.

ـ دویمه ډله دې د مرکزي بانک دندې ووایي.

ـ دریمه ډله دې د سوداګریزو او ځانګړو تخصصي بانکونو دندې اوبیلګې توضیح کړي.

پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک څه ډول بانک دی، پر کوم کال تاسیس او کومې دندې ترسره کوي؟

۲. په عمومي توګه بانکونه څو ډوله دي؟ د هغو نومونه له مثال سره ووایاست.

۳. د مرکزي، سوداګریزو او شخصي بانکونو ترمنځ څه ورته والی او کوم توپیرونه شته؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

که چیرې مو مور او پلار یا کوم خپلوان په بانک کې حساب ولري، هغوی سره خبرې وکړئ چې له څه وخت راهیسې، کوم بانک سره په څه ډول معامله لري، څه ګټه ترلاسه کوي او له اړوند بانک سره د خپلو اړیکو له امله خوښ دي که نه؟ خپل معلومات په بل ساعت کې د ټولګي ملګروته ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بانک د چارو د پرمخ بیولو ځرنګوالی

۵۵- شکل

لکه څنګه چې تاسې په تېر لوست کې بانک او زموږ په هېواد کې دهغه دندې وپېژندلې. په دغه لوست کې به د بانکي چارو د ځرنګوالي او انډول په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

په افغانستان کې بانکي چارې نظر نورو هېوادونو ته ډېرې نوې دي، د بیلګې په توګه له ۱۳۰۹هـ ل. کال څخه مخکې د بانکونو ټولې چارې صرافانو پرمخ بیولې، د لومړي ځل لپاره په ۱۳۰۹ هـ ل. کال کې (د افغانستان سهامي شرکت) د یوه سهامي شرکت په توګه جوړشو چې په ۱۳۱۲ هـ ل .کال کې د اته میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګه د هغه وخت د اړتیا له مخې د (ملي بانک) په نوم د یوه بانک په بڼه واوښت او د افغانستان بانک له جوړیدو مخکې یې د مرکزي بانک دندې تر سره کولې. وروسته بیا په ۱۳۱۸ هـ ل. کال کې د هغه وخت د اړتیا سره سم (د افغانستان بانک) د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګې سره جوړ شو چې په تېر لوست کې مو د هغه د دندو په هکله معلومات حاصل کړل. وربسې بیا یو شمېر نور سوداګریز او دولتي تخصصي بانکونه یو په بل پسې جوړ شول لکه رهني او تعمیراتي بانک، کرنیز بانک، پښتنې تجارتي بانک، د صنعتي پراختیا بانک، صادراتي بانک او نور.

نوموړو بانکونو هر یوه په خپل وار د امنیت په شرایطو کې د پام وړ چارې پرمخ بیولي او د سوداګرۍ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنعت، کرنې او د صادراتو د پراختیا په برخو کې یې لوی خدمتونه کړي او د هغو جوړېدل په هماغه وخت کې پرته له شکه د اقتصادي پرمختیا او سوکالۍ په لور د تګ په برخه کې ډېر اغیزمن کارو، خو د کورنیو جګړو په ترځ کې چې ددې هېواد ټوله شتمني او زیر بنا یې له منځه ولاړه، همداسې هم دغه بانکونه د سقوط حالت ته نږدې شول، خو په دې وروستیو کې د هېواد په بانکي چاروکې یو شمېر د پام وړ پرمختیاوې ترسترګو کیږي.

لکه چې په تېر لوست کې ولوستل شول، د بانکونو چارې له یو بل سره توپیر لري، او د هغوی د دندو له مخې سرهوېشل کیږي د بیلګې په توګه:

- (د افغانستان بانک) لکه د نورو هېوادونو په شان د هېواد مرکزي بانک دی چې ټاکلې دندې، لکه: د پیسو خپرول، د اسعارو کنترول، د نورو بانکونو څارنه، د اسعارو په وړاندې د ملي پیسو د بیې د ثبات ساتل او د مطلوب هدف خواته د اقتصاد رهنمایي په غاړه لري.
- سوداګریز بانکونه په ډېرو هېوادونوکې ځانګړي فعالیتونه لري چې په دې لړکې په افغانستان کې هم د لنډې مودې عملیات او د میعادي امانتونو دنده ترسره کوي.
- خصوصي بانکونه چې اوس یې زموږ په هېواد کې یو شمېر لغوه شوي یا فعالیت نه لري عادي چارې پرمخ نه بیایي بلکې په بشپړ ډول په تخصصي ډګرونو لکه صنعت، کرنه، او نورو کې په کار بوخت وو. په دې وروستیو کې په افغانستان کې د خصوصي بانکونو د بانکي چارو نوی قانون نافذ شوی دی او یو شمېر غیر دولتي بانکونه یا خصوصي بانکونه جوړشوي دي چې معمولاً د سوداګرۍ په برخه کې فعالیت کوي. په افغانستان کې د خصوصي بانکونو مهم فعالیتونه دادي:
- د اماناتو منل
- د جاري حسابونو پرانیستل
- د کریډت یا پورونو ورکړه
- پولي انتقالات
- د قیمتي اجناسو او ګاڼو ساتل
- د اسعاري معاملو ترسره کول
- دولت ته د بانکي خدمتونو ترسره کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضافي معلومات

په افغانستان کې د بانکونو لیست

ګڼه	بانک	د بانک ډول	د جوړېدو نیټه	حالت
۱	افغان ملي بانک	دولتي	۱۳۱۲ هـ ش	فعال
۲	د افغانستان بانک	مرکزي	۱۳۱۸ هـ ش	فعال
۳	رهني او تعمیراتي بانک	دولتي	۱۳۲۶ هـ ش	لغو شوی دی
۴	د کرنې د پراختیا بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	//
۵	پښتني بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	فعال
۶	د صنعتي پرمختیا بانک	دولتي	۱۳۳۷ هـ ش	لغو
۷	د صادراتو د پراختیا بانک	دولتي	۱۳۵۵ هـ	لغو شوی دی
۸	ستندرد چارټر بانک	(د بهرنیو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۹	د پاکستان نشنل بانک	(د بهرنیو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۰	حبیب بانک لمټېډ	(د بهرنیو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۱	پنجاب نشنل بانک	(د بهرنیو بانکونو څانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۲	بانک الفلاح لمټېډ	(د بهرنیو بانکونو څانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۳	کابل بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۴	افغانستان نړیوال بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۵	ارین بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۶	د کوچنیو پورونو د تمویل لومړنی بانک یا فیرست مایکرو فایننس بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۷	عزیزي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۸	برک بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۹	د افغانستان پرمختیایي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰	افغان یونایټډ بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال
۲۱	میوند بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۷هـ ش	فعال
۲۲	برکت بانک ان فارمیشن	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال

۱۹۸۰	۱۹۸۱	۱۹۸۲	۱۹۸۳	۱۹۸۴	۱۹۸۵	۱۹۸۶	۱۹۸۷	۱۹۸۸	۱۹۸۹
۳۹/۷۷۹	۴۵/۶۶۵	۵۲/۹۷۳	۵۵/۶۹۱	۶۸/۷۰۷	۷۴/۴۲۴	۸۲/۹۵۶	۱۲۸/۰۸۹	۱۷۴/۸۶۷	۱۸/۸۶۱

په ۲۰۰۵ زیږدیز کال کې د افغانستان د بهرنیو پیسو زېرمه ۱.۳ میلیارده ډالره وه.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او ددغه لوست او پخواني لوست د متن په لوستلو سره دې لاندینی دندې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. د افغانستان بانک دندې او د کارخرنګوالی مشخص او ولیکئ.
۲. په هېواد کې د تخصصي بانکونو دندې او د کارخرنګوالی مشخص او ولیکئ.
۳. د خصوصي او سوداګریزو بانکونودکار خرنګوالی او دندې خرګندې او ویې لیکئ.

پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک کومې مهمې دندې ترسره کوي؟ نومونه یې واخلئ.
۲. خصوصي بانکونه کومې دندې پرمخ بیایي؟ توضیح یې کړئ.
۳. زموږ په هېواد کې کومو تخصصي بانکونو فعالیت کاوه، کوم یې اوس فعال دي او کوم یې اوس غیر فعال دي؟ نومونه یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

اتهویښتم او نهمویښتم لوستونه ولولئ او د هغو د مهمو ټکو په هکله په راتلونکي ساعت کې معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳،۵ د صنایعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

٥٦-شکل: د یوې صنعتي د ستګاه انځور.

د هېواد صنایع او سوداګري په کوم حالت کې ده؟

تاسې چې په دې څپرکي کې د هېواد له صنعتي او سوداګريزو چاروسره اشنا شوئ. ښه به دا وي چې په عمومي توګه په افغانستان کې د صنایعو او سوداګرۍ حالت وڅېړو، ستونزې او خنډونه يې وپېژنو او هغه اسانتیاوې او لارې ـ چارې چې د صنایعو او سوداګرۍ د ودې په برخه کې شته رابرسیره او شننه يې وکړو.

که چیرې د هېواد هغه طبیعي او ټولنیز شرایط او لاملونه چې زموږ د هېواد اقتصادي ودې او پرمختګ ته ضروري دي، وکتل شي، دې پایلې ته رسیږو چې افغانستان د خپلې ځمکې د جوړښت او بڼې، کاني زیرمو یا ترځمکې لاندې سرچینو، د ځمکې د مخ سرچینو یعنې د نباتي او څارویو د منابعو، په سیندونو کې د روانو اوبو بهیر، د هوا د برابروالي اونورو طبیعي ځانګړتیاوو له مخې او د پوره بشري ځواک د شتوالي له مخې د نن ورځې د صنایعو د پرمختګ او پراختیا لپاره ډېر غوره امکانات لري، خو هغه ناوړه سیاسي، اقتصادي، او ټولنیز شرایط چې د ۱۸ ـ ۱۹ او ۲۰ مې پیړۍ تر نیمایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې یو شمېر هېوادونو کې، په تېره بیا په آسیا، افریقا او لاتینه امریکا کې او له هغې ډلې څخه په افغانستان باندې واکمن وو، په دغو هېوادو کې د اقتصادي پرمختیا خنډ شوي وو.

په تېرو وختونو کې د زبرځواکونو ترمنځ سیالي په افغانستان کې د یوې اوږدې مودې په ترڅ کې د پانګې اچونې په مخه کې خنډ ګرځېدلې وه، همدارنګه له دې امله چې زموږ هېواد په وچه کې ایسارو، دې ډول جغرافیایي موقعیت هم د صنعت او سوداګرۍ د پرمختیا په لار کې خنډ پیښ کړی دی. ددې ترڅنګ کورنیو جګړو نه یوازې داچې ددغه هېواد بشري ځواک ته زیان واړاوه، په افغانستان کې د میلیونونو وګړو د تېپي کیدو، معیوب کیدو او مهاجرکیدو لامل شو، بلکې روزنیز مرکزونه هم وتړل شول او زموږ خلک له ښوونې او روزنې څخه پاتې شول، پوره اندازه فني او مسلکي پرسونل ونه روزل شول او زیات شمېر صنعتي تأسیسات او فابریکې په ټپه ودریدې، همدارنګه لارو او مواصلاتي کرښو ته چې د صنعت او سوداګرۍ په پرمختیا کې ډېر اهمیت لري لوی زیان واوښت له همدې امله ده چې په افغانستان کې صنعت او سوداګرۍ ښه حالت نه لري او تقریباً په سلوکې لس فعال اقتصادي نفوس د صنعت په سکتور کې او څه ناڅه په سلوکې لس په خدماتو او په ځانګړي ډول په سوداګرۍ کې بوخت دي.

زموږ د هېواد واردات د صادراتو په پرتله څو څو ځله زیات دي او یو بشپړ منفي بیلانس چې د بیوزله اقتصاد نښه ده، ښکاره کوي. تاسې د افغانستان د سوداګرۍ د بیلانس په جدول کې ولیدل چې افغانستان په ۱۳۸۶هـ ل. کال کې د ۳۰۲۲ میلیونو ډالرو په ارزښت واردات درلودل، خو صادرات یې یوازې ٤٥٤ میلیونه ډالره وو، چې ۲٥٦۸ میلیونه ډالره توپیر یا منفي بیلانس څرګندوي. افغانستان چې ډېرې غوره دګرځندوی سیمې لري، دګرځندوی لپاره هم پوره اسانتیاوې نه دي برابرې شوي او د نا امنۍ له کبله د بهرنیوګرځندویانو راتګ ډېر لږ دی. په هر حال، که چیرې زموږ په هېواد کې یو سالم اقتصادي سیاست وکارول شي، د هېواد له ترانزیټي ارزښت او کورنیو منابعو څخه سم کار واخیستل شي، د لویو لارو او مواصلاتي کرښو حالت به ښه شي، د ملي صنایعو او ملي سوداګرو ملاتړ به وشي، نو په هېواد کې به د صنعت او سوداګرۍ د پرمختګ لپاره ډېر غوره امکان برابر شي. د یادونې وړ ده چې په دې څو وروستیو کلونو کې په ځینو برخو کې د نړیوالې ټولنې په مرسته د بیا رغاونې چارې ترسره شوې دي، سړکونه بیا رغول شوي، په هېواد کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانکي چارې ببرته فعالې شوي او پراختيا يې موندلې ده او که چيرې په راتلونکو کلونو کې په هېواد کې د برېښنا د توليد لوی بندونه جوړ شي، د هېواد د اوبو سرچينو څخه په پوره پيمانه استفاده وشي، د هېواد لاسي صنايع وهڅول شي او د لومړنيو خامو توکو د صنعتي کيدو لپاره فابريکې جوړې شي، غوره سوداګريزې اسانتياوې چمتو شي، نو د هېواد خلک به د صنعت او خدماتو په برخو کې لازيات بوخت شي او په هېوادکې به اقتصادي ودې ته ډېره ښه لاره هواره شي.

۵۷- شکل

د افغانستان د صادروونکو ميوو انځور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په هېواد کې د صنعت د پرمختګ او نه پرمختګ لاملونه وشمېري، دویمه ډله دې په هېواد کې د سوداګرۍ د پرمختیا او نه پرمختیا په هکله خبرې وکړي او د خپل بحث پایله دې نورو ته ووایي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري څخه کرښه تاوکړئ.

۱ـ هغه لویه برخه یا سکتور چې زموږ د هېواد ډیر وګړي په کې بوخت دي کوم یو دی؟

الف. صنعت　ب. کرنه　ج. خدمات　د. یوهم نه

۲ـ هغه طبیعي عوامل چې په هېواد کې د صنعت د پرمختیا لپاره لاره اواروي کوم یو دي؟

الف. کاني سرچینې　ب. د نباتاتو او څارویو تولیدات　ج. غالی، ټغر　د. درې واړه سم دي.

۳ـ د افغانستان ډیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟

الف. ګرانبیه ډبرې　ب. د نباتاتو او څارویو تولیدات　ج. اقلیم　د. درې واړه سم دي

٤ـ د افغانستان زیات واردات دا جوتوي چې:

الف. افغانستان ډیرې پیسې لري　ب. په افغانستان کې توکي او محصولات لږ تولیدیږي

ج. افغانستان کمزوری اقتصاد لري　د. ب او ج ځوابونه سم دي.

کورنۍ دنده

دریم ځپرکی مطالعه کړئ د افغانستان د سوادګرۍ اوصنایعو په هکله په شفاهي توګه لنډ معلومات ورکړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبه او کرنه

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانگه اچونه
  - د اوبو لگولو لويې پروژې
  - د اوبو چاڼول (تصفيه)
- کرنه او د هغې نوې لارې چارې
- د نړۍ پر مختلفو هېوادونو کې د کرنيزو توليداتو د بېلا بېلو ډولونو اندازه
  - په نړۍ کې د غنمو توليدات
  - په نړۍ کې د وريجو توليدات
  - په نړۍ کې د جوارو توليدات
  - په نړۍ کې د کچالو توليدات
  - په نړۍ کې د غوښې توليدات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خېرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- په نړۍ کې به د اوبو مهمې پروژې وپيژني.
- د اوبو په برخه کې به د پرمختللو هېوادونو د پانګې اچونې په هکله پوهه ترلاسه کړي.
- د اوبو د چاڼولو له پرمختللو لارو چارو سره به آشنا شي.
- د کرنې په پرمختللو لارو چارو (لکه په نل ليکو(پايپ لينونو) خړوبولو، سيفون او نورو) باندې به پوه شي.
- په پرمختللو هېوادونو کې به د کرنيزو محصولاتو د توليد په اندازه و پوهيږي.

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- د نړۍ د اوبو لويې پروژې به معرفي کړای شي.
- د اوبو په برخه کې به د پانګې اچونې اهميت تشريح کړای شي.
- د اوبو د چاڼ پرمختللې لارې ـ چارې به توضيح کړای شي.
- په خپلو باغچو کې به د کرنې له پرمختللو لارو چارو څخه کار واخېستلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴، ۱ په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانګه اچونه

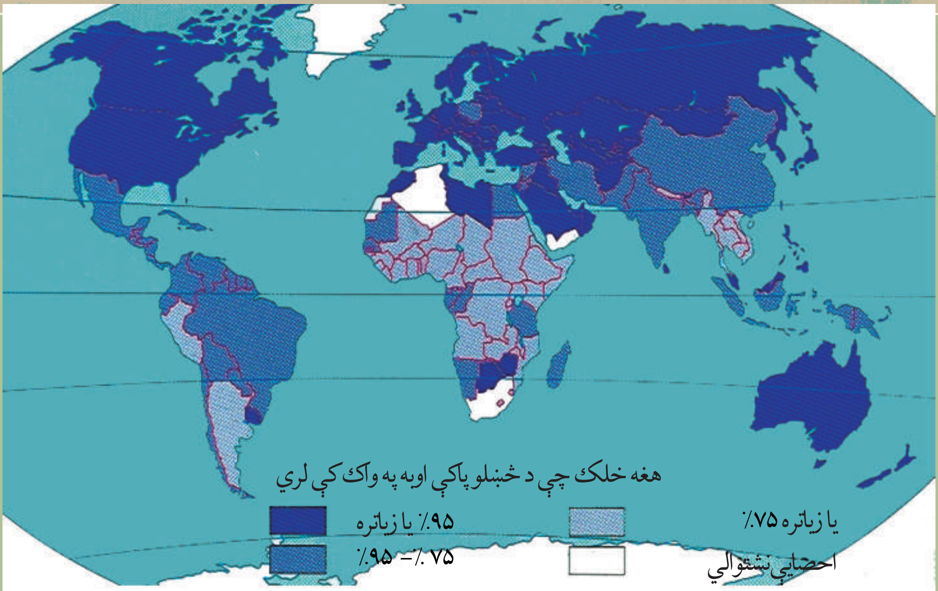

٥٨- شکل دنړۍ په بیلابیلو هېوادو نوکې د څښلو د اوبو کیفیت.

آیا د ځمکې پرمخ پوره اندازه اوبه شته؟

اوبه زموږ په ژوند کې ځانګړې ارزښت لري. پرته له اوبوڅخه ونې، بوټې، څاروي او انسانان ژوندي نه شي پاتې کیدای. اوبه په ټوله ځمکه باندې یوشان او برابرېوېشل شوي نه دي. د ځمکې د مخ په سلوکې ۷۰ برخې اوبو نیولې چې له هغو اوبو څخه په سلوکې ۹۷ برخې یې په سمندرونو او سمندرګیو کې دي چې مالګینې دي یعني څښلو، کرنې او صنعت ته برابرې نه دي، نو د چاپولو غوښتنه کوي، پاتې په سلوکې درې برخې اوبه خوږې او تازه اوبه دي چې له هغو څخه یوازې په سلوکې یوه برخه یې سیندونو، د ځمکې لاندې اوبه او په ځینو ډنډونه (جهیلونه) دي چې انسان په هغو باندې لاسبرى لري. د خوږو اوبو پاتې په سلوکې دوه برخې د غرونو او قطبونو دایمي کنګلونه او واورې دي، چې د ګټې اخېستو وړ نه دي.

دلته به د ټولې نړۍ په کچه د اوبو په هکله ځینې ارقام او حقایق بیان کړو:

- اوبه د ژوند تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده، پرته له اوبو څخه انسان په دریو ورځوکې مري.
- په اوسني وخت کې د نړۍ له شپږو میلیاردو وګړو څخه له یو میلیارد تنو څخه زیات خلک خوږې او پاکې اوبه نه لري.
- په پرمختیایي هېوادوکې په اتیا سلنه ناروغۍ د ککړو او نا پاکو اوبو له امله دي.
- په سلوکې اویا برخې اوبه په کرنه کې لګول کیږي.
- د کرنې په سلوکې ۳۶ محصولات له خړوبولو څخه وروسته ترلاسه کیدای شي.
- دا اټکل له مخې په ۲۰۵۰ م کال کې به د نړۍ نفوس ۹.۳ میلیارده تنه وي چې له هغو څخه ۲.۳ میلیارده به یې د څښلو د اوبو له کمښت سره مخامخ وي.
- تېرو پنځوکلونوکې له ۵۰۷ څخه زیاتې شخړې او جګړې د اوبو پرسر پیښې شوي دي، چې په هغو کې یې ۲۱ وسلوالې نښتې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې مخکې وویل شول، انسان د خپلو کارونو د پرمخ بیولو لپاره هغو خوړو اوبوته اړتیا لري چې مالګه یې ډېره لږه وي. د لویو سمندرونو او سمندرګیو اوبه مالګینې دي چې له هغو څخه د ګټو اخېستو په خاطر باید هغه پاکې اوچاڼ شي، د اوبو د چاڼولو په خاطر باید د خوړو اوبو د تأسیساتو په جوړولو پانګه ولګول شي.

یوزیات شمېر پرمختیایي هېوادونه، په تېره بیا په آسیا او افریقاکې د ښېنلو د پاکو اوبو له کمښت سره مخامخ دي. د منځنۍ ختیځ هېوادونه، د اوبو د اړتیا د پوره کولو لپاره ډېرې زیاتې پیسې لګوي. د نړۍ په یو شمېر زیات نفوس لرونکو سیمو او لویو ښارونوکې د سیندونو طبیعي سرچینې او ځاګانې کافي نه بلل کیږي، د بېلګې په توګه د مکسیکو په ښارکې اوبه د ۱۲۵ کیلومترو په واټن په نل لیکه کې لیږدول کیږي او د ۱۲۰۰ مترو لوړو غرونو څخه هاخوا اړول کیږي او د پمپ په واسطه اړو سیمو ته رسول کیږي.

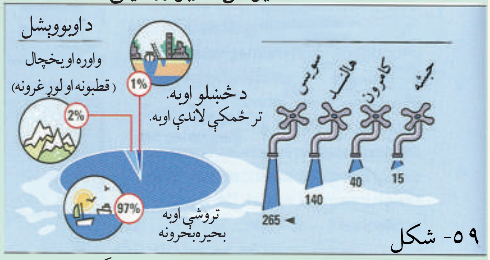

۵۹- شکل

د اوبو سر چینې او له هغه څخه ګټه کول.

په عمومي توګه ویل کیدای شي هغه څه چې د پاکو او مناسبو اوبو د چمتوکولو لپاره باید ترسره شي، په لاندېنیو برخوکې پانګې اچونې ته اړتیا لري:

- د اوبو د هغو سرچینو پېژندل او رابرسیره کول چې د خلکو د ښېناك اونورو اړتیاوو لپاره په کار دي.
- د ځمکې د مخ د اوبو راټولول او د ځمکې لاندې اوبو څخه ګټه اخېستل.
- د احتمالي ککړوالي د له منځه وړلو په موخه د اوبو چاڼول.
- له چاڼځای څخه د لګښت ترسیمو پورې د اوبو لیږدول.
- د اوبو د لیږد د نل لیکو، کانالونو او تاسیساتو څارنه.

په دې توګه د اوبو د چمتو کولو، چاڼول او رسول د ډېر لګښت غوښتنه کوي او باید له هغو څخه د کار اخیستنې پرمهال ډېر پام وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي او د خپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- د لوست نقشې ته وګورئ او څرګنده کړئ چې د ځمکې د مخ کومې برخې په سلوکې له ۹۵ او کومې برخې په سلوکې ۷۵ څخه لږې د ښېنلو او پاکې اوبه لري.
- د اوبو د سرچینو اوله هغو څخه د کار اخېستلو شکل مطالعه او واضحه کړئ چې کوم هېوادونه هره ورځ تر ټولو زیاتې اوبه لګوي او کوم یې تر ټولو لږې، ستاسې له نظره ددې لاملونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست متن، نقشه او شکل وګورئ او له هغو څخه په استفادې سره په افغانستان کې د اوبو د ستونزو او امکاناتو په اړه معلومات وړکړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف - د اوبو لګولو لویې پروژې

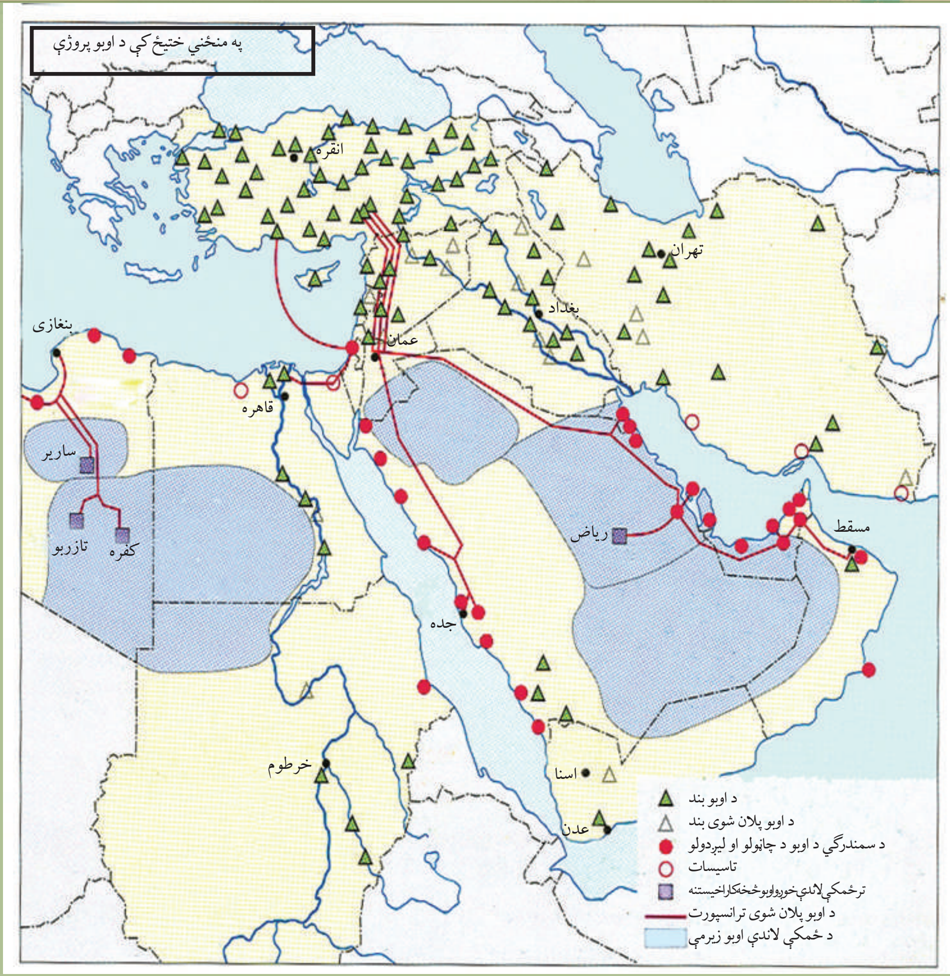

۶۰- شکل: له اوبو څخه باید څه ډول ښه ګټه واخلو؟

په تېر لوست کې په دې حقیقت باندې و پوهیدئ چې د ځمکې پرمخ له ټولو اوبو څخه یوازې درې سلنه خوږې اوبه دي او وګړي له هغو څخه یوازې یوه سلنه برخه د څښلو، د کرنیزو ځمکو د خړوبولو او صنعت لپاره کاروي. د لویو سمندرونو او سمندرګیو اوبه تروې (مالګینې) دي، له هغو څخه د کار اخېستو په خاطر باید هغه چاڼ او تصفیه شي.

د شلمې پیړۍ د نوییمو کلنو په پای کې د نړۍ په کچه احساس شوه چې د ځمکې پرمخ د اوبو کمښت یوه لویه ستونزه ده. په هغو سیمو کې چې هلته د اوبو کمښت ترسترګو کیږي، خلک له بیلابیلو لاروچارو څخه په کار اخېستو سره خپلې اړتیاوې پوره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ په هغو سیمو کې چې هلته اورښت څه ناڅه کافي دی او اندازه یې په کال کې تر ٤٥٠ میلي مترو پورې رسیږي، د اورښت په لنده بل سره کرنه کېدای شي، خو د لږ باران لرونکو سیمو کې باید د کرنې د پرمخ بیولو لپاره ونو- بوټو ته اوبه ورسول شي او څمکې خړوبې شي.

څېړنو ښودلې ده چې کرنه د ټولې نړۍ په کچه په سلو کې اویا برخې اوبه لګوي. د کرنې په سلوکې ٣٦ محصولات د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کیږي. له دې امله چې د نړۍ په ډېرو برخو کې اوبه لګول په فني بڼه نه ترسره کیږي، د ناسمو اوبو لګولو له امله په سلوکې ٦٠ اوبه له لاسه وځي. موږ همدا حالت په خپل هېواد کې هم لیدلای شو.

ګڼ مېشته او کرنیزې ځمکې د خړوبولو لپاره ډېرو اوبوته اړتیا لري، دا ځکه چې د یو کیلوګرام غلې د ترلاسه کولو په خاطر زرو لیترو اوبوته اړتیا ده. هغه سیمې چې هلته اورښت لږوي، باید د کرنیزو محصولاتو د ترلاسه کولو لپاره ځمکې خړوبه شي، چې دا کار د کانالونو د کیندلو، د بندونو د جوړولو، د اوبو لګولو د لویو پروژو او د څاګانو کیندلوته اړتیا پیښوي. د اسیا په ځینو سیمو لکه په منځنې ختیځ، د افریقې ځینو سیمو، د امریکې متحده ایالاتو او ان داچې زموږ په خپل هېواد کې د کرنیزو ځمکو د خړوبولو لپاره بېلا بېلې لارې چارې کارول کیږي. د نړۍ یو شمېر هېوادونه لکه اسرائیل د اوبو له زیات کمښت سره مخامخ دي، ددې لپاره چې ددې اوبو له لاسه ورکولو او بړاس کېدو څخه مخنیوی وکړي، د پایپ (نل) په واسطه د هر جلا جلا بوټي ریښوته اوبه ور رسوي. نوموړی هېواد د اړتیا وړ خپلې اوبه له ترکیې څخه چې ډېرې اوبه لري، د نل لیکو په واسطه لیږدوي. په دې توګه موږ ویلای شو چې د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې پوره اورښت نه لري، د خپلو کرنیزو ځمکو د خړوبولو لپاره د اوبو لګولو بېلابېل سیستمونه جوړ کړي دي.

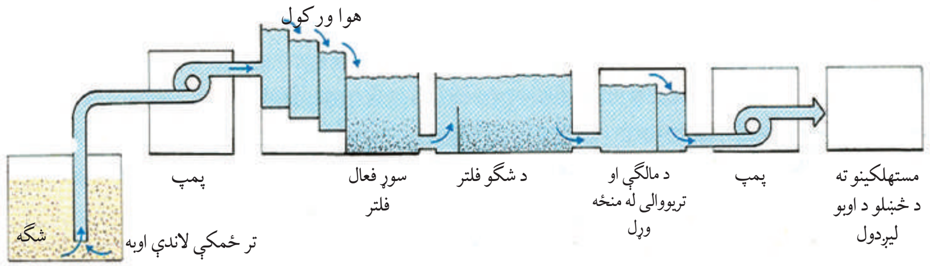

٦١- شکل

د اوبو د چاڼولو شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د اوبو چاڼول (تصفیه):

۶۲- شکل: د پاشلو په بڼه د اوبو لګولو یو ډول چې په پایپ سره ترسره کیږي

اوبه ولې او څرنګه باید چاڼې شي؟

په نړۍ کې یوازې داوبو کمښت یوه لویه ستونزه نه ده، بلکې له هغو څخه ناسمه استفاده هم یوه لویه ستونزه ده چې د اوبو د ضایع کیدلو سبب کیږي. سربېره پر دې انسانان د خپلو بې سنجشه عملونو له امله د اوبو د ککړتیا لامل کیږي. د اوبو، ککړتیا یعنې په هغو کې فزیکي، کیمیاوي او میکروبي بدلونونه دي چې د هغو په پیښیدو سره انسان نه شي کولای له اوبو څخه سمه او روغتیایي ګټه واخلي.

له کورونو او صنعتي تاسیساتو څخه په اوبو کې د ناپاکیو ور اچول، د صنعتي فاضله اوبو، ورګډول، د روغتونونو او کورونو څخه د ناپاکو اوبو ورګډول او هغه تودوخه چې د کارخانو د ماشینو له امله په اوبو ور زغمل کیږي او داسې نور ټول لاملونه د اوبو، د ککړتیا او تودیدو سبب کیږي چې دا ټول ولاړو اوبو او د سیندونو ژوندیو ژووو ته زیان رسوي. همدارنګه د ونو - بوټو د ناروغیو ضد درمل او کیمیایي سرې چې په کرنیزو ځمکو کې کارول کیږي هم د اوبو د خاورې د ککړتیا لامل ګرځي، نو ځکه هغه اوبه چې په کرنه، صنعت او د کور په چارو کې په کاریږي، باید پاکې او خوړې وي او وروسته تر استعمال څخه مخکې له دې چې له جهیلونو او سیندونو سره ګډې شي باید له کیمیاوي او فزیکي پلوه چاڼ شي. همدارنګه مخکې تردې چې د ځمکې د مخ له اوبو څخه د څښلو د اوبو په توګه کار واخلو باید چاڼ شي.

تاسې د اوبو د چاڼولو په شکل کې ولیدل چې اوبه په ځینو سیمو کې د چاڼولو بیلابیل پړاوونه تیروي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر څو چې د ښښلو وړ وګرځي، یاهم پرته د کومې ستونزې له پیداکولو څخه د ژوند په چاپېریال کې وبهیږي.

له دې امله چې د ځمکې د مخ اوبه د هرې ورځې په تېریدو سره ککړیږي، د اوبو د چارو شرکتونو ته دا ستونزمنه ده چې د نړۍ په کچه پاکې او روغتیایي اوبه تولید کړي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د ځمکې لاندې پاکو اوبو څخه چې معمولاً پاکې دي یاهم ډیر لږ او عادي چاښول غواړي، د ښښلو لپاره کار اخیستل کیږي. په لویدیځو هېوادونو کې د ناولو اوبو فاضلابونو څخه د بیا دوران (Recycle) په بڼه د ښښلو اوبه ترلاسه کوي چې د جلاچڼ ځای په واسطه د خوځو پړاوونو په ترڅ کې ښاریانو ته بیا د استفادې وړ ګرځي.

د ټولګي دننه فعالیت:

د اوبو د پروژو نقشه وګورئ، لاندینیو پوښتنو ته ځواب ووایئ؟

۱ـ کوم هېواد تر ټولو زیات د اوبو بندونه لري؟ نومونه یې واخلئ.

۲ـ د سوډان هېواد د سمندري اوبو، د چاښولو څو چاڼځایونه لري او د کوم سمندرګي اوبه چاښوي او کار ورڅخه اخلي؟

۳ـ د نیل د سیند او د هغه پر مرستیالانو باندې څو بندونه جوړشوي دي او د څو نورو بندونو د جوړولو پلانونه لري؟

٤ـ کوم هېوادونه تر ځمکې لاندې اوبو څخه کار اخلي؟

پوښتنې:

۱ـ د نړۍ د کرنیزو محصولاتو په سلوکې څو برخې د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کیږي؟

۲ـ څڅول (قطره یي) یاد نل لیکو په واسطه خړوبول ولې او څرنګه ترسره کیږي؟ توضیح یې کړئ.

۳ـ اوبهٔ څرنګه ککړیږي او د ککړو اوبو چاښول څرنګه کیږي؟

٤ـ د سمندرونو او سمندرګیو له اوبو څخه ولې ډیر لږکار اخیستل کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اوبو اړوند لوستونه وګورئ، د اوبو ارزښت، د هغو د ستونزو لکه کمښت، ککړتیا، ناسمو کارولو او چاښولو په هکله او د اوبو د اغیزمنې کارونې په اړه په شفاهي توګه خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۴ کرنه او د هغې نوې لارې - چارې

٦٣- شکل په هالنډ کې میکانیزه کرنه

د لوست تصویرونه وګورئ!

د کرنې نوې لارې چارې په کوم تصویر کې د کومو نښو له مخې لیدل کیږي؟

کرنه د انسان د لومړي ډول فعالیتونو له ډلې څخه شمېرل کیږي. انسانان د خپلو اړتیا وړ شیانو لکه خوراک، کور، پوښاک او د ژوند د پرمخ بیولو وسایلو او د سون توکو د چمتوکولو لپاره په طبیعي چاپېریال پورې تړلي دي. چې په دې لړکې کرنه د انسانانو تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده. له همدې امله بشري ټولنې تل د طبیعي چاپېریال د بنې په بدلون او تولید لاس پورې کوي. انسان د خاورې، طبیعي غوره اوبو او هوا او د خپل ځواک او نورو امکاناتو لکه د تخم کرل، سرې، پانګې او د کرنیزو وسایلو څخه کار اخیستلو سره له ډېر پخوا څخه کرنیزې چارې په بیلابیلو بڼو پرمخ بیولې دي.

سره له دې چې د نوو اوپر مختللو کرنیزو لارو- چارو په غوره کولو او د عصري تخنیکونو او وسایلو څخه په کار اخیستو سره کرنې د پام وړ پرمختګ کړی، په تېره بیا په پرمختللو هېوادونو کې په دې برخه کې ډېره پرمختیا شوې ده، خوبیاهم په اوسني وخت کې په ټوله نړۍ کې له ۸۰۰ میلیونو تنو څخه زیات خلک په خوار ځواکۍ باندې اخته دي او له دوه میلیونو څخه زیات وګړي د خوراکي توکو له کمښت سره مخامخ دي.

د کرنې لارې چارې او سیستمونه هم په ټوله نړۍ کې یوشان نه دي، لکه څرنګه چې د کرنې د سیستمونو د مهمو ډولونو په نقشه کې ښکاري، موږ کولای شو په ټوله نړۍ کې د کرنې دوه ډوله مهم سیستمونه سره بیل کړو:

- **عنعنوي یا دودیز سیستم**: په دودیز کرنیز سیستم کې د انساني ځواک او وروسته پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنیوووسایلوڅخه کار اخېستل کیږي چې نوبتي کرنه د څارویو د رمو ساتنه او د آسیا په جنوب ختیځ کې په مرطوبو سیمو کې د وریجو کرل د هغه بیلګه ده. په د غه ډول کرنیز سیستم کې د تولید اندازه او اقتصادي ګټه ډیره لږ ه ده او کوم کرنیز محصولات چې تر لاسه کیږي، یوازې د بزګر د کورنۍ اړتیا پوره کولای شي. دغه ډول کرنه د پرمختیایي هېوادونو په ډیرو برخو کې لیدل کیږي.

• **تجارتي یا میکانیزه سیستم**: په دغه سیستم کې د کرنې له پرمختللو لارو ـ چارو او نوو وسایلو لکه تراکتور، کمپاین، اصلاح شوو تخمونو او کیمیاوي سرې څخه کار اخېستل کیږي. کرنیزې کروندې پراخه وي او د تولید اندازه پوره زیاته وي. همدارنګه د کرنیزو توکو تولید د صادراتو د خرڅلاو لپاره وي. نوموړی پرمختللی سیستم معمولاً په صنعتي او پرمختللو هېوادوکې ترسترګو کیږي.

له دې امله چې د نړۍ نفوس په تېره بیا په پرمختیایي او کرنیزو هېوادونو کې مخ په زیاتیدو دی او دوی د کرنیزو تولیداتو زیاتوالي ته زیاته اړتیا لري، نو دا ددې غوښتنه کوي چې د کرنې نوې لارې چارې د چاپېریال ساتنې سره یوځای وي. کرنې ته باید دوامدار کار وشي او له خاورو او اوبو څخه معقوله او غوره استفاده وشي.

خاوره چې د ونو ـ بوټو د کرلو لپاره ځانګړې ارزښت لري، باید له شړېدلو، ویجاړېدو او شاړې پاتې کیدو څخه وساتل شي، باید د هغې د ککړتیا مخه ونیول شي اوپه پرمختیایي هېوادوکې باید د ځنګلونو د پرې کولو چې د خاورې ساتنه کوي مخه ونیول شي، باید د اوبه خور او خړوبولو تخنیک ښه شي، د خاورې د بډایه کیدو په خاطر باید په کرونده کې بیلابیل بوټي وکرل شي، داوبو د زیرمه کولو او ایسارولو لپاره باید

٦٤- شکل

په اروپا کې د یوې کروندې انځور چې د میکانیزه او پرمختللې کرنې یوه بیلګه ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذخيرې او د اوبو بندولو بندونه جوړ شي.

د کرنې يوه نوې لاره همدا ده چې له اوبو څخه غوره استفاده وشي. هغه هېوادونه چې د هغو کرنيز توليدات په اوبو پورې تړلي دي او د اوبو له کمښت سره مخامخ دي، هڅه کوي چې له اوبو څخه اغېزمنه ګټه واخلي چې يوه بېلګه يې قطره يي يا په نل ليکوکې د اوبو رسول دي چې په تېر لوست کې ورڅخه يادونه شوې ده. د کرنې د پرمختګ لپاره داهم اړينه ده چې د کرنيزو محصولاتو لپاره د خرڅلاو ښه بازار و موندل شي. ځينې پرمختللي صنعتي هېوادونه او په دې لړکې د اروپا د اتحاديې غړي هېوادونه د بزګرانو د ملاتړ لپاره سبسايډي او مالي مرستې هم کوي او د کورنيو محصولاتو د پياوړتيا په خاطر يې يوګډ کرنيز سياست غوره کړی دی. ددې موخې لپاره دوی له پرمختيايي هېواد څخه د کرنيزو محصولاتو د واردولو په برخه کې لوړې ګمرکي تعرفې وضع کوي او په حقيقت کې د ازادې سيالۍ مخه نيسي، د دوی دغه سياست د سوداګرۍ د نړيوال سازمان له مخالفت سره مخامخ شوی ځکه چې نوموړی سازمان د ازاد او بې قيد او شرطه سوداګرۍ پلوي دی.

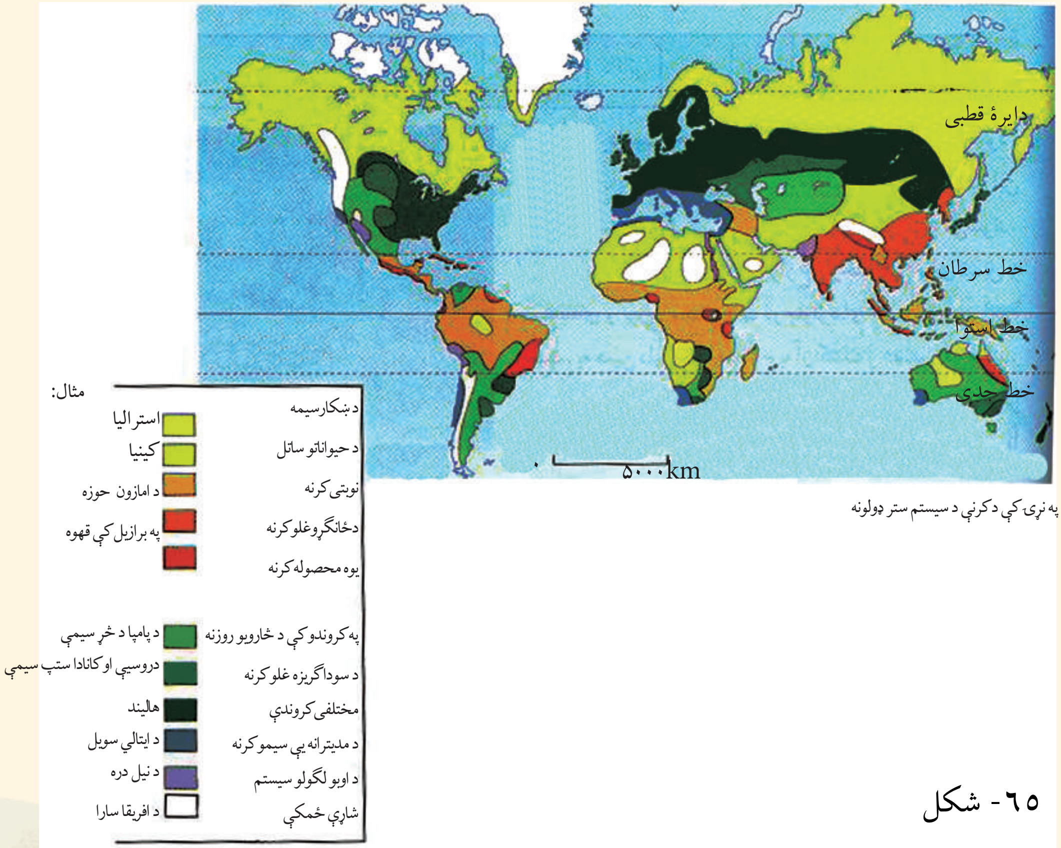

په نړۍ کې دکرنې د سيستم ستر ډولونه

٦٥- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶۶- شکل: د فرانسې په شمال کې د صنعتي بوټو د کروندې انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

په نړۍ کې د کرنې د مهمو سیستمونو د نقشې په کتلو سره لاندېنیو پوښتنوته په څلور کسیزو ډلو کې ځواب ورکړئ:

۱. نوښتي کرنه چې یو ډول دوديزه کرنه ده، په عمومي توګه د نړۍ په کومو برخو کې رواج ده؟

۲ .سوداګریزې کرنې (ګډکښت) د نړۍ په کومو برخو او سیموکې پراختیا موندلې ده؟

۳. د کرنې لپاره نا مناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

پوښتنې:

۱. څو ډوله کرنیز سیستم یا کرنیزې لارې چارې شته؟ نوم یې واخلئ.

۲ . قطره یي اوبه لګول څه ډول دي او موخه یې څه ده؟

۳. د کرنې لپاره نامناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست متن، تصویرونه او نقشې وګورئ او په راتلونکي لوست کې د هغو په هکله معلومات بیان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنړۍ په پرمختللو هېوادونوکې دکرنیزو تولیداتو دېیلابېلو ډولونو اندازه

الف) په نړۍ کې د غنمو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ٦۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

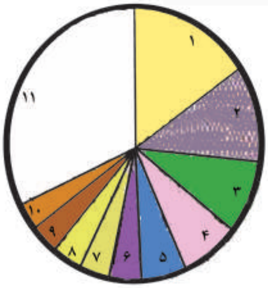

۱ـ چین	۱۵.۹
۲ـ هندوستان	۱۲.۵
۳ـ د امریکې متحده ایالات	۹.۱
٤ـ روسیه	۷.۵
٥ـ فرانسه	٥.۹
٦ـ کاناډا	٤.۱
۷ـ استرالیا	۳.۸
۸ـ المان	۳.۸
۹ـ پاکستان	۳.٤
۱۰ـ ترکیه	۳.۳
۱۱ـ نور هېوادونه	۳۲.۲

ب) په نړۍ کې د وریجو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ٦۱۸٥۳٤۹۸۹ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

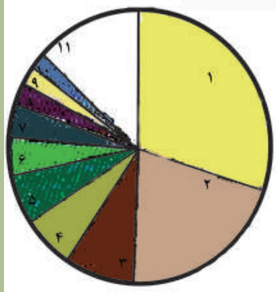

۱ـ چین	۳۰.۰
۲ـ هندوستان	۲۰.۹
۳ـ اندونیزیا	۸.۷
٤ـ بنګله دیش	٦.٥
٥ـ ویتنام	٥.۹
٦ـ تایلند	٤.٤
۷ـ میانمار(برما)	٤.۰
۸ـ فلپین	۲.٤
۹ـ برازیل	۲.۱
۱۰ـ جاپان	۱.۸
۱۱ـ نور هېوادونه	۱۳.۳

٦۷ - شکل

په ۲۰۰٥ م کال کې کومو هېوادونو ډېر زیات غنم، وریجې او جوار تولید کړي وو؟

ددغه لوست شکلونه وګورئ. لکه چې په (الف) شکل کې ښکاري، په ۲۰۰٥ م کال کې په نړۍ کې ٦۲۸۱۰۱۰۳٥ ټنه غنم تولیدشوي دي چې په سلوکې ۱٥,۹ يې په چین کې تولید شوي دي. له چین څخه وروسته په ترتیب سره په سلوکې ۱۲,٥ په هندوستان کې، په سلوکې ۹,۱ د امریکې په متحده ایالاتو کې، په سلوکې ۷.٥ په روسیه کې، په سلوکې ٥,۹ په فرانسه کې، په سلوکې ٤,۱ په کاناډا کې، په سلوکې ۳,۸ په استرالیا کې، پاتې په سلوکې ۳۲,۲ غنم په دغه کال کې د نړۍ په نورو هېوادونو پورې اړه لري. په (ب) او (ج) تصویرونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او د غوښې تولیدات په ټوله نړۍ کې ښوول شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج) په نړۍ کې د جوارو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۶۹۴۵۷۵۵۵۲ ټنه

(د هر هیواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

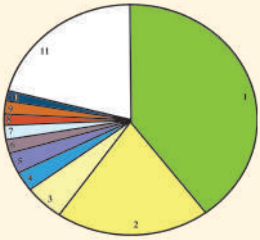

۱ـ د امریکې متحده ایالات	۴۰.۳
۲ـ چین	۱۹.۱
۳ـ برازیل	۵.۰
۴ـ مکسیکو	۳.۰
۵ـ ارجنتاین	۲.۸
۶ـ ؟	۲.۱
۷ـ فرانسه	۱.۹
۸ـ اندونیزیا	۱.۷
۹ـ سهیلي افریقا	۱.۷
۱۰ـ ایټالیا	۱.۵
۱۱ـ نور هیوادونه	۲۰.۹

د) په نړۍ کې د کچالو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۳۲۱۰۶۰۸۵۲ ټنه

(د هر هیواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

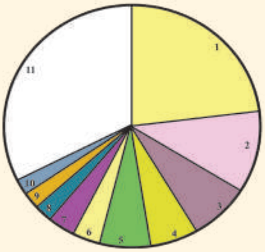

۱ـ چین	۲۲.۷
۲ـ روسیه	۱۱.۳
۳ـ ؟	۷.۸
۴ـ اوکراین	۶.۱
۵ـ د امریکې متحده ایالات	۶.۰
۶ـ المان	۳.۵
۷ـ پولنډ	۳.۴
۸ـ بیلاروسیه (سپینه روسیه)	۲.۵
۹ـ هالنډ	۲.۱
۱۰ـ فرانسه	۲.۰
۱۱ـ نور هیوادونه	۳۲.۶

۶۸- شکل

هـ . په نړۍ کې د غوښې تولیدات ۲۰۰۵م کال

ټول تولیدات ۲۶۵۱۰۵۹۴۰ ټنه

د هر هیواد د تولیداتو سلنه

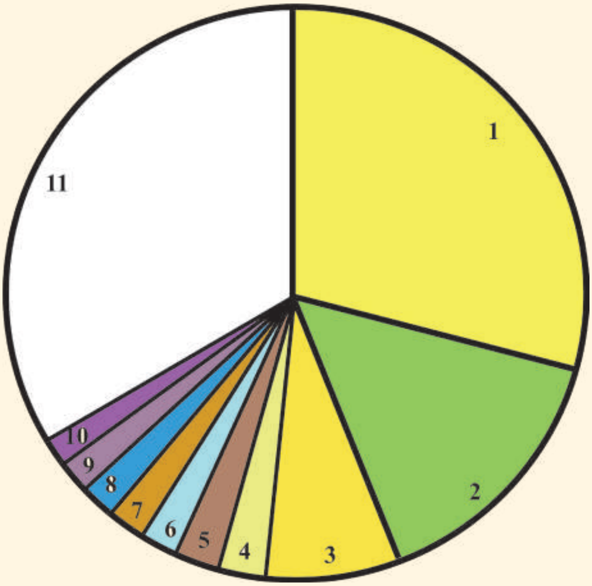

۱ـ چین	۲۰.۹
۲ـ د امریکې متحده ایالات	۱۴.۹
۳ـ برازیل	۷.۵
۴ـ آلمان	۲.۶
۵ـ هند	۲.۴
۶ـ فرانسه	۲.۳
۷ـ هسپانیه	۲.۲
۸ـ مکسیکو	۱.۹
۹ـ روسیه	۱.۸
۱۰ـ کاناډا	۱.۸
۱۱ـ نور هیوادونه	۳۳.۳

۶۹- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۰- شکل: هغه سیمې چې مدیترانه یي اقلیم لري، د غلو - دانو ترڅنګ په کې د زیتونو او انګورو بوټي هم ډېر لیدل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په څلور کسیزو ډلو وویشل شي، د لوست شکلونه دې وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره او د خپلو فعالیتونو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

۱ـ د شکل له مخې په ۲۰۰۵ م کال کې د نړۍ کوم هیواد د وریجو ډېر زیات تولیدات درلودل او تولیدات یې په سلوکې څومره وو؟ ویې لیکئ.

۲ـ د همدې لوست د شکلونو له مخې د امریکې په متحده ایالتونو، روسیې، هند، آلمان او د فرانسې په هېوادونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او غوښې د تولیداتو سلنه (فیصدي) ښکاره کړئ.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د پوښتنو سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې د غنمو، وریجو، کچالو او غوښې ډېر زیات تولیدات درلودل دا و:

الف. د امریکا متحده ایالات   ب. هند   ج. چین   د. روسیه

۲ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ کال کې یې د غنمو او وریجو په تولید کې دویم ځای نیولی و دادی:

الف. چین   ب. هند   ج. د امریکې متحده ایالات   د. فرانسه

۳ـ هغودوو هېوادونو چې په یوازیتوب سره یې د ټولې نړۍ په سلوکې له پنځوسو څخه زیات جوار تولید کړي وو دادي:

الف. فرانسه او آلمان   ب. روسیه او هالنډ   ج. چین او برازیل   د. چین او د امریکې متحده ایالات

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د شکلونو او نورو سرچینو په کتلوسره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نومونه واخلئ چې د کرنې تر ټولو زیات تولیدات یې لرل. همدارنګه خپل نظر ولیکئ چې ولې په دغو هېوادونو کې د کرنې تولیدات زیات دي، په خو کرښو کې یې ولیکئ او په بل لوست کې یې بیان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی
انرژي

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او په نړۍ کې د هغې اهميت
- د انرژۍ ډولونه
  - د اوبو برېښنا
  - بادي برېښنا
  - د لمر انرژي
  - هسته يي برېښنا
  - حرارتي برېښنا
- په نړۍ کې نفت
- طبيعي ګاز
- په نړۍ کې د ډبرو سکاره
- د انرژۍ د منابعو جغرافيايي وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېږي:

- په نړۍ کې به د استفادې وړ انرژۍ په ډولونو پوه شي.
- د نړۍ د انرژۍ د لګښت په اندازه به وپوهيږي.
- د نړۍ د انرژۍ د منابعو اندازه به وپېژني.
- د نړۍ د انرژۍ د سرچينو په جغرافيايي وېش باندې به وپوهېږي.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- د انرژۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د نړۍ په کچه به د انرژۍ د ډولونو د لګښت اندازه توضيح کړای شي.
- د نړيوالې انرژۍ د سرچينو اندازه به وويلای شي.
- د نقشې پر مخ به د انرژۍ د سرچينو لرونکې مهمې سيمې وښودلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱،۵ انرژي او په نړۍ کې دهغې اهميت

۷۱- شکل

په کاليفورنيا کې د بادي جنراتورونو انځور چې د برېښنا د انرژۍ د توليد لپاره ورڅخه کار اخيستل کيږي.

هر هغه څه چې د کار کولو وړتيا ولري انرژي (Energy) لري. په بله وينا: د کار کولو توان ته انرژي ويل کيږي. د انسان وجود انرژي لري، ځکه چې د کارکولو استعداد په کې شته، په ورځنۍ اصطلاح کې انرژي ډېره کارول کيږي. د بيلگې په توگه، هغه څوک چې ډېر کار کوي هغه ته د ډېرې انرژۍ لرونکی ويل کيږي. زموږ شاوخوا شيان خپله انرژي لري. که يو فلزي غونډاری په څوږ لرونکې سطح باندې ورغړې څه چې په مخه ورشي هغه بېځايه کوي، نو دغه غونډاري يو کار وکړ، نو هر هغه څه چې د کارکولو وړتيا ولري، انرژي هم لري. انرژي په حقيقت کې خوځښت، غورځنگ او تحرک دی چې دغه خوځښت اوحرکت د سوداگرۍ، صنايعو، ترانسپورت او اقتصادي، ټولنيزو او کلتوري فعاليتونو پراخه برخه ده.

له دې پلوه انرژي او په نړۍ کې دهغې سر چينې غوره اقتصادي اهميت لري. انسانانو له ډېر پخوا راهيسې انرژي پيژندله او له هغې څخه يې ډول، ډول استفاده کوله، دهغې له تودو خې او رڼا څخه يې د پخلي، دکورونو دروښانه کولو او تودولو لپاره کار اخيست.

په منځنيو پيړيوکې د انرژۍ له سرچينو څخه کار اخيستلو زيات اهميت وموند، دا ځکه چې انسانانو د باد او له اوبو د انرژۍ له سرچينو څخه په کار اخيستلو سره بادي او د اوبو ژرندې جوړې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اتلسمه پیړۍ کې د بخار ماشین په جوړېدو سره او د صنعتي انقلاب له پېښېدو وروسته په صنایعوکې بشریت ته لوی بریالیتوب او بدلون ورپه برخه شو، ځکه چې په کار خانوکې د کارګر د مټ اولاس د ځواک پرځای له ماشین څخه کار واخېستل شو او په صنایعوکې د ډبرو سکرو استعمالولو پرمختیا وکړه. دغه محرکه ځواك په صنایعوکې بدلونو نه راوستل او په لنډ وخت کې یې د هرډول اقتصادي او صنعتي چارو د پیاوړتیا لاره هواره کړه.

دشلمې پیړۍ په نیما یي کې د ګاز او نفتو د انرژۍ سر چینو چټك پرمختګ وکړ، انرژي لازیات ارزښت وموند چې دې کار د فابریکو او کارځایونو په جوړېدو او پرمختګ کې ژوره اغېزه درلوده او بشر د انرژۍ له بېلا بېلو ډولونو څخه د اقتصاد په بیلابیلو برخوکې ګټه واخېسته.

د انرژۍ د تولید بېلا بېلې سر چینې دادي: د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه اونور چې په راتلونکو لوستونوکې به د هرې یوې په هکله خبرې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د انرژۍ د اهمیت او ارزښت په هکله خبرې وکړي او دخپلو خبرو پایله دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- انرژي څه ته وایي او بشري ټولنې ورته څه اړتیا لري؟
۲- د انرژۍ مهمې سر چینې کومې دي؟ نوم یې واخلئ.
۳- انرژي په کومو برخوکې ډېر اهمیت لري؟ معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دغه لوست او د انرژۍ اړوند لوستونه چې پخوا تاسې د افغانستان په برخه کې لوستي وو، یوځل بیا ولولئ او ځان ور سره آشنا کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۵ د انرژۍ ډولونه

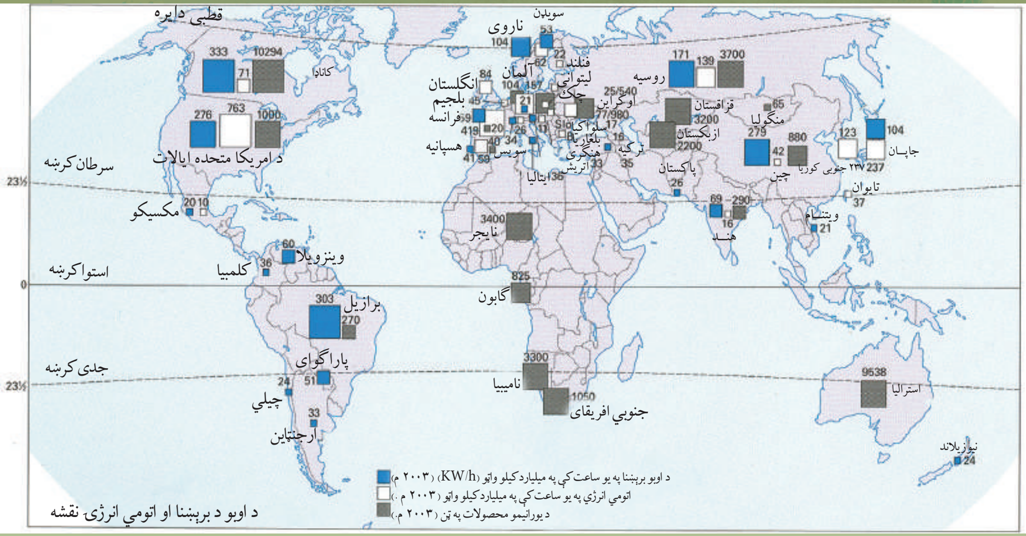

۷۲- شکل

د انرژۍ څو ډوله سرچينې پېژنئ؟

په مخکېني لوست کې په نړۍ کې د انرژۍ او د هغې د اهميت په هکله معلومات وړاندې شول په دغه لوست کې به د انرژۍ بيلابيل ډولونه وپېژنئ.

په نړۍ کې بېلا بېلې انرژۍ شته چې انسانانو د هغو له يو شمېر څخه له ډېرپخوا څخه کار اخېست، په تېره بيا د باد او اوبو له ځواک څخه ډېر کار اخېستل شوی دی چې غوره بېلګې يې بادي او د اوبو ژرندې دي لکه خرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، انرژي بيلابيل ډولونه لري او له بيلابيلو سرچينو لکه باد، لمر او اوبو څخه ترلاسه کيږي. همدارنګه هسته يي او حرارتي انرژي هم شته.

برېښنا

د برېښنا انرژي له بيلابيلو سرچينو څخه تر لاسه کيږي چې کولای شو د اوبو، باد، لمريزې هسته يي او حرارتي برېښنا نوم واخلو چې د هرې يوې په هکله به يې معلومات درکړل شي:

- د اوبو برېښنا

اوبه په نړۍ کې د توليد ارزانه او ډېره لويه سرچينه ده. نن ورځ د برېښنا د توليدوونکو توربينونو په لګولو سره د اوبو له ځواک څخه برېښنا توليديږي، د برېښنا زياتره توربينونه د بندونو په لاندينۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې وي چې اوبه له یوې لوړې ارتفاع څخه ورباندې ورځي او له هغو څخه برېښنا تولیدېږي.

هغه عوامل چې د اوبو د برېښنا په تولید کې مهم رول لري هغه دادي:

۱ـ د سیند د اوبو زیاتوالی، دایمي والی او جاري توب.

۲ـ د سیندونو په تګلوري کې د پوره ځوړونو شتوالی.

۳ـ د سیندونو په تګلوري کې د لوړو برخو شتوالی.

د برېښنا لېږدول له یوې سیمې تر بلې سیمې (د ترلاسه کولو مرکزونو څخه د لګولو تر سیمو) پورې په ډېر ګرندیتوب ترسره کېږي، خو د برېښنا لویه نیمګړتیا همدا ده چې وروسته تر تولید څخه زېرمه کیدای نه شي او له تولید سره یوځای مصرفېږي.

په نړۍ کې هغه پنځه سیمې چې تر ټولو زیات د اوبو د برېښنا پرمختللی ځواک لري دادي: په اروپا کې لویدیځې جنوبي او مرکزي سیمې، په آسیا کې جاپان او په امریکې کې د امریکا متحده ایالتونه. هغه یو شمېر نورې سیمې چې له دې پلوه ډېر اهمیت لري د روسیې اروپایي برخه او د برازیل دختیځ غرنی سیمې دي.

په اروپا کې هغه غرونه چې تل په هغو باندې واورې ورېږي لکه په شمال کې د سکندنیوا غرونه، په مرکزي سیمو کې د الپ غرونه او په جنوب لویدیځ کې پیرنې غرونه د برېښنا د تولید لپاره ډېر غوره دي. په آسیا کې جاپان زیاته اندازه برېښنا تولیدوي.

د امریکا متحده ایالات د اوبو د برېښنا لوی تولیدوونکی هېواد دی چې د کولمبیا او کلوراډو له سیندونو څخه یې ترلاسه کوي. دغه هېواد په سلوکې ۱۳ د اوبو له برېښنا څخه کار اخلي. په شمالي امریکا کې په تېره بیا په کاناډا کې د ټولې برېښنا دوه پر دریمه برخه له سیندونو څخه بشپړېږي. ددغه هېواد د اوبو د برېښنا لومړنۍ کارخانه د نیاګارا په شرشره باندې جوړه شوې وه.

نن ورځ کاناډا د نړۍ د اوبو د برېښنا یو لوی تولیدوونکی هېواد دی. په روسیه او اوکراین کې د برېښنا صنایع په سیندونو باندې جوړشوي چې د والګا پرسیند باندې د نړۍ د اوبو د برېښنا دوه ستر بندونه جوړ شوي دي. هغه هېوادونه چې په اروپا کې د اوبو د برېښنا زیات ځواک لري، ناروې، سویډن او فرانسه دي. په دغو هېوادونو کې د اوبو برېښنا دومره پراختیا موندلې چې ددغو هېوادونو صنعت ته یې ډېره پرمختیا ورکړې ده. په ایتالیا کې ددغه هېواد ټولې د اوسپنې د پټلیو لار د پو د سیند د اوبو په برېښنا چلیږي. د سویډن په سلوکې ۹۰ برېښنا اوبو له برېښنا څخه ترلاسه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بادي برېښنا

نن ورځ د بادي جنراتورونو څخه په کار اخېستو سره چې په باد باندې چلېږي د برېښنا انرژي ترلاسه کېږي. د باد له انرژۍ څخه استفاده د برېښنا د تولید ډېره ګړندۍ لاره ده. بادي توربینونه او هغو ته ورته نور وسایل ډېره اندازه او ډیر کار ورکوي. د اروپا دوه پر دریمه برخه ترلاسه کیدونکې برېښنا د باد له انرژۍ څخه ده، وروسته وریسې بیا شمالي امریکا په دویمه درجه کې ده.

په مجموع کې اروپا په سلوکې ۶۵، شمالي امریکا په سلوکې ۲۲، اسیا په سلوکې ۱۲ او نور براعظمونه په سلوکې یوه برخه بادي برېښنا تولیدوي.

۷۳- شکل: د برېښنا د تولید د یوې فابریکې انځور چې د ډېرو د سکرو په سوځیدو سره د ډېرو سکرو انرژي په برېښنایي (الکتریکي) انرژۍ باندې اړوي.

د لمر انرژي (Solar Energy)

لمر د انرژۍ یوه لویه منبع ده چې د وړانګو او تودوخې په بڼه د ځمکې کرې ته رارسیږي، دا یوه د وړانګې په بڼه خپریدونکې انرژي ده چې د څپو به بڼه لیږل کیږي او رڼا او تودوخه تولیدوي.

د لمر انرژي د ځانګړو صفحو او هینداړو په واسطه زیرمه کیدای شي او بیا د برېښنا د تولید او د تودوخې د ترلاسه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کیږي. تر اوسه پورې د لمر له انرژۍ څخه تل او زیات کار نه اخېستل کیږي، یعنې یوازې کله چې د لمر وړانګې وي استفاده ورڅخه کیږي، له بلې خوا لمریز سلولونه لږه برېښنا تولیدوي، نو ځکه له لمر څخه ترلاسه کیدونکې برېښنا د ډېرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکرو او د نفتو د برېښنا په پرتله ګرانه ده.

هسته يي برېښنا

هسته يي برېښنا هغه ځواك دی چې د نړۍ تر ټولو کوچنيو او پرېمانه ذرو يعنې اتومونو کې شته. د هسته يي انرژۍ د سون توکي چې په ذروي ريکتورونو کې په کارېږي، ډېره زياته انرژي توليدوي. د هسته يي انرژۍ يو لوی خطر د راديو اکتيف (هسته يي وړانګو) ازاديدل دي. دغه توکي کيدای شي په هوا، اوبو او سمندرونو کې خپاره شي اوپه زرګونو متره ځای ونيسي. ددغو توکو ډېره لږه اندازه د وحشي ژويو، ونو، بوټو او د انسانانو ژوند ته زيان رسوي او زياته اندازه يې د مرګ لامل ګرځي.
د هسته يي انرژۍ ښيګنه داده چې د لږسون توکو په سوځيدو سره ډېره زياته اندازه انرژي توليدوي. دهسته يي انرژۍ سون توکي د ډبرو سکرو، نفتو او ګازونو په پرتله ډير دوام لري. فوسيلي توکي هم د ځمکې هوا تودوي او هم کيمياوي ککړتيا رامنځ ته کوي، خو هستوي انرژي دا ستونزې نه پيداکوي، خو هستوي انرژي ډير ضايعات لري. دغه ضايعات چې د راديو اکتيف شيان دي، دومره خطرناك دي چې په سلګونو زره کلونه دوام کولای شي. په اوسني وخت کې هسته يي ضايعات ډېران کيږي، خو هيڅوك نه پوهيږي چې هغه څنګه بې خطره کړي او ياهم په راتلونکي کې هغه په کوم مناسب ځای کې ښخ کړي.
په اوسني وخت کې د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د اتومي برېښنا کارخانې جوړې شوي دي چې په دوی کې د امريکا متحده ايالات لومړی مقام، فرانسه دويم مقام، جاپان دريم مقام او روسيه څلورم مقام لري. يو شمېر هېوادونه لکه انګلستان، جنوبي کوريا، چين، هند، المان او کاناډا هم د اتومي برېښنا کارخانې لري.

حرارتي برېښنا

حرارتي برېښنا د صنعتي کارخانو په رامنځ ته کيدو او پرمختيا کې ډير لوی بدلون راوست، دا هغه نوی پرمختګ دی چې د بشر په برخه شوی دی. حرارتي برېښنا د ډيزلو، نفتو، ګازو او د ډبرو سکرو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي . په اوسني وخت کې د حرارتي برېښنا د توليد د فابريکو برخه مخ په زياتيدو ده. د حرارتي برېښنا ډېره مهمه منبع د ډبرو سکاره دي چې له هغو څخه په سلوکې پنځوس برخې برېښنا ترلاسه کيږي. د حرارتي برېښنا په ترلاسه کولو کې زياتره له نرمو يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیر ډوله ډېرو سکرو څخه کار اخېستل کیږي، دا ځکه چې داهم ارزانه دي او هم ډېره تودوخه لري. که یو کیلو او څلورسوه او پنځوس ګرامه د ډېروسکرو ته تر اووه زره کالوریو پورې تودوخه ورکړل شي یو کیلوواټ برېښنا تولیدوي. د نړۍ د ټولو هېوادونو په واک کې چې کومې سرچینې دي، ورڅخه حرارتي برېښنا تولیدوي، د بیلګې په توګه: د امریکا په متحده ایالاتونو کې له تولید شوې ټولې برېښنا څخه په سلوکې ۵۰ د ډېرو سکرو څخه، په سلوکې ۱٤ له طبیعي ګازو او په سلوکې ۱۱ له نفتو څخه ترلاسه کوي. په عربي هېوادونو لکه: سعودي عربستان، کویټ، قطر، اردن، بحرین او نورو کې زیاتره حرارتي برېښنا د نفتو له سوځولو څخه ترلاسه کوي.

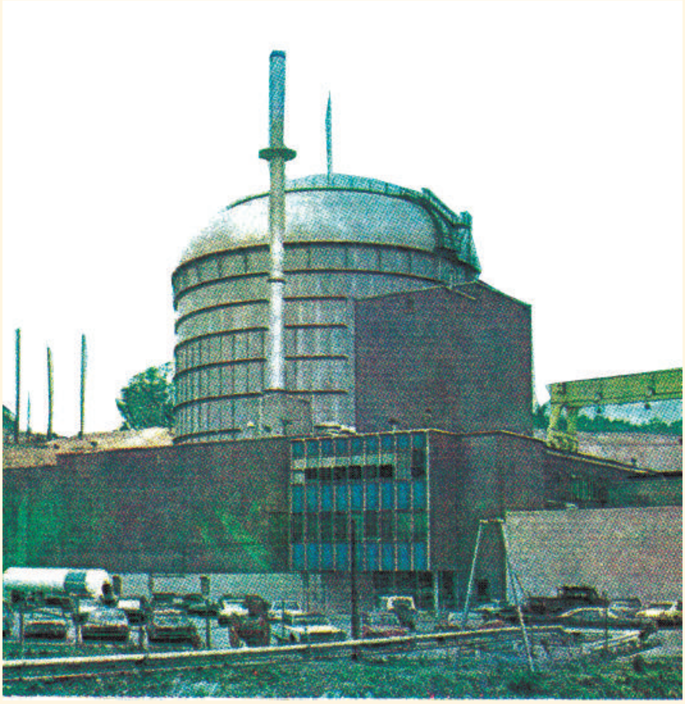

۷٤- شکل د اتومي برېښنا د تولید یوه کار خانه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وويشل شي، د اوبو د برېښنا او اتومي انرژۍ نقشه دې وګوري، لاندینی فعالیت دې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱- په سپینو، خړو او ابي رنګونو باندې نښې او سمبولونه په نقشه کې د څه شي مفهوم لري؟

۲- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ کوم هېواد په نړۍ کې تر ټولو زیات د اوبو د برېښنا تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو ملیارده کیلوواټه وو؟

۳- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ د نړۍ کوم هېواد د اتومي انرژۍ ډېرزیات تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو ملیارده کیلوواټه وو؟

٤- د همدغې نقشې له مخې د نړۍ د درې نورو هېوادونو نوم ولیکئ چې د اوبو د برېښنا او د اتومي انرژۍ زیات تولیدات لري.

پوښتنې:

د لاندینیو پوښتنو ډېر سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې په نښه کړئ.

۱- هغه هېواد چې د اوبو دبرېښنا په تولید کې لومړی مقام لري دادی:

الف. روسیه   ب. کاناډا   ج. برازیل   د. چین

۲- هغه هېوادونه چې د اتومي برېښنا په تولید کې لومړی او دویم مقام لري دادي:

الف. انګلستان او چین   ب. جنوبي کوریا او روسیه

ج. فرانسه او دامریکې متحده ایالات   د. جاپان او ناروې

۳- هسته یې وړانګې کوم خطرونه او څه ضایعات لري؟ په دې هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د متن، تصویرونو او نقشو په لوستلو سره د انرژۍ او د هغې د ډولونو په هکله په راتلونکي لوست کې په شفاهي توګه خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې نفت

۷۵- شکل: د فرانسې په جنوب کې د نفتو د یوه چاڼځای انځور

د نفتو زیرمې د نړۍ په کومو سیمو کې ډیرې دي؟

لکه چې په دویم څپرکي کې مو د افغانستان په برخه کې د افغانستان د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د نړۍ د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات درکړل شي.

نفت: د ونو - بوټو او ژوو هغه پاتې شونې دي چې د جیولوجي په بیلابیلو دورو کې د وخت په تېریدو سره تر رسوبي طبقو لاندې راتولې، د خمیره کیدو، فشار او تودوخې له امله د نفتو د جوړیدو سبب شوي دي.

نفت په یوه کلي مفهوم سره د هایدروکاربن د جامد، مایع او گاز یو مخلوط دی چې زیاته برخه یې په مایع بڼه وي او په بیلابیلو درجوسره د هایدروجن او کاربن لرونکي وي، ناخالص توکي لکه سلفر او نایتروجن هم په کې وي.

په اوسنۍ نړۍ کې نفت ځانگړی اقتصادي اهمیت لري. د موټرو، اورگاډو، ټانکونو او الوتکو گرځیدل په نفتو پورې تړلي دي، نو ځکه د نړیوالو د پاملرنې وړ دي او د تولید اندازه یې هر کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ په زیاتیدو ده. د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې د نفتو د صنعت ډېره پرمختیا، هغوته د تقاضا د زیاتوالي له امله وه چې په اروپا کې د رڼا یوه مهمه منبع وه، خو له میلادي ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو څخه وروسته چې په نړۍ کې د موټر جوړولو صنعت ډېر پرمخ ولاړ او نفت د کبانو د ښکار کولو په بیړیو او اورګاډو کې په کارشول، د هغو اهمیت نورهم زیات شو، داځکه چې نفتي بېړیو کولای شول تر ۵۳ ورځو پورې یاله هغه څخه زیات په سمندرکې پاتې شي، نو ځکه د سوداګریزو، مسافري او جنګي بېړیو شمېر زیات او همدارنګه هغه محصولات چې د نفتو له مشتقاتو څخه ترلاسه کیدل، په صنعت کې د لوړ اهمیت لرونکي شول. له دې امله ده چې صنعتي هېوادونه د خپلو ګټو لپاره یو له بل سره په سیالۍ او کړکیچ کې دي او ان یوبل سره جګړې کوي چې دغه ډېره ګرانبیه شتمني لوټ کړي.

په ۱۹۹۰ م. کې عراق په خپل کوچني ګاونډي هېواد کویټ باندې یرغل وکړ او هڅه یې وکړه چې نفتي حوزې یې د خپل واک لاندې راولي، د جګړې په ترځ کې د نفتو ډېرو څاګانو اور واخېست د نفتو غوړ سمندرونوته ورغلل او د ژوند چاپېریال ته یې ډېر غټ زیان واړاوه.

جیولوجیکي څېړنو ښودلې ده چې په هغو ځایونو کې چې نفت وي، هلته د زرګونو مترو په ژوروالي څاګانې ایستل کیږي.

هغه لومړنۍ څاه چې په ۱۸۹۵ م کال کې د امریکې په پنسلوانیا کې وکیندل شوه ژوروالی یې ۲۰ متره و چې هره ورځ له هغې څخه خلور مکعب متره نفت ایستل کیدل. ورو ورو پنسلوانیا د نفتو د نوي صنعت مهم مرکز شو، خو هغه څاګانې چې نن ورځ کیندل کیږي، ډېرې ژورې دي، د بیلګې په توګه د امریکې په وایومینګ سیمه کې د څاګانو ژوروالی ۶۰۰۰ مترو پورې رسیږي. هغه نفت چې له څاګانو څخه را ایستل کیږي، تور رنګ لري چې د کارنه وي، خو له چاڼ کولو څخه وروسته بنفش رنګ غوره کوي او په آسانۍ سره سوځي.

هغه سیمې چې نفت لري دادي:

په آسیاکې: سعودي عربستان، عراق، کویټ، عربي متحده امارات، قطر ، روسیه، ایران، افغانستان، اندونیزیا او نور. په منځني ختیځ کې د نفتو ډېرې لویې او شتمنې نفتي حوزې او سیمې شته چې د نړۍ په سلو کې ۶۵ نفت لري.

عربستان د نفتو لومړنی تولیدوونکی هېواد او د نفتو لوی صادروونکی دی چې په یوازیتوب سره د نړۍ د نفتو څلورمه برخه نفت لري.

په اروپا کې: بلژیک، انګلستان، المان، فرانسه، ایټالیه، ناروې او هالنډ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په امريکا کې: متحده ايالتونه د نفتو لوی توليدوونکی هېواد دی او په عين وخت کې د نفتو لوی مصرف کوونکی هېواد هم دی ، د نفتو ډېره برخه يې د مکزيک خليج ساحلي سيمې په تکزاس ايالت ، لوئيزيانا او الاسکا کې توليدېږي. همدارنګه د کاليفورنيا، اوهايو، اوکلاهاما، ارکانزاس او مسي سي پي په ايالتونو کې هم نفت شته. ددغې سيمې د نفتو زېرمې د نړۍ تر ټولو شتمنې زېرمې بلل شوي دي.

په لاتينه امريکا کې، وينزويلا او اکوادور د نفتو لويې زېرمې لري. په افريقا کې دنفتو زېرمې په لاندېنيو سيمو کې دي:

ليبيا، الجزاير، نايجريا او ګابون. او نايجريه د نړۍ د نفتو لوی توليدوونکي شمېرل کېږي.

له امريکا څخه وروسته جاپان د نفتو مهم واردوونکی دی چې په يوه ورځ کې ٤ـ٥ ميليونو بشکو پورې نفت پيري. د لويديځې اروپا د هېوادونو په ډله کې المان، ايټاليا او فرانسه له نورو څخه زيات نفت واردوي. انګلستان هم تر دغو وروستيو کلونو پورې د نفتو مهم واردوونکی هېواد و، خو د شمال په سمندرګي کې د نفتو په را ايستلو سره اوس دغه هېواد پر ځان متکي شوی دی.

۷٦- شکل د نفتو د يوې څاکيندل

نفت په ننني نړۍ کې د استعمال زيات ځايونه لري. له نفتي محصولاتو څخه د مصنوعي اليافو، جامو او رختونو، د مصنوعي پلاستيک، عطرو، صابونونو، رنګونو، د پلاستيک د بيلابيلو ډولونو، کيميايي صنايعو، ماشين الاتو او نورو وسايلو ضرورياتو لکه مصنوعي ربړو، درملو، مصنوعي سرې، حشره وژونکو او د مينځلو په موادوکې کار اخېستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د لوست د متن او شکلونو په کتنه دې په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکي هېوادونه یاد داشت او په نقشه کې دې وښيي.

پوښتنې:

۱ ـ د نفتو د پیداکیدو څرنګوالی واضح کړئ.
۲ـ ولې د اروپا د نفتو صنعت په چټکۍ سره پرمخ ولاړ؟ علت يې توضیح کړئ.
۳ـ د اسیا د لویې وچې د نفتو د تولید د مهمو مرکزونو نوم واخلئ.
٤ـ په لاتینه امریکا کې په کومو هېوادنو کې د نفتو زیرمې شته؟ نوم يې واخلئ.
له سم ځوابه په خپلو کتابچو کې کرۍ تاو کړئ:
٥ـ د نفتو لوی صادروونکي:
الف. عربي متحده امارات ب. عربستان ج. قطر د. کویټ.
٦ ـ د افریقا دوه هېوادونه چې د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي دي دادي:
الف. لیبیا، الجزایر ب. لیبیا، نایجریا ج. کانګو د. یوهم نه

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په لاندې جدول کې د نفتو تولیدوونکي هېوادونه په بیلابیلو براعظمونو کې په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

امریکا	افریقا	اروپا	اسیا
د امریکا متحده ایالات			

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج ـ طبيعي ګاز

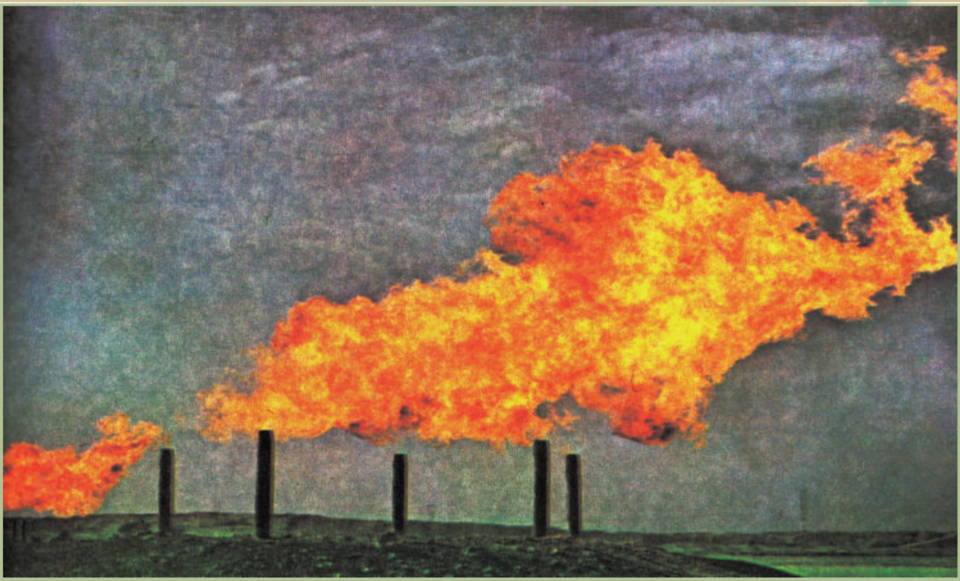

۷۷- شکل: یوه طبیعی ګاز سیمه د سوځېدو پروخت کې

د طبيعي ګازو زيرمې د نړۍ په کومو برخو کې دي؟

هغه ګازونه چې په طبيعي بڼه تر ځمکې لاندې په ژورو برخو کې دي، اکثراً له نفتو سره ګډ دي، خو ځينې وخت په جلا ډول هم موندل کيږي. دغه توکي د ډيرو لويو ژويو له فوسيلونو څخه چې ميليونونه کاله مخکې تر رسوبي طبقو لاندې راغلي او د زيات فشار او تودوخې له امله د هوا په نشتوالي کې په اوږده موده کې د بڼې بدلون سره مخامخ شوي او په ګاز بدل شوي دي.

طبيعي ګاز له چاڼ کولو څخه وروسته د سون او د تودوخې د توليد لپاره کارول کيږي او همدارنګه په خام ډول په پتروشيمي کارخانو کې په يو شمېر نورو ډول ډول موادو بانديې اړول کيږي. د طبيعي ګازو منابع اکثرا د نفتي زيرمو څخه پورته طبقه کې وي. د بيلګې په توګه کله: چې د نفتو څاګانې کيندل کيږي، له نفتو څخه مخکې ګاز او بيا وروسته نفت راوځي.

په هغو ځايونو کې چې هلته د طبيعي ګازو زيرمې وي، هلته طبيعي ګاز د استحصال له مرکزونو څخه د استهلاک او لګښت ځايونو ته په ځانګړو نل ليکو کې ليږدوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طبيعي ګاز د انرژۍ د توليد يوه ډېره ښه سرچينه ده له هغو څخه د يوې مهمې او ارزښتمنې صنعتي او اقتصادي مادې په توګه کار اخېستل کيږي، نو له همدې امله په ټوله نړۍ کې له هغو څخه استفاده ورځ په ورځ په چټکۍ سره مخ په زياتيدو ده. نن ورځ طبيعي ګاز يوه حياتي ماده بلل شوې، نه يوازې دا چې د انرژۍ د توليد لپاره، بلکې د تودوخې، رڼا او يخلي لپاره هم ورڅخه کار اخلي او د ګڼ شمېر کيمياوي مرکبونو په جوړولو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

د ګازونو د توليد مهم مرکزونه د نړۍ په لاندېنيو سيمو کې دي:

آسيايي روسيه، قطر، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتونه، ايران، افغانستان، ازبکستان او ترکمنستان.

روسيه هغه لومړنی هېواد دی چې د طبيعي ګازونو په توليد کې مهمه ونډه لري. ددغه هېواد د طبيعي ګازونو لويې سيمې د والګا د سيند شاوخوا، ساراتوف او مسکو کې دي. روسيه د ټولې نړۍ په سلوکې ۳۳ طبيعي ګاز لري.

- د امريکا په لويه وچه کې د امريکې متحده ايالتونه او کاناډا د طبيعي ګازونو زيرمې لري.

د امريکا متحده ايالتونه په نړۍ کې د نفتو لوی توليدوونکی او مصرفوونکی هېواد بلل کيږي. د تکزاس او نيويارک ترمنځ د ګازونو ليږدولو نل ليکه د امريکې د متحده ايالتونو د ګازونو ډېره مهمه نل ليکه ده. همدارنګه د امريکې متحده ايالتونو د ګازونو د توليداتو له نيمايي څخه زياته برخه په توليدي سيمو کې لګول کيږي، پاتې نورو څخه د امريکې په نورو سيمو کې کار اخېستل کيږي.

- په کاناډا کې د طبيعي ګازونو نل ليکه له البرتا (د کاناډا لويديځ) او شاوخوا برخو څخه يې هغو سيموته غځول شوې چې هلته کار ورڅخه اخېستل کيږي.

د امريکا متحده ايالتونو او کاناډا څخه وروسته وينزويلا د طبيعي ګازونو يو لوی توليدوونکی هېواد دی، خو له دې امله چې توليدي مرکزونه يې د سوداګرۍ له بازارونو څخه لرې دي، د هغو ډېره لږه اندازه بهرته صادريږي له پاتې نورو څخه د هېواد دننه د نفتو د زيرمو د فشار د توليد لپاره کار اخېستل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ په اروپا کې د ایټالیا د ګازونو تولیدات د پرمختګ په حال کې دي، د ایټالیا لږه اندازه تولیدي ګاز د نل لیکو له لارې د فرانسې د تولوز او بوردو ښارونو ته لیږدول کیږي.

ـ په فرانسه کې طبیعي ګاز ددغه هېواد په جنوب لویدیځ د لاک Lacq په سیمه کې تولیدیږي. ددغې سیمې ګاز دومره زیات ګوګړ، (سلفر) او لوړه تودوخه لري چې پولادي نل لیکې یې د لیږدولو ځواک نه لري.

په دې ډول سیمو کې باید د ګازونو نل لیکه له یو ځانګړي الیاژ څخه جوړه شي چې پوره کلکې وي او د ګازونو په لیږدولو کې ستونزې رامنځ ته نه کړي.

د ګازونو مهم واردوونکي هېوادونه دادي: ایټالیا، فرانسه، جاپان او ارجنټاین.

د ګازونو د لیږدولو په برخه کې مهمه موضوع له منځني ختیځ څخه لویدیځې اروپا ته د هغو لیږدول دي.

لویدیځه اروپا په زیاته کچه طبیعي ګازوته اړتیا لري چې غواړي د وینزویلا او د فارس د خلیج د شاوخوا سیمو له ګازو څخه کار واخلي، خو لویه ستونزه په ارزانه توګه مصرف کوونکو سیموته د هغو لیږدول دي.

د سمندر له لارې ګاز په هغو بېړیو کې چې د همدې لپاره جوړې شوي له منځني ختیځ څخه اروپا ته لیږدول کیږي، خو غوره لارې یې هغه نل لیکې دي چې لوی قطر ولري او د منځني ختیځ اضافي ګاز به د ترکیې، یونان، یوګوسلاویا، اتریش او آلمان له لارې لویدیځې اروپا ته ولیږدول شي، ددې ترځنګ له دغو هېوادونو څخه به د تېریدو پر مهال د هغوی اړتیا هم بشپړه شي. البته تر اوسه پورې اروپایي هېوادونه ددې اندازې ګازو د چمتوکولو وسایل نه لري، له دې پرته د هغو ټولو هېوادونو موافقه هم نه ده ترلاسه شوې چې دغه نل لیکه به ورڅخه تېریږي. په دې وروستیو کلونو کې د یو شمېر آسیایي او نوو آزادو شوو هېوادونو لکه ترکمنستان او د لویدیځې اروپا هېوادونو ترمنځ یو شمېر تړونونه شوي چې طبیعي ګاز به په نل لیکو کې هغوی ته صادریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلووېشل شي، د لوست د متن او د طبيعي ګازونو د نقشې په استفادې سره دې لاندې فعاليت ترسره او د خپل فعاليت پايله دې نوروته هم ووايي.

لومړۍ ډله دې د آسيا د طبيعي ګازونو توليدوونکي هېوادونه په نقشې باندې وښيي او د هغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دويمه ډله دې: د امريکې د لوېې وچې د طبيعي ګازونو توليدي سيمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دريمه ډله دې: د اروپا د طبيعي ګازونو توليدي سيمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

پوښتنې:

سم ځواب په نښه کړئ:

۱ـ د امريکې د متحده ايالتونو د دوو ايالتونو ترمنځ تر ټولو اوږده نل ليکه کومه يوه ده؟

الف. د تکزاس او نيويارک تر منځ ب. د تکزاس او کليفورنيا ترمنځ

ج. د نيويارک او کلورادو ترمنځ د. يو هم نه

۲ـ د نړۍ تر ټولو لوی د طبيعي ګازونو توليدوونکی او مصرف کوونکی هېواد کوم دی؟

الف. روسيه ب. د امريکې متحده ايالات ج. کاناډاد. وينزويلا

۳ـ د ګاز هغه سلنه (فيصدي) چې روسيه يې لري څومره ده؟

الف. په سلوکې ۴۰ ب. په سلوکې ۳۳ ج. په سلوکې ۵۰

د. درې واړه ځوابونه سم دي

۴ـ د آسيا د طبيعي ګازونو د مهمو مرکزونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د نړۍ د نفتو او ګازونو لوستونه ولولئ او د هغو مهم ټکي په راتلونکي لوست کې خپلو ټولګيوالوته ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د. په نړۍ کې د ډبرو سکاره

۷۸- شکل د المان دهېواد د رور(Ruhr) صنعتي سیمه، چې ۳۰٪ سکاره او ۲۰٪ د اروپا فولاد په دې فابریکه کې تولیدیږي.

د ډبرو سکاره د نړۍ په کومو برخو کې شته دي؟

تاسي په دویم څپرکي کې د افغانستان د ډبرو سکرو او د هغو د سیمو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه درس کې به د نړۍ د ډبرو سکرو په هکله او د هغو د سیمو په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

د ډبرو سکاره د ونو او بوټو ډبریني پاتې شوني دي چې د جیولوجیکي دورو له بدلونونو سره یوځای د خاورو تر رسوباتو او طبقو لاندې شوي اود اوږدې مودې په تېریدو سره یې د ډېر فشار او لوړې تودوخې له امله بڼه بدله او په ډبرو سکرو بدل شوي دي.

د ډبرو سکاره د نړۍ د انرژۍ تولیدوونکو مهمو سرچینو څخه شمېرل کیږي، انسانانو له ډېر پخوا څخه د ډبرو سکرو له انرژۍ څه کار اخېست، خو د ډبرو سکرو اقتصادي ارزښت له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته کله چې د براس انرژي په صنایعو کې رواج شوه، اوچت شو او د اوسني عصر په صنعت کې هم لوی اهمیت لري. د ډبرو سکاره بیلابیل ډولونه لري چې دلته یې ځینې ډولونه تر بحث لاندې نیسو:

الف. وچ سکاره یا انتراسیت Anthracite:

دغه ډول د ډبرو سکاره تور یا ایره رنګه تور وي او په سلوکې ۸۷ څخه تر ۹٤ پورې کاربن لري. ډېره تودوخه لري او د لوګي او ایرو اندازه یې کمه وي، له همدې امله د برېښنا په تولید او د ماشینونو په ګرځیدو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب. قيري د ډبرو سکاره Bituminous Coal :

قيري يا تور د ډبرو سکاره د کوک د جوړولو لپاره ډير ښه ډول سکاره دي. کوک هغه سکاره دي چې پرته له لوګي څخه سوځي او ډيره تودوخه توليدوي. په پرمختللو هېوادونو کې قيري سکاره د نړۍ د ډبرو سکرو په سلوکې له ۵۰ برخوڅخه زيات دي. په صنعت کې ډير لګول کيږي او د کاربن اندازه يې په سلوکې ۴۸ ده.

ج. محجر يا لګنيت Lignite سکاره:

دغه سکاره د نورو په پرتله سپک دي، دا هغه ډول د بوټو او د لرګيو پاتې شونې دي چې په بشپړ ډول لاپه کاربن باندې نه دی اوښتي، رطوبت يې زيات او تودوخه يې لږه وي. دغه ډول سکاره چې خام هم بلل کيږي ډير ښه اوژر سوځي، له دې امله چې رنګ يې ژيړ يا خرمايي دی، نو د قهوه يي سکرو په نوم هم يادېږي. په سلوکې ۱۵ هغه سکاره چې په نړۍ کې را ايستل کيږي لګنيت دي.

د . د تورب Taurbe د ډبرو سکاره:

د ډبرو دغه ډول سکاره قهوه يي يا خامو سکرو ته ډير ورته دي، تودوخه يې لږه او د عمر له پلوه خام او تازه ښکاري.

د نړۍ د ډبرو سکرو د توليد مهم مرکزونه دادي:

۱. اروپا:

د اروپا د ډبرو سکرو ټولې زيرمې د فرانسې په شمال، بلژيک، هالنډ، آلمان، انګلستان او پولنډ کې دي. ددغو سيمو زيرمې په عمومي توګه له پخوا راهيسې ايستل شوي دي او د ډبرو سکرو د رګونو د پای ته رسيدو نښې له ورايه څرګندې شوې دي. روسيه په ټوله نړۍ کې د ډبرو سکرو لوی توليدوونکی هېواد دی چې د ډبرو سکرو زيرمې يې له کوزنتسک يا کوزباس څخه ترلاسه کيږي، له دې پرته له يو شمېر نورو سيمو لکه کار آګنده (د بالکاش د جهيل شمال ته) او مسکوته نژدې د توله Tula له سيمو څخه هم د ډبرو سکاره ترلاسه کيږي.

په آلمان کې د هغه هېواد د ډبرو سکرو د ايستلو سيمې دور، لينت او د سار سيمه ده چې د رور سيمه يې په ټوله لويديځه اروپا کې د ډبرو سکرو مهمه سيمه ده.

د انګلستان د ډبرو سکرو د ايستلو سيمې دادي: سکاټلنډ، مندلندز، جنوبي ويلز او نيوکاسټل. يو وخت د انګلستان د ډبرو سکاره د نړۍ د صنايعو لپاره د انرژۍ د توليد لويه منبع ګڼل کيده، خو په اوسني وخت کې د انګلستان د ډبرو سکرو پيريدلوته تقاضا ډيره کمه شوې ده، دا ځکه چې زياتره هېوادونه له خپلو کانونو څخه کار اخلي. د ډبرو سکرو د کانونو ايستل په فرانسې، المان او دامريکا متحده ايالاتو کې په ماشينونو سره ترسره کيږي، نو ځکه د انګلستان د ډبرو سکرو خپل پخوانی ارزښت له لاسه ورکړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. شمالي امريکا:

په دغه سیمه کې د ډبرو سکرو د کانونو پراختیا ډیره زیاته ده. په امریکې کې د ډبرو سکرو د ایستلو لوېې سیمې شته، خو تر اوسه پورې له ټولو سیمو څخه را ایستل شوي نه دي. د امریکا متحده ایالتونه د ډبرو سکرو د نړۍ تر ټولو لوېې زیرمې لري او د هغو یو لوی صادروونکی هېواد دی.
د شمالي امریکې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو ډېر لوی صنایع په لاندېنیو ښارونو کې دي:
لویدیځه ویرجینیا، پنسلوانیا، الینایز، کنتاکي، اوهایو، اندیانا، کلورادو او نور.

۳. آسیا:

ددغې لوېې وچې د ډبرو سکرو زیرمې ډیرې لرېې پېژندل شوي دي. کوم څه چې په ډاډ سره ټاکل شوي دي، هغه کانونه دي چې د سایبریا د اوسپنې د پټلۍ په اوږدوکې او ددغو سیمو په غرونو کې پېژندل شوي دي. په جاپان، ویتنام، چین، هند، ایران او افغانستان کې هم د ډبرو سکرو کانونه شته.
چین په اوسني وخت کې د ډبرو سکرو د ایستلو ډیره لویه سیمه ده چې له هوانگهو څخه نیولې د منچوریا تر جنوب پورې دغه ډول کانونه ایستل کیږي. جاپان هم یوه اندازه د ډبرو سکاره لري چې د اوسپنې د ویلې کولو په کارخانو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي.

۴. په جنوبي نیمه کره کې د ډبرو سکرو سرچینې:

که چیرې د جنوبي نیمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د شمال نیمې کرې سره پرتله کړو، په جنوبي نیمه کره کې دغه سرچینې لږې دي، داسې چې د جنوبي د ټولې نیمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د نړۍ د را ایستل شوو ډبرو سکرو په سلو کې پنځه برخې جوړوي. ددغو منابعو مهمه برخه په استرالیا کې ده.
همدارنګه د افریقې په جنوب ختیځ او په جنوبي امریکا کې، په تېره بیا په چیلي کې د ډبرو سکاره پېژندل شوي دي د لومړۍ نړیوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو مهم صادروونکي هېوادونه المان او انګلستان وو، خو وروسته تر هغه د ډبرو سکرو د صادرولو په بازارونو کې بدلونونه او انقلابونه راغلل او د دوی حالت یې بدل کړ. شمېرې ښکاره کوي چې لوی تولیدوونکي اساساً د ډبرو سکاره ځان ته تولیدوي، صادرولو ته یې په دویمه درجه اهمیت ورکوي.
د بیلګې په توګه: د امریکې متحده ایالات خپل د ډبرو سکاره لویدیځې اروپا او کاناډا ته صادروي همدارنګه پولنډ خپل د ډبرو سکاره روسیې، چکوسلواکیا، سویډن او ایټالیا ته صادروي. استرالیا ډیره برخه د ډبروسکاره جاپان او جنوبي کوریا ته صادروي. آلمان خپل د ډبرو سکاره یو شمېر اروپایي هېوادونو ته لیږي. فرانسه خپله زیاته اندازه د ډبرو سکاره د المان د رور او سار له سیمو څخه واردوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډبرو سکاره په ډېرو زياتو ځايونو کې کارول کيږي. په اوسني وخت کې نه يوازې داچې د برېښنا په فابريکو کې، د کورونو په تودولو او پخلي کې او په اورګاډو کې کارول کيږي، بلکې په کيمياوي صنايعو لکه نيلون، پلاستيک، عطر، درملو او د ترکيبي شيانو په جوړولو کې هم ورڅخه کار اخېستل کيږي. هغه دويمه درجه محصولات چې ورڅخه جوړيږي لکه قير، رنګه مواد، سلفايد، امونيا، مصنوعي نفت، مصنوعي ربړ او نور دي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي د لوست په کتاب کې دې د نړۍ د ډبرو سکرو له نقشې څخه په استفادې سره هغه سيمې چې د ډبرو سکرو زيرمې لري په نقشه کې په نښه کړي.

ـ لومړۍ ډله دې د آسيا د ډبرو سکرو د سيمو نومونه واخلي او په نقشه باندې دې وښيي.

ـ دويمه ډله دې د اروپا د ډبرو سکرو سيمې په نقشه باندې وښيي.

ـ دريمه ډله دې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو هغه لويې سيمې چې په شمالي امريکا کې دي، په نقشه باندې وښيي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري کرۍ راتاو کړئ.

۱ـ په نړۍ کې د ډبرو سکرو د انرژۍ ډېر لوی توليدوونکی:

الف. امريکا متحده ايالتونه　ب. روسيه　ج. جاپان　د. هند دی

۲ـ له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو صادروونکي دا وو:

الف. انګلستان او المان　ب. فرانسه او المان　ج. سويډن او ايټاليا　د. روسيه او کاناډا

۳ـ هغه دوه هېوادونه چې استراليا خپل د ډبرو سکاره ورته صادروي:

الف. پولنډ، ايټاليا　ب. جاپان او جنوبي کورياج. روسيه او متحده ايالات

د. سويډن او چک دي

٤ـ د المان د ډبرو سکرو د سيمو نوم واخلئ، ووايئ چې کومه سيمه يې زيات اهميت لري؟

٥ـ د کوک سکاره د نورو پرتله څه ښيګڼه لري، توضيح يې کړئ.

٦ـ د ډبرو سکرو د کارولو ځايونه وليکئ.

٧ـ په اوسني وخت کې چين خپل د ډبرو سکاره د خپل هېواد له کومو سيمو څخه ترلاسه کوي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د لوست له متن څخه په استفادې سره د نړۍ د ډبرو سکرو د حوزو او مهمو مرکزونو په هکله په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵، ۳ د انرژۍ د منابعو جغرافيايي وېش

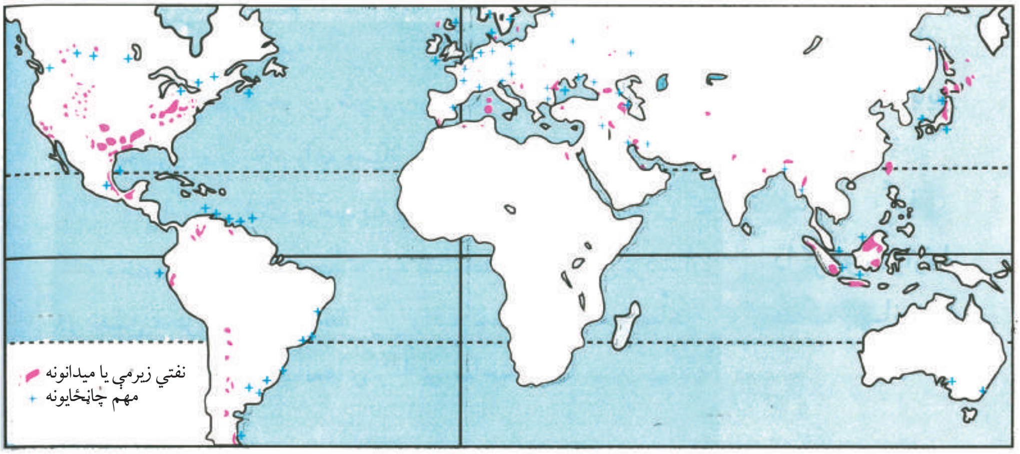

۷۹- شکل د نړۍ د نفتو زيرمې

د انرژۍ منابع د نړۍ په کومو سيمو کې دي؟

په ټوله نړۍ کې د انرژۍ منابع يوشان او په برابر ډول نه دي، بلکې د نړۍ په بيلابيلو ځايونو کې په شيندلي ډول موندل کيږي. د نړۍ په ډيرو برخو کې د انرژي سرچينې شته چې انسانانو له ډير پخوا څخه له هغو څخه کار اخيست. هغه هېوادونه چې د انرژۍ منابع لکه د ډبرو سکاره، نفت، گاز او اوبه په نړۍ کې په پراگنده ډول سره لري. د ډبرو سکرو زيرمې په نړۍ کې د ځينو لويو وچو، لکه: اروپا، آسيا، امريکا او جنوبي نيمې کرې په ځينو سيمو کېښشلي دي لکه څنگه چې په اروپا کې د فرانسې، بلژيک، هالنډ، المان او پولنډ په هېوادونو کې د ډبرو سکرو زيرمې شته.

ـ په آسيا کې په جاپان، د ويتنام په شمال،چين، هند، ايران او همدارنگه د سايبريا د کرښې په اوږدو او د هغې په غرونو کې د ډبرو سکرو زيرمې موندل کيږي.

په جنوبي نيمه کره کې د ډبرو سکرو منابع د شمالي نيمې کرې پرتله لږې دي. يوازې د ټولې نړۍ د را ايستل شوو زيرمو په سلوکې پنځه برخې جوړوي.

همدارنگه په نورو لويو وچو لکه استراليا، د افريقې په جنوب ختيځ او جنوبي امريکا کې په تېره بيا په چلي کې د ډبرو سکاره موندل شوي دي.

په شمالي امريکا او د امريکې په متحده ايالتونو کې د ډبرو سکرو لويې زيرمې شته. دامريکا متحده ايالتونه د ډبرو سکرو مهم توليدوونکي دي.

نفت د اروپا په بلژيک، انگلستان، المان، فرانسې، ايټاليا اوهالنډ کې شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ په آسيا کې د نفتو زيرمې په روسيه، منځني ختيځ، عراق، ايران، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، قطر او کويټ کې متمرکز دي.

ـ د امريکا په لويه وچه کې د امريکې متحده ايالات په نړۍ کې د نفتو يو مهم توليدوونکی هېواد دی، خو بيا هم د لګښت څه ناڅه نيمايي نفت له بهر څخه واردوي.

مکسيکو هم د نفتو توليدوونکی هېواد دی چې د خپلو توليداتوزياته برخه صادروي.

په جنوبي امريکا کې وينزويلا او اکوادور د نفتو زيرمې لري چې دواړه هېوادونه دنفتو د صادراتو له مخې زيات اهميت لري.

په نړۍ کې دګازونو جغرافيايي وېش: په آسيا کې روسيه او يو شمېر نوي خپلواک شوي هېوادونه لکه ترکمنستان په نړۍ کې دګازونو تر ټولو زياتې زيرمې لري. ايران هم د طبيعي ګازونو په لړلو سره د نړۍ يو بډای هېواد دی.

په امريکا کې په متحده ايالاتو او کاناډا کې زياته اندازه طبيعي ګاز توليدېږي. د امريکا متحده ايالات د طبيعي ګازونو يو مهم توليدوونکی او مصرفوونکی هېواد دی. د نفتو صادروونکي هېوادونه دګازو زيرمې هم لري. وينزويلا په نړۍ کې د طبيعي ګازونو لوی توليدوونکی هېواد دی.

په نړۍ کې د اوبو جغرافيايي وېش: په هغو پنځو ناحيو کې چې د اوبو د برېښنا ډېر پرمختللي ځواک لري دادي:

- په اروپا کې لويديځې جنوبي او مرکزي سيمې
- دامريکا په لويه وچه کې د امريکې متحده ايالات
- په آسيا کې جاپان
- يو شمېر نورې هغه سيمې چې له دې پلوه زيات اهميت لري د روسيې اروپايي برخې او د برازيل ختيځې غرنۍ سيمې دي.

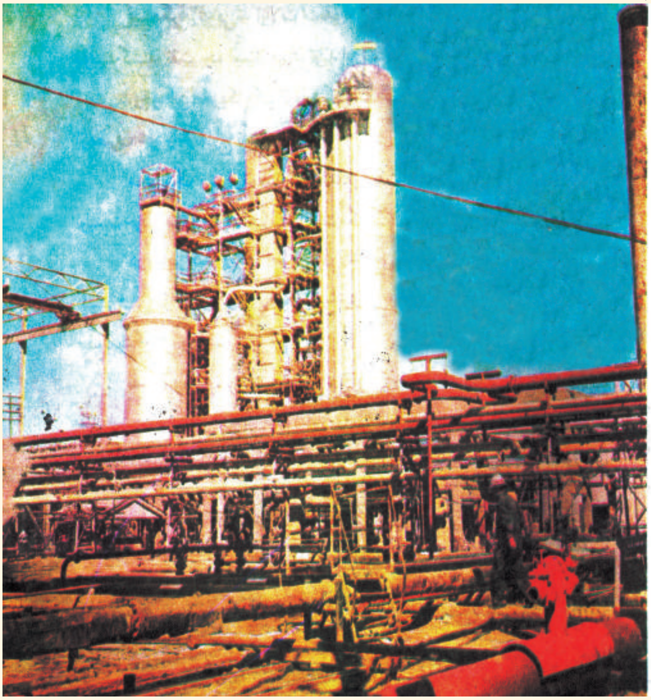

۸۰- شکل: د نفتو د تصفيه کولو دستګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې څلور ډلې شي:

لومړی ډله دې دنړۍ د ډبرو سکرو جغرافیايي وېش او هغه سیمې چې هلته د ډبرو سکرو زیرمې شته په نقشه کې وښيي.

دویمه ډله دې په نړۍ کې د نفتو جغرافیايي وېش او هغه سیمې چې هلته د نفتو زیرمې شته د نقشې پرمخ وښيي.

درېمه ډله به دګازونو جغرافیايي وېش اوهغه هېوادونه چې هلته دګازونو زیاتې زیرمې شته په نقشه کې وښيي.

څلورمه ډله دې د نړۍ هغه سیمې چې د اوبو د برېښنا ځواک په هغو کې پرمخ تللی په نقشه کې وښيي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱. په نړۍ کې د نفتو تولیدوونکی او صادروونکی آسیايي لومړنی هېواد:

الف. قطر ب. ایران ج. عراق د. سعودي عربستان دی.

۲. په جنوبي امریکا کې دنفتو دوه تولیدوونکي هېوادونه:

الف. وینزویلا او اکوادور ب. کاناډا او متحده ایالات ج. مکسیکو او برازیل د. یوهم نه دی.

۳. د اروپا دهغو سیمو نوم واخلئ چې هلته د اوبو د برېښنا ډېره انرژي وي.

٤. په اسیا کې کومې سیمې د طبیعي ګازو بډایې زیرمې لري؟

٥. دا روپا د ډبرو سکرو منابع په کومو هېوادونو کې دي، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د متن له مخې لاندې جدول چې په هغه کې د نړۍ د انرژۍ بېلا بېلې منابعوېشل شوي دي په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

هېوادونه	اروپا	آسیا	افریقا	امریکا	استرالیا
د ډبرو سکاره	فرانسه ، بلژیک، هالنډ، المان، انګلستان، پولنډ				
نفت					
ګاز					
اوبه					

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی
کانونه او صنایع

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې کانونه او د هغو اهمیت،
- د کانونو د اېستلو لارې چارې
- په نړۍ کې صنایع، د هغو ارزښت او ډولونه
- شمالي امریکا
- اروپا
- د آسیا ختیځ او سهیل ختیځ

ـ د صنایعو ډولونه
ـ سپک صنایع
ـ درانه صنایع

- د صنایعو په پرمختګ کې اغېزمن لاملونه

ـ طبیعي لاملونه
ـ بشري لاملونه

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د نړۍ په اقتصاد کې به د کانونو پر اهمیت پوه شي.
- د کانونو د را ایستلو په نوو لارو چارو به پوه شي.
- د صنایعو په اقتصادي اهمیت به پوه شي.
- د نړۍ مهم صنایع به وپیژني.
- د صنایعو په پرمختیا کې اغیزمن لاملونه به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي هدفونوته ورسیږي:

- د نړۍ په کچه به د کانونو اقتصادي اهمیت بیان کړي.
- د کانونو د را ایستلو نوې لارې چارې به توضیح کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به بیان کړي.
- د نړۍ مهم صنایع او د هغو اقتصادي ارزښت به بیان کړي.
- د صنایعو د پرمختیا مهم عوامل به توضیح کړي.
- د نقشې پر مخ به صنعتي مهم هېوادونه او سیمې وښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱،۶ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت

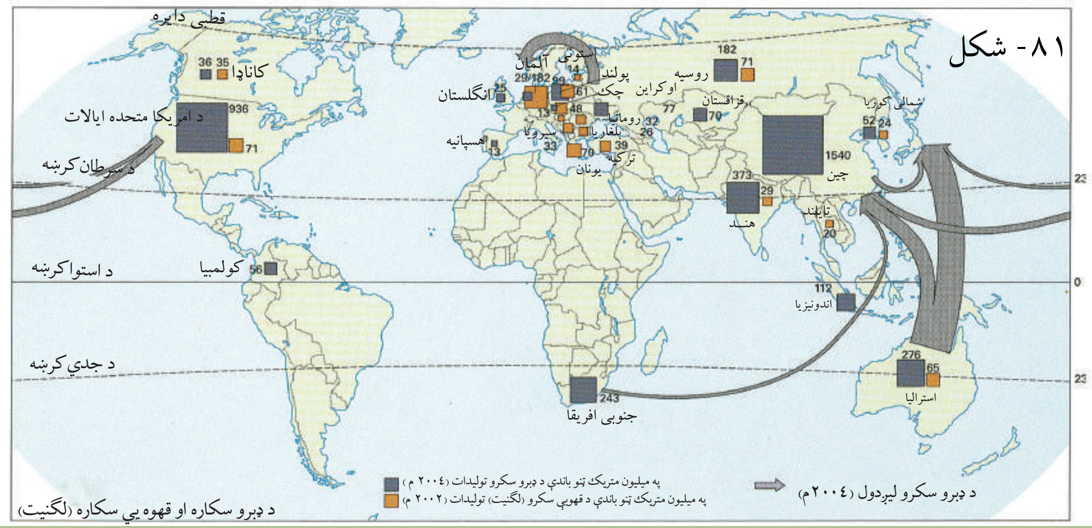

۸۱- شکل

د نړۍ خلك له کوموکاني توکو څخه کار اخلي؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د کانونو او د هغو د اهميت په هکله معلومات ترلاسه کړل.

په دغه لوست کې به په نړۍ کې د کانونو او د هغو له اهميت سره آشنا شئ.

کانونه، نه يوازې زموږ په هېواد، بلکې د نړۍ په ټولو هېوادونو کې د بشري ټولنو د هوساينې او اقتصادي پرمختګ لپاره ځانګړې ارزښت لري.

د نړۍ پرمختللي هېوادونه له بېلابېلو کاني توکو لکه: سون توکو، ودانيزو توکو، منرالونو، بېلابېلو فلزاتو او نورو څخه په ګټوره توګه کار اخلي چې د ځينو په هکله به يې خبرې وکړو:

• د هغو کاني توکو په ډله کې چې د انسان ژوند ته يې پوره بدلون ورکړ او د هېوادونو د ټولنيزې او اقتصادي پرمختيا په برخه کې لوړ ارزښت لري، يوهم د سون توکي دي لکه نفت، ګاز او د ډبرو سکاره.

ناچاړ شوي نفت هېڅکله د اور اخېستو وړ نه وي، خو په پترولي او کيميايي تاسيساتو کې چاڼ او بيا ورڅخه د سون وړ توکي او نور بېلابېل مصنوعي مواد جوړيږي.

ګازهم د سون يو مهم توکی دی چې د ځمکې په کانونو کې په اوبلن او ګاز ډول شته.

يادونه: ګاز وروسته تر چاڼ کولو څخه کله چې په تانکر يا بالون کې په فشار سره اچول کيږي، نو مايع ګاز بلل کيږي، خو د کارولو پر مهال بېرته په ګاز بدليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبلن گاز معمولاً د نفتو له طبقې څخه پورته او له هغه څخه نن ورځ ډېر کار اخېستل کيږي.

د ډبرو سکاره هم يوه د انرژۍ مهمه سرچينه او داسې د سون ماده ده چې په نړۍ کې په پراخه اندازه سوځول کيږي.

د ډبرو سکاره چې په نړۍ کې د انرژۍ د توليد لويه سرچينه ده، د برېښنا په توليد، د کورونو په تودولو، پخلي، د اورګاډو په کار اخېستلو او نورو ځايونو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي او همدارنګه په کيميايي صنايعو لکه د نيلون په جوړولو، پلاستيک جوړولو او نورو چاروکې هم کار ورکوي. هغه هېوادونه چې په هغوکې د ډبرو سکاره ډېر کارول کيږي او لويې زيرمې لري ددې درس په نقشه کې ښودل شوي دي.

يو بل ډول د سون توکي چې د نړۍ څينو پرمختللو هېوادونو له هغو څخه استفاده کړې ده، د سون هسته يي توکي دي چې له هغو څخه د کيميايي عکس العمل پربنسټ نه، بلکې د هسته يي عکس العمل پربنسټ انرژي ترلاسه کيږي. د هغو ډېره ښه بيلګه يورانيم او پلوتونيم دي.

د يادونې وړ ده چې د سون توکي د انرژۍ يوه ډېره مهمه منبع ده او له انرژۍ څخه يې کولای شو د رڼا، تودوخې اوګرځوونکي ځواک په توګه کار واخلو.

• فلزات د کاني توکو يوه بله برخه ده چې موږ دافغانستان په برخه کې هم د هغو څينې ډولونه وپيژندل.

کله چې د لومړنيو وسايلو پرځای فلزي سامانونه او وسايل جوړ شول، انسان د تمدن په ډګر کې ګام کيښود، ددې معنا داده: کله چې انسان د فلز په کلکوالي، د بڼې د بدلون د وړتيا او د ټينګوالي په ارزښت باندې و پوهيد، نو له فلز څخه يې د جګړې او ښکار د وسايلو په جوړولو، د بيړۍ چلولو او ودانيو په صنعت او د نورو وسايلو په جوړولو کې کار واخېست او خپل ځواک يې په طبيعت باندې په واکمن کيدو کې څو ځله اوچت کړ، په تېره بيا له صنعتي انقلاب څخه وروسته يې له هغه څخه زيات کار اخېستل پيل کړل، په حقيقت کې د فلزاتو صنايعو د نورو صنايعو د پرمختيا لاره هواره کړه. بايد وويل شي چې د اقتصادي فعاليتونو، سوداګرۍ، تخنيک او نورو چارو پرمختګ تر ډېره بريده پورې د فلزي صنايعو په پرمختګ پورې تړلې دی په تېره بيا په ټولو فلزاتو کې اوسپنه او المونيم ډېر اوچت ارزښت لري. انسانانو له پخوا څخه له اوسپنې څخه کار اخېستی دی او له هغې څخه يې د خپلې اړتيا وړ وسايل جوړول، مس هم له پخوا وختونو استعماليدل او ګرانبيه فلزات لکه سره زر او سپين زر هم ځانګړی ارزښت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوسني وخت کې له فلزاتو څخه په تېره بيا له اوسپنې څخه زيات کار اخېستل کيږي او د اوسپنې د ويلې کولو په بټيو کې د ډېرې زياتې تودوخې په ورکولو سره ويلې او له هغې څخه بېلابېل فلزي وسايل، په تېره بيا پولاد جوړوي.

۸۲- شکل د ډبرو سکرو د جوړېدو د بېلابېلو پړاوونو انځور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ورو ډلو وويشل شي، د ډبرو د سکرو او لګنيت نقشه دې وګوري لاندېنيو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

۱- چين په ۲۰۰٤ م کال کې څو ميليونه متريک ټنه د ډبرو سکرو توليدات لرل؟

۲- په همدې کال کې وروسته تر چين څخه کوم بل هېواد د ډبرو سکرو زيات توليد درلود؟

۳- د دريو نورو هغو هېوادونو نومونه په ترتيب سره واخلئ چې د ډبروسکرو لوړ توليد يې درلود.

٤- د همدغې نقشې له مخې په نړۍ کې کوم هېواد په پورتنې کال کې د قهوه يي رنګه ډبرو سکرو (لګنيت) ډېر زيات توليدات لري؟

پوښتنې:

۱- څو ډوله کاني توکي پيژنئ، نوم يې واخلئ.

۲- فلزات د خلکو د ژوند په ښه کولو او د هېوادونو د اقتصادي ودې په اوچتولو کې څه اهميت لري؟ بيان يې کړئ.

۳- د سون توکي، په تېره بيا نفت، ګاز او د ډبرو سکاره د نړۍ په کچه څه اهميت لري؟ توضيح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

دغه لوست او په افغانستان کې د کانونو او د هغو د اهميت لوست ولولئ او په راتلونکي لوست کې يې ورته والى، توپيرونه او مهم ټکي بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۶ د کانونو د ايستلو لارې - چارې

۸۳- شکل د نړۍ د سرو زرو تر ټولو د لوی کان انځور چې په پاپوانيوگيني کې موقعيت لري

د کانونو په ايستلو کې کوم لاملونه اغېزمن دي؟

د کاني توکو را ايستل او له هغو څخه کار اخېستل د هغو له اندازې، جغرافيايي موقعيت، ارزښت د راټوليدو د څرنګوالي او جيولوجيکي حالت سره سيده اړيکې لري.
همدارنګه د هېوادونو سياسي، ټولنيز او اقتصادي لاملونه هم د هغو په را ايستلو کې اغېزه لري.
په مجموع کې د کاني توکو را ايستل او له هغو څخه کار اخېستل بيلابيل پړاوونه لري، له پلټنې او جيولوجيکي څېړنو څخه نيولې د زېرمو تر کميت، کيفيت، تثبيت او ارزښت تر ټاکلو پورې بايد کار وشي. په ماشينونو برمه کول، کيندل او د توکو راټولول، د مسلکي کسانو په کارګومارل، د ماهرو کارګرو موندل او ترياڼګې اچونې، بازار موندنې، د مواصلاتو لاروچارو او ترانسپورتي اسانتياوو برابرولو پورې ټولې چارې د کانونو د را ايستلو لپاره په کار دي.
د بيلګې په توګه: د نفتو په را ايستلو کې تر هرڅه د مخه بايد د جيولوجيکي (ځمکپوهنې) له پوهنې څخه په کار اخېستو سره د نفتو لرونکې سيمې وپيژندل شي او په هغو ځايونو کې چې دغه ډول توکي ترسترګو شي، هلته ژورې څاګانې چې ځينې وختونه يې ژوروالی زرګونه متره وي، کيندل کيږي، لکه چې دارنګه د امريکې د متحده ايالاتو د کليفورنيا په ايالت کې د ۴۵۰۰ مترو په ژور والي او په رومانيا کې د ۱۲۰۰ مترو په ژوروالي څاګانې کيندل شوي دي.
د نفتو د ترلاسه کيدو ټوله بيه په سيده توګه د څاګانو په ژورتيا، برمه کولو او له څاګانو څخه د نفتو د را ايستلو له فشار سره اړيکه لري. په هغو حوزو کې چې هلته نفت په طبيعي بڼه يا د ګازي فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بڼه او یا هم د نفتو په زیرمو کې د اوبو د ننوتلو له امله په خپله راوځي د هغو تمامه شوې بیه ډېره ارزانه وي.

په بیلابیلو هېوادونو کې د نفتو ایستلو او ترلاسه کولو کار بېلا بېلې بڼې لري، د بیلګې په توګه: د امریکې په متحده ایالاتو کې له هرې څا څخه په ورځ کې په منځنۍ توګه ۱۳ بیرله نفت، په منځني ختیځ کې ۵۳۰۰ بیلره ، په وینزویلا کې ۲۴۰ او په کاناډا کې ٤٦ بیرله نفت ترلاسه کیږي. ددې لپاره چې ناخالص یا خام نفت په خالص یا چاڼ شوو نفتو واړول شي، باید نور بیلابیل پړاوونه په چاڼخای کې وربانديې تېر شي. په همدې توګه نور ټول کاني توکي بیلابیل پړاوونه تېروي او په بیلابیلو بڼو را ایستل کیږي.

دلته د ډبرو سکرو د را ایستلو یوه بیلګه هم راوړو:

په ځینې هېوادونو لکه د امریکې په متحده ایالاتو او چین کې د ډبرو سکرو زیرمې د ځمکې په ژور تل او ټیټه پوړۍ کې دي او په ځینو ځایونو کې یوه پوړۍ په بله باندې په مات شوي او نامنظم ډول باندې وي چې ددې ډول کان را ایستل په ریښتیا هم ستونزمن او زیات لګښت غواړي، خو په سکاټلنډ کې د ډبرو سکرو پوړۍ، د هغو پریړوالی او اوږدوالی غوره بریښي.

د ډبرو سکرو د را ایستلو لپاره معمولاً ښاګاني او سمڅې کیندل کیږي چې ځینې وختونه یې ژور والی تر ۲۰۰۰ مترو پورې رسیږي. په دغو سمڅو او ښاګانو کې کارکوونکي او د کار وسایل د کان بیلابیلو ژورو ځایونو ته په لفټ کې ورکوزیږي او بیا په همدغو لفټونو کې سکاره راباسي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، او د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه به د هغو لاملونو یا عواملو په هکله چې د کانونو په را ایستلو کې اغیزه لري او هم د کانونو د را ایستلو د بیلابیلو ډولونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د خپلو بحثونو پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخیستل کومو شرایطو او څه شي ته اړتیا لري؟ توضیح یې کړئ.

۲ـ د کاني توکو را ایستل باید کوم پړاوونه تېر کړي؟ بیان یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د تصویرونو، متن او نورو سرچینو په کتنه د کانونو د را ایستلو د لارو چارو په هکله خپل نظر ولیکئ او په بل ساعت کې یې په ټولګي کې وواياست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه يې

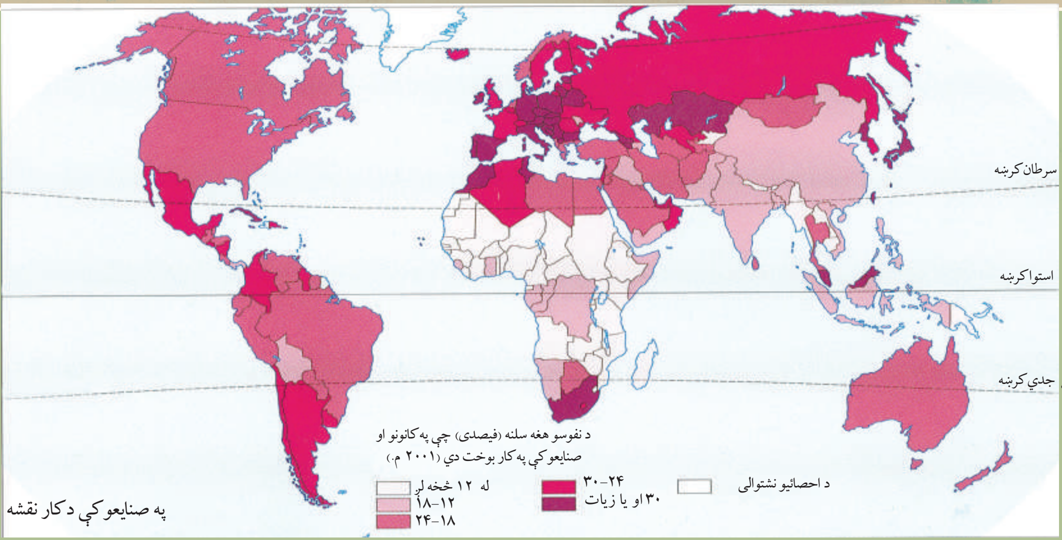

۸۴- شکل: تاسې څو ډوله صنايع پيژنئ او د نړۍ لويې صنعتي سيمې چيرې دي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، صنعت يو توليدي فعاليت دی چې له خامو يا لومړنيو توکو څخه په کار ځايونو او فابريکو کې د بنې په بدلون سره صنعتي جنسونه جوړ او خام توکي د کار وړ شيانو باندې بدليږي.

د صنايعو ارزښت په دې کې دی چې د خامو او لومړنيو موادو بڼه بدلوي، د هغو ګټورتوب، کيفيت او ارزښت لوړوي. د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې له صنعتي انقلاب څخه وروسته يې د خپلو صنايعو ودې او پرمختيا ته کار کړی، نن ورځ د نړۍ پرمختللي هېوادونه بلل کيږي.

۸۵- شکل: د امريکې په متحده ايالاتو کې د الوتکو جوړولو د صنعت يو انځور

په تولېزه توګه د يوه صنعتي فعاليت د ترسره کولو لپاره بايد لاندېني شرايط او امکانات برابر شي:

لومړني توکي، انرژي، د ليږدولو وسايل، مواصلاتي کرښې، ځمکه، کار ځواک، پانګه، د لګښت بازار او فنونه يا مهارتونه.

همدارنګه توليد شوي اجناس چې وروسته تر توليد څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په واک کې ورکول کیږي دادي: الوتکې، بېړۍ، کاغذ، تلویزیون، غوړي، رخت ، موټر او په سلګونو نور.

لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري د نړۍ مهمې صنعتي سیمې چې هلته ډیر صنایع رامنځ ته شوي دي دادي: شمالي امریکا، اروپا، د آسیا ختیځ او جنوب ختیځې سیمې. نوموړې سیمې دلته په لنډ ډول چې له کمې او کیفي پلوه د نړۍ بیلابیل صنعتي اجناس تولید او پوره کوي، در پیژنو:

• **شمالي امریکا**: د شمالي امریکې صنعتي سیمې د کاناډا او متحده ایالاتو په دواړو هېوادونو کې ترسترګو کیږي چې د امریکې د متحده ایالاتو صنعتي سیمې لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري ددغه هېواد په شمال ختیځ کې د اپلاش له غرونو څخه پیل او تر پنځه ګونو خلیجونو پورې پرتې دي.

• **اروپا**: د اروپا ډیرې مهمې صنعتي سیمې ددغې وچې (ځمکې) په لویدیځ کې دي. په آلمان کې د رور ناحیه او د انګلستان، فرانسې صنعتي سیمې او د ایټالیا شمال سیمې د اروپا ډیرې مهمې صنعتي برخې دي.

• **د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ**: د جاپان هېواد د نړۍ په دغه برخه کې تر ټولو غوره صنعتي سیمه ده. د جاپان صنعتي پټاره له توکیو څخه تر کیوشو پورې ده. همدارنګه هانګ کانګ، مالیزیا، تایوان، جنوبي کوریا او سنګاپور په دغو دوو وروستیو لسیزو کې د صنعت په برخه کې پوره پرمختګونه کړي دي او دصنعتي اجناسو صادروونکي هېوادونه ګڼل کیږي چې خپل جنسونه او مالونه د نړۍ نورو برخوته لېږي. باید وویل شي چې ددغو هېوادونو په صنعتي کیدو کې د بهرنیو هېوادو، په تېره بیا د جاپان پانګه ډیره اغیزه لري.

٨٦- شکل

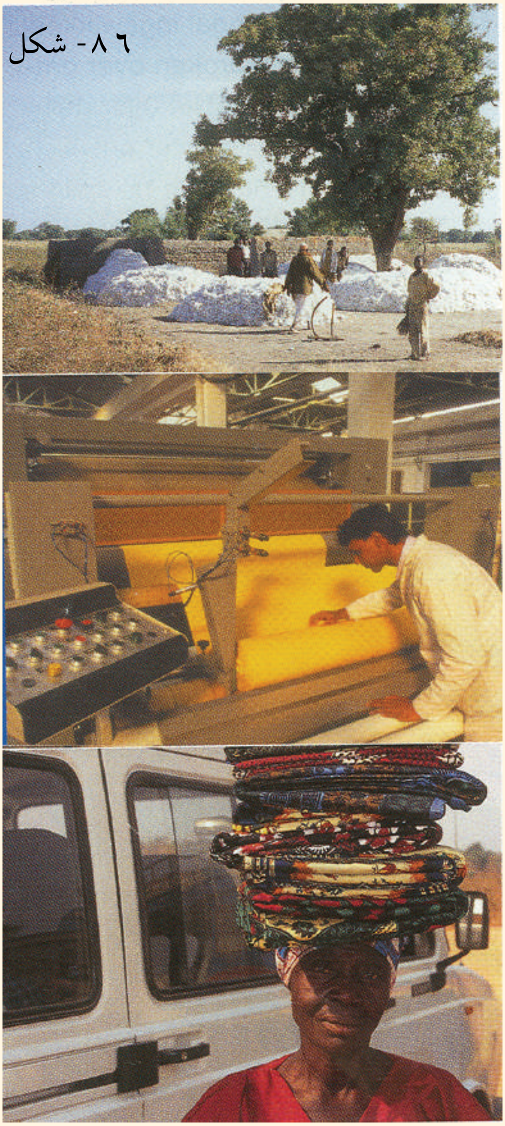

پنبه: د ځمکې له محصول څخه بیا تر وروستي صنعتي شوي محصول پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صنایعو ډولونه:

په ټولیزه توګه صنایع په دوو برخوويشل کيږي: سپک صنايع او درانه صنايع.

ـ سپک صنايع: هغه صنايع دي چې د هغو بنسټ په نيمه صنعتي محصولاتو يا د هغو په اجزاوو باندې ولاړ وي او کوم وروستي توليدات چې ورځخه ترلاسه کيږي، په سيده توګه د خرڅلاو بازارته وړاندې کيږي چې د هغو ښه بيلګه د خوراکي توکو، نساجي او لباس، دخرمنی او نور صنايع دي.

ـ درانه صنايع: هغه دي چې د هغو بنسټ په ډيرو کاني يا ځمکنيو خامو توکو، لکه: د ډبرو سکاره، فلزات او اومه نفتو باندې ولاړ وي او معمولاً نيمه صنعتي توليدات لري چې بياوروسته د نورو شرکتونو په وسيله ورځنې پوره پاخه او صنعتي توکي جوړيږي لکه د پولادو جوړولو صنعت، د نفت چاڼ او د کيميايي توکو صنايع.

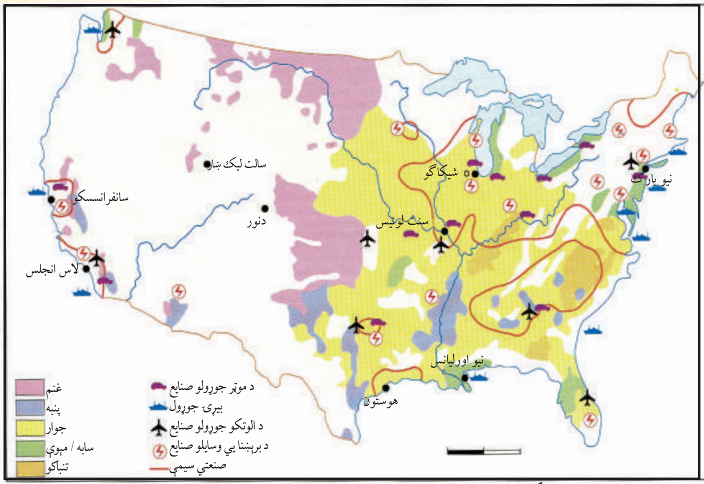

۸۷- شکل: د امريکا د متحده ايالاتو د توليداتو هغه ډولونه چې په دغه هېواد کې زيات توليديږي

دلته د بيلګې په توګه د يو شمېر سپکو او درنو صنايعو نومونه اخلو:

- د خوراکي توکو صنايع
- د جامو او اوبدلو صنايع
- د خرمنو صنعت
- د لرګيو او د هغو اړوندو څانګوصنايع
- کاغذ جوړول او د هغو اړوند محصولات
- د ماشينونو صنايع
- د برېښنا د وسايلو صنايع
- د نفتو او د ډبرو سکرو صنايع
- دکيميايي محصولاتو صنايع
- د ربړ او نورو محصولاتو صنايع
- دښيښې جوړولو، سمنټو اونورو محصولاتو صنايع
- د فلزاتو صنايع
- د موټر، الوتکې، بيړۍ جوړولو او نورې صنايع
- موبل صنايع او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې د لوست د متن، نقشو او تصویرونو په کتنې سره لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

۱ـ د صنعت په سکتورکې د کار نقشه وګورئ، وویاست چې:

الف. په ۲۰۰۱ م کال کې په المان، اتریش، ایټالیا، هسپانیې، مراکش، د سهیلي افریقا هېواد او جاپان کې په سلوکې څومره وګړي د کانونو او صنعت په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ب. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو، او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ج. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

۲ـ د امریکې د متحده ایالاتو د محصولاتو نقشه و ګورئ، که لاندېنۍ پوښتنې سمې وي د (س) په توري او که ناسمې وي د(ن) په توري یې په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ.

الف. د امریکې په متحده ایالاتو کې د الوتکو جوړولو اووه کار خانې شته (   ).

ب. د بېړۍ جوړولو ټول کارځایونه او کارخانې، د نومورې هېواد د سمندرونو په غاړه جوړ شوي دي.(   )

ج. د امریکې په متحده ایالاتو کې د موټر جوړولو پنځه کارځایونه شته. (   )

پوښتنې:

۱ـ د صنایعو ارزښت توضیح کړئ.

۲ـ سپک صنایع کوم دي؟ په یوې بیلګې سره یې واضح کړئ.

۳ـ درانه صنایع کوم دي؟ د هغو یوه بیلګه هم وړاندې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د ورکړل شوې بیلګې څخه په کار اخیستلو سره هغه جملې چې یو له بلې سره اړیکې لري په خپلو کتابچو کې سره ونښلوئ:

۱. د خوراکي توکو صنایع	الف. دګنډلو ماشین
۲. د جامو اوبدلو صنایع	ب. د پراستامول ګولۍ
۳. د فلزاتو صنایع	ج. شکره
٤. د کاغذ او د هغه اړونده محصولاتو صنایع	د. د څرمنې بوټان
٥. کیمیاوي صنایع	هـ . د لوست کتابونه
٦. د ماشینونو صنایع	و. د کوټې لپاره کوچ او څوکۍ
۷. د څرمنو صنایع	ز. جامې
۸. د موبل صنایع	ح. د اوسپنې ګول سیخان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶، ۳ د صنايعو په پرمختګ کې اغيزمن لاملونه (عوامل)

۸۸- شکل: د مکسيکو د خليج د ساحل تصوير چې د کيمياوي صنايعو د ساحل په نوم هم يادېږي.

کوم لاملونه د صنايعو په رامنځ ته کيدو او د هغو په پرمختګ کې اغيزمن دي؟

څرنګه چې ددغه لوست او تېر لوست په تصويرونو کې ښکاري، کيفيت لرونکي صنعتي محصولات له بيلابيلو کرنيزو، څارويو او له کاني محصولاتو او نورو څخه جوړېږي. په دې وروستيو کې د صنعت په ډګر کې د تکنالوژۍ په پرمختګ سره ګړندۍ وده راغلې ده.

ډېر داسې لاملونه شته چې د صنايعو په رامنځته کيدو او د هغو په پرمختګ باندې اغېزه لري، مخکې له دې څخه چې يوه فابريکه او کارځای کارخانه جوړه شي، بايد د هغې خاوند يا جوړوونکی دغه ډول لاملونه وڅېړي او په پام کې يې ونيسي چې وکولای شي خپل کارخانې او فابريکې ته ډېر ښه ځای غوره کړای شي او دهغې له نورو پرمختګونو څخه ډاډمن شي.

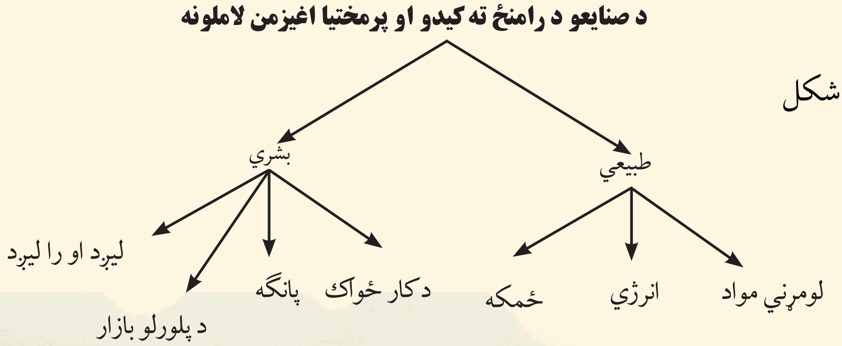

۸۹- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې په تصویر کې ښکاري، هغه لاملونه چې د صنایعو په ځای پرځای کیدو او پرمختګ کې اغیزه لري، دوه ډولونه لري: طبیعي او بشري.

۱) طبیعي لاملونه: هغه طبیعي لاملونه چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختګ باندې اغیزه لري لومړني توکي، انرژي او ځمکه ده چې دلته په لنډیز سره توضیح کیږي:

• **لومړني توکي**: د صنایعو په رامنځته کولو او د هغو د راتلونکې پرمختیاو لپاره لومړني توکي د لوړ ارزښت لرونکي دي، خو د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې د هغو اغیزمنتوب را ټیټ شوی دی، دا ځکه چې هغه صنایع چې پخوا به د لومړنیو موادو سرچینو ته نژدې جوړیدې، نن ورځ د حمل او نقل د وسایلو په پرمختګ سره هغو ته نژدې نه جوړیږي او دا لامل هرومرو په پام کې نه نیول کیږي، خو بیاهم یو شمېر صنایع لکه د اوسپنې د ویلي کولو صنایع د هغو د دروندوالي له امله او دخوراکي توکو صنایع او د هغو د ژر خرابیدو له امله کانونو او کروندو ته نژدې جوړیږي.

• **انرژي**: یو بل هغه لامل چې د صنایعو په رامنځ ته کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري هغه انرژي ده. پخوا به یو شمېر صنعتي موسسات په هغو ځایونو کې جوړیدل چې هلته به د ډېرو سکاره یا رواني اوبه وې، لکه د انګلستان په لانکشایر او یورکشایر کې د رخت اوبدلو صنایع، خو وروسته بیا د ډېرو سکرو ځای چې درانه وو او د لیږدولو لګښتونه یې ډېر اوچت وو د نفت او ګازونو انرژي ونیوو. همدارنګه د بریښنا انرژي رامنځ ته شوه چې د انرژۍ یو ډیر مهم ډول دی او د صنعتي موسساتو د ځای په غوره کولو کې یې ډیره اساني راوسته، دا ځکه چې لرې پرتو صنعتي کار ځایونو ته هم د بریښنا لیږدول کیدای شي.

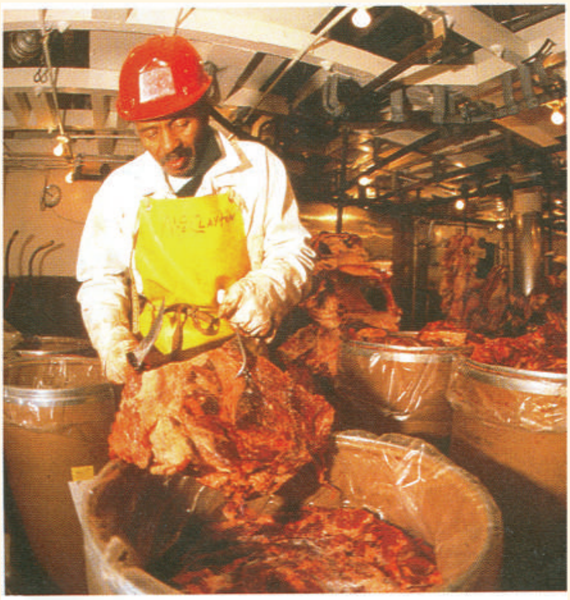

۹۰- شکل   د غوښې د صنایعو د فابریکې یو تصویر

• **ځمکه**: د یوه صنعتي کارځای د جوړولو لپاره باید ځمکه ولرو. لومړنۍ فابریکې به معمولا په کوچنیو ټوټو او اوارو ځمکو کې جوړیدلې، خو د فابریکو په پرمختیا او پراخوالي سره او د هغو د شمېر په زیاتیدو سره هواره او پراخو ځمکوته اړتیا لازیاته شوه. د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې به ښه وي چې د ښارو او ناکرنیزو ځمکو څخه کار واخیستل شي ځکه چې ارزانه وي او کرنه په کې نه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) بشري لاملونه: کاري ځواک، پانګه، د خرڅلاو بازار او حمل او نقل هغه لاملونه دي چې د صنايعو په ځای پرځای کېدو او پرمختيا کې اغيزه لري چې دلته د هريوه په هکله خبرې کوو:

• **کاري ځواک**: ښکاره خبره ده چې کار ځواک د صنعت د رامنځته کېدو، ځای غوره کولو او پرمختيا لپاره يو مهم عامل دی او له دوو خواوو يعنې د کميت (د کارګرانو د شمېر) او کيفيت (مهارت او تخصص) له پلوه ارزښت لري. پخوا به د کارګرانو شمېر ډېر ارزښت درلود، خو نن ورځ د صنايعو په ماشيني کولو سره، کارګرانوته اړتيا ورځ په ورځ کمېږي، خو د هغوی مهارت او تخصص لوړ ارزښت پيداکوي.

• **پانګه**: د يوه صنعتي کارځای لپاره د ځمکې د اخېستو، د ماشينونو، لومړنيو توکو، د کارګرانو د حق طرحې او نورو لګښتونو د پوره کولو په خاطر بايد پوره پيسې وي. پخوا وختونو کې به خلکو شخصا د صنعتي کارځای (کارخانې) په جوړولو لاس پورې کاوه، خو نن ورځ بانکونه او دولت پور ورکوي او د هغوی لپاره پانګه برابروي.

• **د خرڅلاو بازار**: داهم د صنعتي توليداتو د پلورلو لپاره يو مهم لامل دی چې د صنايعو په پرمختګ کې ارزښت لري. بېلا بېلې سيمې د ګټې د اندازې، د مالونو دبيو، د خرڅلاو د اندازې او اجناسو او مالونو ته د اړتيا له مخې يو له بل سره توپير لري. صنعتي هېوادونه هڅه کوي چې د خپلو توليداتو لپاره زيات او پراخه بازارونه ومومي او په دې توګه زياته ګټه ترلاسه کړي. له همدې امله د صنايعو خاوندان د مشتريانو د موندلو په خاطر او د خرڅلاو په بازار د لاسبرې لپاره سوداګريز اعلانونه او تبليغات پرمخ بيايي.

۹۱- شکل: د امريکا د متحده ايالاتو په د ترويت ښار کې د موټر جوړولو تصوير. په دغه ښار کې د موټر جوړولو لويې کارخانې لکه فورډ او جنرال هم شته دي.

• **حمل او نقل**: د صنعتي ليږد راليږد موسسو د لومړنيو اړتيا وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توکو د ډاډمن کېدوېه خاطر او د خرڅلاو بازار ته د تولید شوو توکو د رسولو لپاره مواصلاتي لارې او د لېږدولو وسایلوته اړتیا ده چې دا د صنایعو په رامنځته کېدو او پرمختیا کې ډېر مهم ارزښت لري.

لکه چې وویل شول، د لېږدولو د وسایلو غوره کول د اجناسو یا مالونو په دروندوالي، د لارې اوږدوالی، د مالونو د زیانمن کېدو او نورو پورې تړلې ده.

۹۲- شکل: په کلیفورنیاکې د سیلیکان د ناوې (وادي) تصویر چې زیاتره سپک صنایع لري. لکه د برېښنا صنایع

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د خپل ښاغلي ښوونکي په لارښوونه دې د هغو طبیعي او بشري لاملونو په هکله خبرې وکړي چې د صنایعو په رامنځته کېدو او پرمختیاکې اغېزمن دي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې:

۱ـ کوم طبیعي لاملونه د یوې فابریکې د جوړولو د ځای په غوره کولو او د صنعت په پرمختیا اغېزه لري؟ د هغو اغېزې د یوې بېلګې په وړاندې کولو سره توضیح کړئ.

۲ـ د صنایعو په پرمختیاکې د بشري لاملونو لکه د کارځواک، پانګې، د خرڅلاوبازار او لېږد را لېږد رول توضیح کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د امکان په صورت کې دیوې فابریکې له خاوند سره یوه مرکه وکړئ او د لاندېنیو پوښتنو ځوابونه راټول، هغه وڅېړئ او بیایې په ټولګي کې وړاندې کړئ:

۱ـ د فابریکې ځای (موقعیت) دکومو ټاکونکو لاملونو له مخې غوره شوی دی؟

۲ـ د دغه صنعتي کارځای خام یا لومړني توکي له کومه کېږي او څرنګه رالېږدول کېږي؟

۳ـ د فابریکې پانګه او کارځواک په څه ډول چمتو شوی دی؟

٤ـ تولید شوي اجناس چېرته پلورل کېږي او دهغو د لېږدولو اسانتیا څرنګه ده؟

٥ـ د خپلې فابریکې له کار څخه خوښ یاست؟ د خپلې خوښۍ یا ناخوښۍ لامل څرګند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

سوداګري او ګرځندويي

په دې څپرکي کې لولو:

• نړیواله سوداګري او د هغې اهمیت
• نړیواله سوداګري

ـ د سوداګریزو راکړو ورکړو حجم
ـ آزادې سوداګریزې سیمې او د هغو مفهوم
ـ د نړیوالې سوداګرۍ سازمان

• ګرځندوی (توریزم) او نړیوال اهمیت يې
ـ د نړۍ مهمې ګرځندويي سیمې او هېوادونه
ـ د توریزم د راښکون (جذب) سرچینې
ـ د توریزم نړیوال سازمان
ـ د لېږد را لېږد ډولونه
ـ سیالي (رقابتونه)
- نړیوال لېږد را لېږد او دهغه اهمیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ په اهمیت به وپوهیږي.
- د نړۍ په کچه د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ مهمې لارې به وپيژني او بیان به یې کړي.
- د سوداګرۍ آزادي سیمې به وپیژني.
- د سوداګرۍ له نړیوال سازمان او کړنو سره به بلد شي.
- ګرځندوی او د هغه نړیوال اهمیت به وپیژني.
- مهم توریستي هېوادونه او سیمې به وپیژني.
- د ګرځندوی د جذبولو لارې چارې به وپیژني.
- د نړۍ په کچه لېږد را لېږد او دهغه مهم وسایل به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي موخو ته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ اهمیت به بیان کړي.
- په نړۍ کې د سوداګرۍ لارې (تګ لارې) به په نښه کړای شي.
- د سوداګرۍ ازادي سیمې به وپیژندلای شي.
- د سوداګرۍ نړیوال سازمان او د هغه دندې به بیان کړي.
- د ګرځندوی اقتصادي اهمیت به وویلای شي.
- د نړۍ د ګرځندوی مهم هېوادونه او سیمې به وښودلای شي.
- د ګرځندویانو د جذبولو مهمې لارې ـ چارې به وښودلای شي.
- ددغه څپرکي له نقشو څخه به ډېر غوره کار واخیستلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷، ۱ نړیواله سوداګري او د هغې اهمیت

۹۳- شکل: چین د کارګرانو د ټیټ مزد او د خرڅلاو د لوی بازار له امله وکړای شول چې د زیات شمېر نړیوالو شرکتونو د څانګو پاملرنه را واړوي.

نړیواله سوداګري د نړۍ د وګړو د ژوند د کچې په لوړېدوکې څه رول لري؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د سوداګرۍ له مفهوم څخه خبر شوئ. لکه چې وویل شول سوداګري د اجناسو او خدماتو تبادله کول دي چې د دوو لورو (وګړو، ډلو، هېوادونو) ترمنځ ترسره کیږي.

په اوسني وخت کې دغه سوداګریزې راکړې ورکړې معمولاً په پیسو تر سره کیږي.

په عمومي توګه په ټوله نړۍ کې څلور ټکي د سوداګریزې او د مالونو د لیږدولو په برخه کې مهم دي:

۱) **په نړۍ کې د څمکنیو توکو وېش**: یو شمېر هېوادونه لکه جاپان، خام یا څمکني توکي ډېر لږ لري، نو دوی باید هغه د نړۍ له نورو هېوادونو څخه وارد کړي.

۲) **نژدیوالی**: د بیلګې په توګه د افغانستان سوداګري زیاتره له نژدې او ګاونډیو هېوادونو سره ده.

۳) **د لاسبرۍ وړتیا**: شنې او غوره لارې په لویو سیمو باندې لاسبرۍ اسانه کوي. د بیلګې په توګه: د انګلستان او فرانسې ترمنځ تر اوبو لاندې د تونل له جوړولو وروسته یعنې له ۱۹۹۵ م کال څخه وروسته د سوداګریزو اجناسو لیږدول ترېخوا زیات شول.

۴) **د پرمختیا د کچې درجه**: د سوداګریزو اجناسو ډېره زیاته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کیږي.

هغه اجناس او مالونه چې د نړۍ په سوداګرۍ کې ډېر مهم دي، معمولاً درې ډوله دي:؛

• **څمکني توکي**: دا هغه ډول محصولات دي چې لا صنعتي شوي نه وي او خام توکي هم ورته ویل کیږي لکه مالوچ چې په تصویر کې ښکاري.؛

• نیم صنعتي شوي توکي: هغه څمکني توکي چې په هغو باندې کار شوي وي او بڼې او څرنګوالی یې بدلون موندلی وي لکه رخت چې له مالوچو څخه جوړشوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

• وروستی محصول : هغه مواد یا محصولات چې ټول صنعتي او تولیدي پړاوونه یې تېر کړي وي لکه هغه دسمالونه او جامې چې له ټوکر څخه جوړ شوي دي او په انځور کې ښکاري.

له دې امله چې په شلمه پیړۍ کې د اجناسو او محصولاتو لیږدول د پخوا په پرتله ډېر ارزانه او اسانه شول، د نړۍ د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ سوداګري هم لازیات ارزښت موندلی دی چې دا په خپله د نړیوال کیدو Globalization یو مهم شکل دی.

نړیوال کیدل یا ګلوبالیزیشن د نړیوالې سوداګرۍ د پرمختیا او همدارنګه له آسیا څخه د اروپا خواته د لیږدولو د ترانسپورت د زیاتیدو لامل شوی ده. په دې وروستیو کلونو کې د نړۍ سوداګري ډیره فعاله شوې ده، په تېره بیا د آسیا لویدیځې نړۍ ترمنځ سوداګري ډیره پرمخ تللې ده. لکه څرنګه چې په انځور کې ښکاري د اسیا سوداګري به په راتلونکی کې هم له لویدیځ سره لازیاته شي، دا له دې کبله چې اوس د اروپا په پرتله په اسیا کې د کارګرانو مزد ډیر لږدی، نوځکه د زیاترو اروپایي شرکتونو ځانګې او استازي په آسیایي هېوادونو کې کارکوي او صنعتي شوي محصولات له اسیا څخه لویدیځې نړۍ ته، په تېره بیا اروپاته استول کیږي.

اوس ختیځه اروپا هم د اقتصادي او د سوداګریزې ودې په حال کې ده او له آسیا څخه به ډېر صادرات ترلاسه کړي.

سره د دې چې نړیواله سوداګري د خلکو داړتیاوو د پوره کیدو او د هېوادونو د پرمختګ لامل کیږي او د خلکو د ژوند دکچې په لوړیدو کې مهم ارزښت لري، خو د یو شمېر نویو ستونزو د راپیداکیدلو لامل هم کیږي، له دغه ستونزو څخه یوه یې د ترانسپورت له امله د چاپېریال ککړتیا ده د ترانسپورت په زیاتیدو سره ورځ په ورځ د ژوند چاپېریال اغیزمن کیږي، د اقلیم د بدلون، د ترافیک د ډیرې ګڼې ګوڼې او د ناوړه غږ زوږ او شور ماشور لامل کیږي.

په لنډه توګه ویلای شو چې سوداګري د وګړو او ټولنو د اقتصاد په پیاوړتیا کې لوی ارزښت لري او د دریم سکتور یعنې خدماتو یوه مهمه برخه ده. په ننۍ نړۍ کې د هغو هېوادونو د خلکو د ژوند کچه اوچته ده چې د هغو زیات شمېر وګړي د خدماتو په سکتور کې بوخت دي، د ژوند کچه یې هم اوچته ده.

د ټولګي دننه فعالیت:

د لوست متن او تصویرونه ورو ولولئ او د ستونزمنو ټکو په هکله له ښوونکي څخه پوښتنه وکړئ.

پوښتنې:

۱. نړیوال کیدل یا ګلوبالیزیشن له سوداګرۍ سره څه اړیکې لري؟ توضیح یې کړئ.
۲. د نړیوالې سوداګرۍ اهمیت په څه کې دی؟
۳. ستاسو له نظره کوم هېوادونه د نړۍ په سوداګرۍ کې ډیره برخه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د نړیوالې سوداګرۍ او د نوموړي ارزښت په هکله د بېلابېلو سرچینو څخه په ګټې اخیستنې یو مخیزه مقاله ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲،۷ نړيواله سوداګري

الف ـ د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم

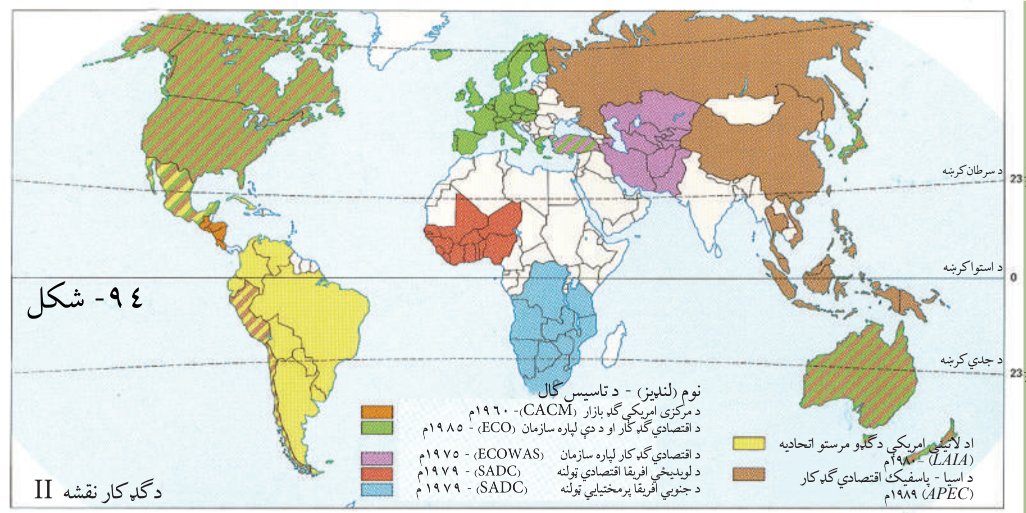

۹۴- شکل

د لوست نقشو او تصويرونو ته وګورئ د نړۍ کوم هېوادونه او کومې سيمې په نړيواله سوداګرۍ کې ډېره برخه لري؟

د سوداګريزو جنسونو ډېره زياته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کيږي. داسې ويل کيږي چې څومره يوه سيمه پرمختللې وي، هومره يې په نړيواله سوداګرۍ او ترانسپورټ کې ونډه زياته وي. لکه څرنګه چې په شکل کې ښکاري د نړۍ په سلوکې ۲۰ بډای هېوادونه د نړۍ په سلوکې ۷۵ عايدات، په سلوکې ۸۵ صادرات او په سلوکې ۷۵ د تليفونونو لينونه په واک کې لري، په داسې حال کې چې د نړۍ په سلوکې ۲۰ بېوزله هېوادونه د نړۍ يوازې په سلوکې يو عايدات، په سلوکې يو صادرات او په سلوکې ۱،۵ د ټيليفونونو لينونه لري. د نړۍ بېوزلو هېوادونو پخوا يوازې د خامو يا ځمکنيو توکو له صادرولو څخه يوڅه پيسې ترلاسه کولې، خو بډايو هېوادونو د صنعتي ـ پخو جنسونو له پېرودلو څخه ګټه ترلاسه کوله، خو دغه کار د نړۍ د بېوزلو هېوادونو په زيان و داځکه چې د خامو يا ځمکنيو توکو له خرڅلاو څخه ډېرې لږې پيسې په لاس راتلې. په اوسني وخت کې پرمختيايي هېوادونه هم هڅه کوي چې د خپلو صادراتي مالونو شمېر زيات کړي او اوس يو زيات شمېر پرمختيايي هېوادونه خپل صنعتي محصولات لکه جامې د برېښنا وسايل او نور صادروي. همدارنګه پرمختيايي هېوادونه داهڅه هم کوي چې خپل ځمکني يا خام توکي په خپلو هېوادونو کې صنعتي اوبيايې صادر کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

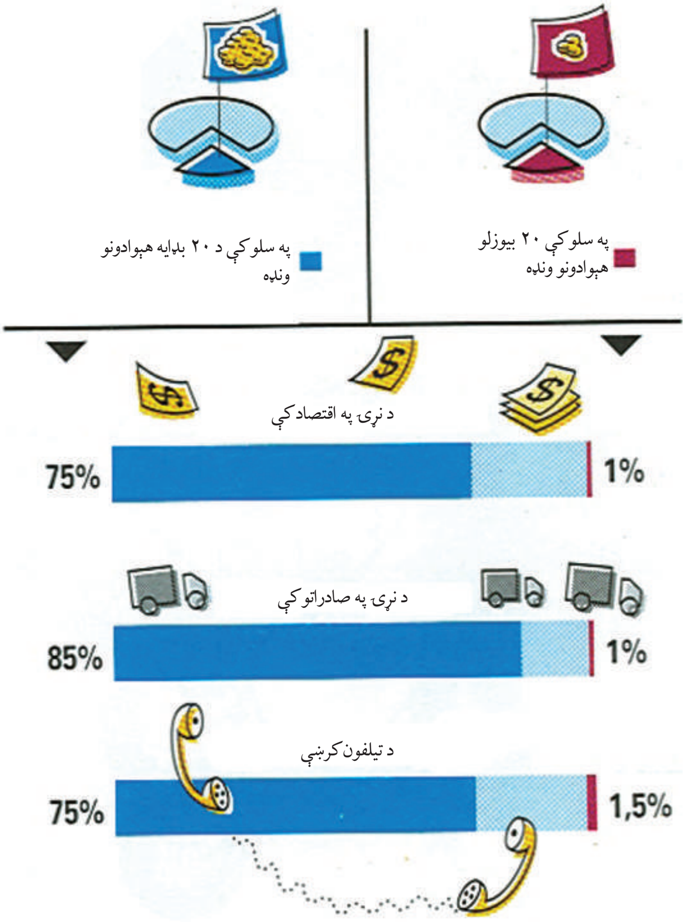

۹۵- شکل: په اقتصاد، صادراتو او د تیلفون په کرښو کې د نړۍ د بډایو او بېوزلو هېوادونو ونډه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹٦- شکل: په بنګله دیش کې د کنفو بازار

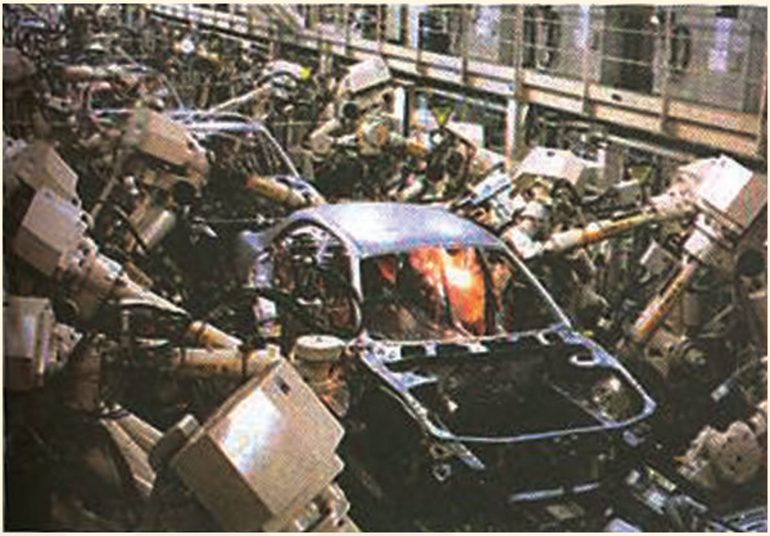

۹۷- شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د لوست نقشه دې په ځیر سره وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي:

۱ـ د وریجو په تولید او سوداګرۍ کې د نړۍ کومې دوه سیمې ډېره برخه لري او په دغو دوو سیمو کې د وریجو ټول تولید په ۲۰۰۵ م کال کې څو میلیون ټنه وو؟

۲ـ کومو دوو سیمو په ۲۰۰۵ م کال کې د غنمو یو برابر تولید درلود او د کومو سیمو ترمنځ د هغو سوداګري د اوبو له لارې ترسره کېده؟

۳ـ په همدې کال کې کومو دوو سیمو ډېر زیات کبان تولید کړي وو او اندازه یې څومره وه؟

٤ـ ستاسې په فکر د نړۍ کومه لویه وچه د خوراکي توکو د تولید له پلوه د نړۍ تر ټولو بېوزله سیمه ده او لامل یې څه دی؟

پوښتنې:

۱ـ بېوزلو یا پرمختیايي هېوادونو پخوا څه ډول توکي صادرول؟

۲ـ ستاسې له نظره د نړۍ کوم بډای هېوادونه په سوداګرۍ کې ډېره ونډه لري؟

۳ـ د کوم ډول محصولاتو صادرول ډېره ګټه لري؟ خام که صنعتي شوي توکي، ولې؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ددغه لوست متن او نقشې وګورئ، د هغو مهم ټکي زده کړئ او که ستونزې یا پوښتنې وي هغه په بل ساعت کې له خپل ښاغلي ښوونکي څخه وپوښتئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب ـ آزادې سوداګریزې سیمې او دهغو مفهوم

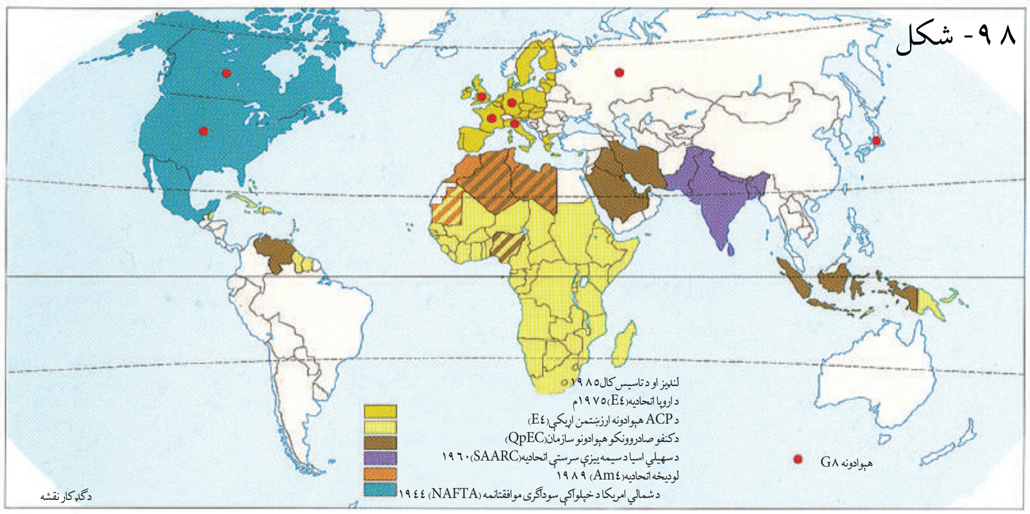

۹۸- شکل

د (ګډکار) په I او II نقشو کې کوم سازمانونه او اقتصادي ټولنې تر سترګو کیږي؟

د نړۍ هغه سیمې او هېوادونه چې په هغو کې آزاده سوداګري ترسره کیږي او د آزاد بازار سوداګریز سیاست يې غوره کړی، د آزادو سوداګریزو سیمو مفهوم لري، خوبه حقیقت کې ازاده سوداګري هغه سوداګري او راکړه ورکړه ده چې پرته له هر ډول پولې او خنډ څخه ترسره شي. د هېوادونو کورنۍ سوداګري معمولاً په آزاد ډول پرمخ ځي، خو نړیواله سوداګري د یو شمېر خنډونو اوپولو سره مخامخ ده لکه: ګمرکي مالیات، سرحدي مقررات او نور.

د آزادې سوداګرۍ نظریه پر دې بنسټ ولاړه ده چې سیاسي او نور نا طبیعي مقررات د نړۍ د بیلابیلو سیمو ترمنځ سوداګري او راکړه ورکړه محدوده نه کړي، ازاده سیالي وشي، هره سیمه او برخه دې د هغو جنسونو او مالونو په تولید کې تخصص ترلاسه کړي کوم چې دوی يې د نورو سیمو پرتله اسانه او ارزانه تولیدولای شي اویه دې توګه د تولیدي سیمو یو ډول طبیعي غوره کول او وېش رامنځته کیږي او د جنسونو اخیستونکي کولای شي د خپلې اړتیا وړ جنسونه ارزانه او په ښه توګه ترلاسه کړي،

خو د نړۍ هېوادونه د خپلو ملي صنایعو د ملاتړ او پیاوړتیا په خاطر او د خپلو داخلي تولیداتو د ښه کولو په خاطر یو ډول ځانګړې ګمرکي مالي او سوداګریز سیاست غوره کوي.

د نړۍ په ځینو سیمو کې لکه د اروپایي ټولنې په شان د ټولنې د غړو هېوادونو ترمنځ سوداګري پرته له ګمرکي او سرحدي محدودیتونو څخه پرمخ ځي:

ج ـ د سوداګریزو سیموویش:

لکه چې مخکې هم وویل شول، په شلمه پیړۍ کې د سوداګریزو مالونو لیږدول آسانه او ارزانه شول، همدارنګه د نړۍ یو شمېر هېوادونه په سوداګریزو ټولنو او سازمانونو کې یو د بل ترڅنګ ګډ کار کوي او هغه خنډونه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګري د پرمختګ مخه نیسي، له منځه وړي. سوداګري په ټوله نړۍ کې لوړ ارزښت مومي او څه ناڅه د نړۍ ټولې سیمې اوس په سوداګرۍ کې ونډه اخلي. خو بیاهم د نړۍ یو شمېر سیمې په نړیواله سوداګرۍ کې د نورو په پرتله زیاته برخه لري چې په دې کې لویدیځه اروپا، شمالي امریکا، د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ، فارس د خلیج هېوادونه، پخواني شوروي اتحاد او ختیځه اروپا د یادولو وړ ده چې د نړۍ ډیرې لویې او مهمې سوداګریزې سیمې یې جوړې کړې دي.

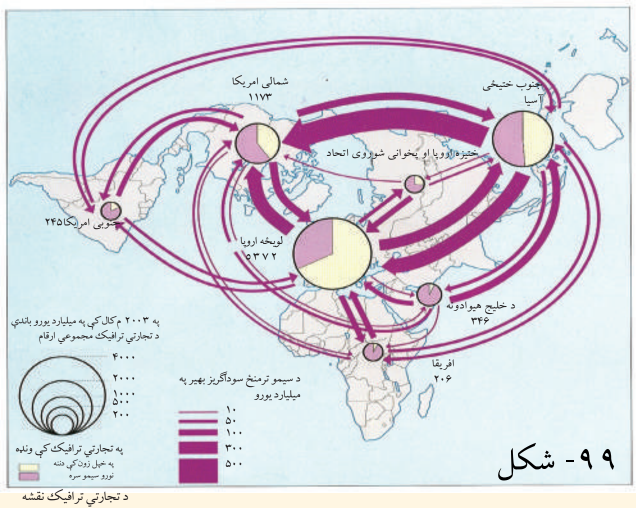

د تجارتي ترافیک نقشه

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي (د تجارتي ترافیک) نقشه دې ولولي، لاندینۍ دندې دې ترسره او د خپل کار پایلې دې له خپلو ټولګیوالو سره ګډې کړي.

۱. په نقشه کې څو مهمې سوداګریزې سیمې ګورئ؟ د هغو نومونه واخلئ.

۲. په ۲۰۰۳ م کال کې په کومه سیمه کې ډیر لوی سوداګریز ترافیک لیدل کیږي او ارزښت یې څو ملیارده یوروته رسیږي؟

۳. په همدې کال کې د کومو سیمو ترمنځ ډیر زیات سوداګریز مالونه وړل راوړل شوي دي او د هغو ټوله بیه څو ملیارده یورو شوې وه؟

٤ـ په نړیواله سوداګرۍ کې د خلیج او افریقایي هېوادونو ونډه پرتله کړئ او د هغو ترمنځ توپیر توضیح کړئ.

پوښتنې

۱ـ د یو څو مهمو سوداګریزو سیمو نومونه واخلئ.

۲ـ د نړۍ د کومو سیمو ترمنځ ډیر زیات سوداګریز مالونه لیږدول کیږي؟

۳ـ ولې په نړیواله سوداګرۍ کې د نړۍ پرمختللي هېوادونه مهمه ونډه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د دغه لوست I او II د ګډ کار نقشې ولولئ، اقتصادي ټولنې او سازمانونه د هغو له اړونده هېوادونو سره لیست کړئ او همدارنګه ولیکئ چې افغانستان د کومو اقتصادي سازمانونو غړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ د نړیوالې سوداګرۍ سازمان

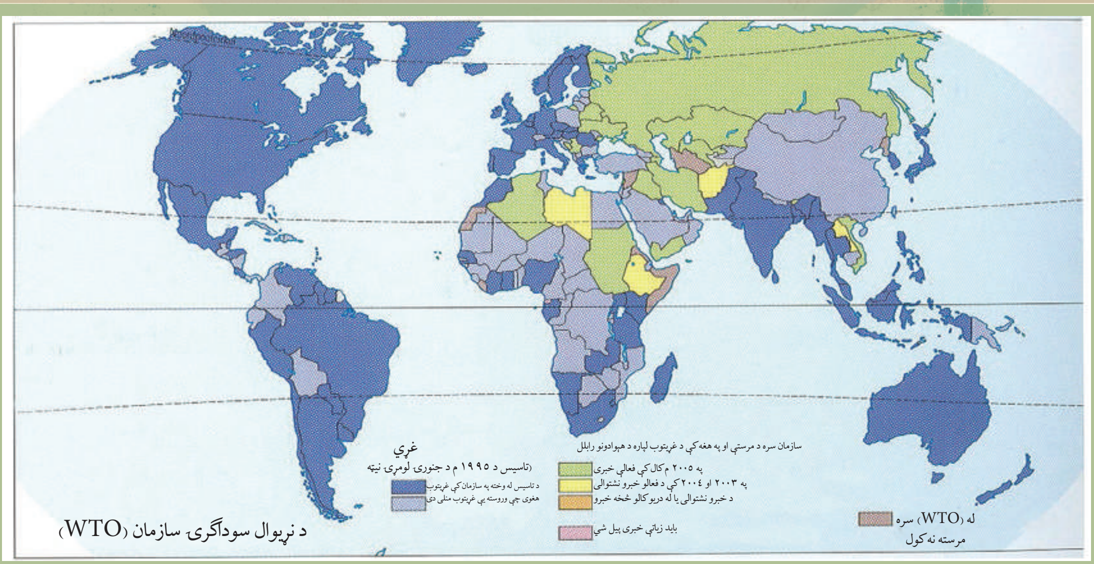

۱۰۰- شکل

ولې نړیوالو د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان جوړولوته اړتیا درلوده؟

نړیوال سوداګریز سازمان (World Trade Organization (WTO د ۱۹۹۵ م کال د جنوري په لومړۍ نیټه جوړ او مرکزي دفتریې په ژینوکې دی. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان (WTO) له جوړېدو څخه مخکې د (GATT (General Agreement on Tariffs and Trade یاد سوداګرۍ اوګمرکي تعرفو د عمومي پریکړه لیک په نوم یو بل موافقه لیک په ۱۹٤۷م کې په ژینوکې د ۲۳ غړیو هېوادونو له خوا لاسلیک شوی و چې وروسته د نړیوالې سوداګرۍ سازمان د هغه ځای ونیو. د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان دندې نړیوالې سوداګرۍ ته پرمختیا ورکول، د سوداګریزو ستونزو حل کول او د سوداګریزو خنډونو له منځه وړل دي. دغه سازمان د ۱٤۹ غړو او د ۳۰ وياړلي غړو په لرلو سره وکولای شول چې په ۲۰۰۲ م کال کې د نړۍ د ټولې سوداګرۍ په سلوکې له ۹۵ برخو څخه استازیتوب وکړي. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان له خپلو جوړېدو څخه شل میاشتې وروسته ۱۲۲ غړي لرل، خو په ۲۰۰۷ م کال کې یې د غړو شمېر ۱۵۰ ته ورسید.

د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان د جوړېدو اصلي مفکوره داده چې نړیواله سوداګري د نړۍ د سوکالۍ د پرمختګ لپاره یوه ډېره غوره لاره ده، نو څکه باید د نړیوالې سوداګرۍ له مخې ټول خنډونه لرې شي.

د نړیوالې سوداګرۍ په سازمان کې نه یوازې دا چې د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ په اړه خبرې او پریکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي، بلکې د ملکيتي حقونو او خدمتونو په هکله هم خبرې او پريکړې کيږي.

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان په داخلي جوړښت کې، ددغه سازمان غړي د نړيوالې سوداګرۍ د ازادۍ او اسانتياوو په اړه پريکړې کوي او تصميم نيسي چې بايد پر ټولو غړو يوشان تطبيق شي. ددغه سازمان د دفتر ترڅنګ چې په ژينو کې دی، يوه بله شورا هم شته چې د عمومي شورا (General Council) په نوم ياديږي. دغه شورا د غړيو هېوادونو له سفيرانو يا استازيو څخه جوړه ده.له دې پرته څو نورې کاري ډلې هم لري لکه د مالونو شورا (Goods Council)، د خدمتونو شورا (Services Council) او د علمي ملکيتونو شورا (Intellectual Property Council) چې دا ټول تل په فعاليت او خبرو اترو بوختې وي او ددغه سازمان د وزيرانو کنفرانس ته چې معمولاً په هرو دوو کلونو کې يوځل دايريږي چمتوالی نيسي.

د نړيوالې سوداګرۍ په سازمان باندې نيوکې هم شته او هغه داچې ځينې وخت ددغه سازمان پريکړې د ټولو غړو هېوادونو په ګټه نه وي، په تېره بيا پرمختيايي هېوادونه په ډېرو ستونزو سره کولای شي چې د لويديځو پرمختللو هېوادونو په بازارونو کې د خپلو مالونو د خرڅلاو امکانات برابر کړي.

د ټولګي دننه فعاليت:

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان نقشه وګورئ، لاندېنيو پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:

۱ـ د آسيا د لويې وچې کومو هېوادونو د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان له جوړېدو سره سم د هغه غړيتوب درلود؟

۲ـ د افغانستان او د ډېرو نورو هغو هېوادونو چې په ژېړ رنګ ښودل شوي دي نوم واخلئ او د هغوئ دريځ بيان کړئ.

پوښتنې:

۱ـ د نړيوالې سوداګرۍ سازمان په کوم کال جوړ شو او دهغه مرکزي دفتر چيرې دی؟

۲ـ د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان مهمې دندې کومې دي؟ توضيح يې کړئ.

۳ـ د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان مثبت او منفي اړخونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

افغانستان په دې وروستيو کې د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان غړيتوب ترلاسه کړی که نه؟ که يې ترلاسه کړی دی، څه وخت په کومو شرايطو؟ په دې اړه معلومات راټول او په ټولګي کې يې ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرځندویي (توریزم) او نړیوال اهمیت یې

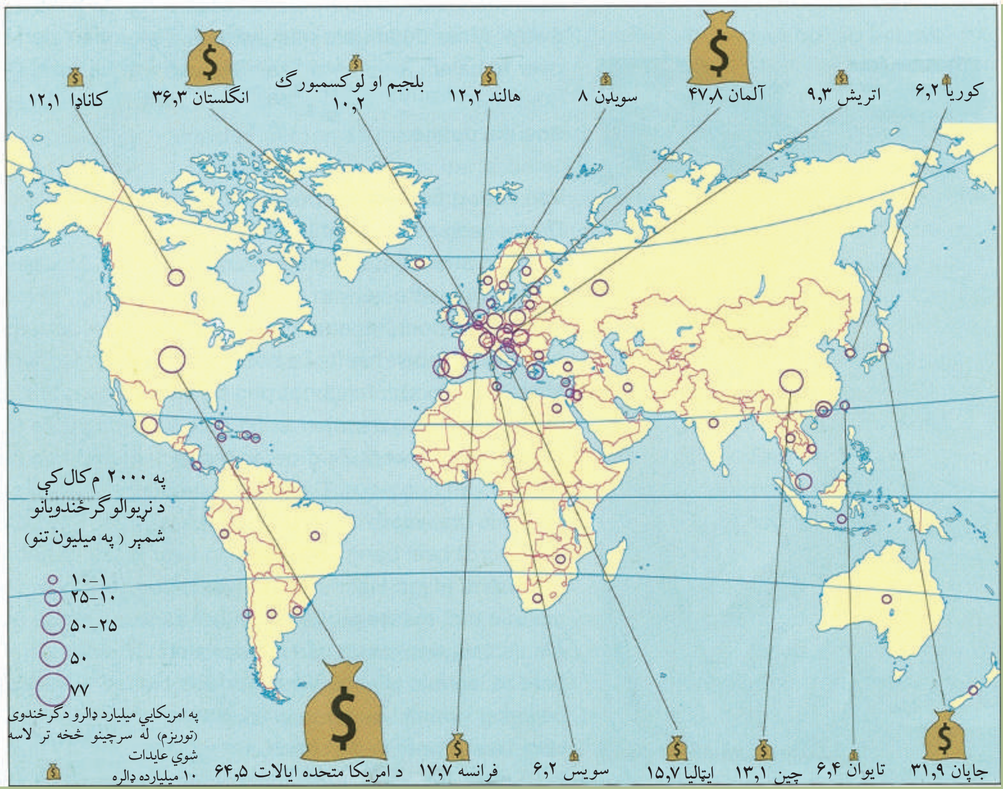

۱۰۱- شکل: په نړۍ کې د گرځندویانو د جذب وړ مهمې سیمې او په امریکایي میلیارد ډالرو باندې په ۲۰۰۲ م. کال کې له هغو څخه تر لاسه شوي عواید

د نړۍ د گرځندوی نقشې ته وگورئ او ووایئ چې کوم هېواد په ۲۰۰۲ م کال کې له گرځندوی څخه ډېر زیات عواید ترلاسه کړئ وو؟

ټول هغه فعالیتونه چې خلک یې د وزگارتیا پرمهال ترسره کوي او لږ تر لږه له یوې شپې ورځې څخه تر یو کال پورې له کورڅخه بهروي گرځندویي بلل کیږي، په دې توگه گرځندوی (توریست) هغه څوک دی چې د خپل اوسیدو له ځای څخه بهر کوم ښار یا هېواد ته له یو کال څخه کم او له یوې شپې ورځې څخه د زیات وخت لپاره ولاړشي او موخه یې په وزگار وخت کې دمه، گرځیدل، سپورت، مذهبي فعالیتونه، علمي کتنې او نور وي.

نن ورځ په نړۍ کې گرځندویي په یو مهم صنعت اوښتي ده او څه ناڅه په هرو پنځلسو تنو کې یو تن د گرځندویي په سکتور کې کار کوي، همدارنگه هر کال په نړۍ کې ۷۰۰ میلیونه تنه د خپلو رخصتیو د تېرولو په خاطر بهرنیو هېوادونو ته ځي. په دې وروستیو کې د نړۍ خلک په تېره بیا د پرمختللو هېوادونو خلک له پخوا څخه زیات گرځي او د نړۍ ډېرو لیرې سیموته ورځي چې لاملونه یې د ډېرو پیسو لرل، د ژوند او د دمې او تفریح د وسایلو ښه کیدل او د لیږدولو د وسایلو پرمختگ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه سیمې چې هلته ګرځندویان ورځي، باید ځانګړې په زړه پورې والی ولري او د ګرځندویانو هیلې پوره کړي. په دې توګه زیاتره دولتونه دا هڅه کوي چې په خپلو هېوادونو کې د ګرځندویي د پراختیا او ودې په خاطر امکانات برابر کړي.

ګرځندویي عموماً اقتصادي او کلتوري اهمیت لري. د هغې اقتصادي ارزښت په دې کې دی چې کولای شي له دوو لارو څخه د پرمختیایي هېوادونو اقتصادي ودې سره مرسته وکړي.

ـ د عایداتو زیاتوالی: کله چې ګرځندویان او سیلانیان یوه هېوادته ورځي، اړ دي چې هلته د خپلو خوړو او اوسیدلو په خاطر هوټلونو، میلمستونونو، ترانسپورت، د سیل ځایونو، لکه: پارکونو، موزیمونو او نوروته پیسې ورکړي او همدارنګه یو شمېر سوغاتونه او سامانونه واخلي چې پرته له شکه دهماغه هېواد په اقتصاد غوره اغیزه کوي.

د کار او بوختیا چمتو کول: یوه هېوادته د ګرځندویانو د پاملرنې او د ګرځندوی د صنعت د پرمختیا په خاطر باید ډیر ښه امکانات لکه میلمستونونه، هوټلونه، د اوسیدو ځای او نور، د ژوند اسانتیاوې لکه ترانسپورت، دګرځیدو وسایط او نور چمتو شي.

ددې لپاره چې دولتونه دغه امکانات چمتو کړای شي باید په دغو ټولو برخو کې کار وشي چې دا په خپله د کار د پیداکیدو لپاره لاره اواروي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي: لومړی ډله دې د نړۍ د ګرځندوی نقشه وګوري او د امریکې د لویې وچې د څلورو هېوادونو د نړیوالو ګرځندویانو شمېر او د هغو کلني عواید دې د نقشې له مخې وټاکي او و دې لیکي، دویمه ډله دې په آسیایي څلورو هېوادونو دریمه ډله دې په افریقا او څلورمه ډله دې په اروپاکې څلور داسې هېوادونه چې نښې یې پورته وښوول شوې ولیکي او هره ډله دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ کوم لاملونه دي چې نن ورځ په نړۍ کې خلک لیرې لیرې سیموته توریستي سفر کوي او د هغوئ شمېر تر پخوا زیات شوی دی؟

۲ـ د نړیوال ګرځندوی اقتصادي ارزښت توضیح کړئ.

۳ـ د ګرځندویي کلتوري اهمیت په څه کې دی ؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له کتابتون او انټرنټ څخه په کار اخېستنې سره د نړیوال ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه په یوه پاڼه کې ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ د نړۍ مهمې گرځندوی (توریستي) سیمې او هېوادونه

۱۰۲- شکل: د پاریس د ښار یوه ښندنه چې د نړۍ گرځندویانو ته له کلتوري پلوه ځانگړې ارزښت لري.

گرځندوی هغې سیمې یا هېواد ته ورځي چې هلته یوځه وي چې د دوی په خپله سیمه کې نه وي. له دې امله چې ټول هېوادونه او ټولې سیمې د گرځندوی لپاره یوشان او کټ مټ شرایط نه لري او بېلابېل امکانات لري. له همدې امله یوه سیمه د بلې نیمگړتیا بشپړوي او گرځندویان ځان ته رابولي.

هغه سیمې چې هلته تر اوسه تر ټولو زیات گرځندویان ورځي اروپا او شمالي امریکا ده.

یوه گرځندوی ته واټن د یوې توریستي سیمې د ټاکلو لپاره ډېر مهم دی، خومره چې د توریستي سیمې موقعیت لیرې وي، هومره هلته گرځندویان لږ ورځي. زیاتره گرځندویان له پرمختللو هېوادونو څخه وي او پرمختللو هېوادونو ته سفر کوي. اوس په پرمختیایي هېوادونو کې هم توریزم او گرځندوی د پرمختیا په حال کې دی چې لاندیني لاملونه ورباندې اغیزه لري.

۱. د حمل او نقل وده او پراختیا.

۲. زیاتره وخت پرمختیایي هېوادونه گرځندویانو ته په زړه پورې وي، دا ځکه چې دغه هېوادونه غوره هوا او په زړه پورې طبیعت لري، له بلې خوا یو گرځندوی په لږ لگښت سره هلته خپلې ورځې تېرولای شي.

۳. د پرمختیایي هېوادونو دولتونه هڅه کوي چې د خپلو هېوادونو د اقتصاد د ودې لپاره په گرځندویي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيمو کې ښه والی راولي او د ګرځندويانو پام ورته را واړوي.
لکه څرنګه چې په تېر لوست کې د نړۍ په توريستي نقشه کې وليدل شول، ښکاري چې په نړۍ کې توريستي سيمې ډېرې زياتې ډول ډول او بېلا بېلې دي چې دلته به يې له ځينو سيمو سره آشنا شو.

• **اروپا**: مرکزي، جنوبي او جنوب لويديځه اروپا د مديترانې د سيمې په ګډون د نړۍ د ګرځندوی ډېرې مهمې سيمې دي. ددغې سيمې هېوادونه هر کال له ګرځندوی څخه زيات شمېر ګټې او لوړ عايد ترلاسه کوي. د مديترانې د سمندرګي لمر لرونکې غاړې او په زړه پورې هوا په اوړي کې د لامبو، موټر ځغلولو، سپورتي راز راز لوبو او د آس ځغلولو لپاره ډېره غوره ده. همدارنګه لوی تاريخي ښارونه لکه پاريس، لندن، روم، مادريد او د آلمان او هالنډ يو شمېر ښارونه او نور د تياترونو، سينماګانو او هنري نندارو، موزيمونو، تاريخي ودانيو، په زړه پورې پارکونو او د موسيقي جشنونو له پلوه، په تېره بيا په اوړي کې د ګرځندويانو او سيلانيانو لپاره ډېر په زړه پورې دي او د نړۍ له هر ګوټ څخه ورته ګرځندويان ورځي.
د اتريش او سويس هېوادونه د الپ د غرونو په لړۍ کې د ژمنيو سپورتونو په برخه کې د ډېر غوره خدمتونو

۱۰۳- شکل: په يوه ساحل کې د ګرځندويانو او هغوی ته د اسانتياوو تصوير

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰٤- شکل: په یوه غرنۍ سیمه کې د ګرځندویانو یوه کوچنۍ ډله

او اسـانتیاوو په لرلو سـره په اروپا کـې د ګرځنـدوی مهـم ژمنـي مرکزونه دي.

• **آسـیا**: دغـه لویه وچـه چې په حقیقـت کـې د لویـو دینونـو او تمدنونـو زانګـو د ه پـه نړۍ کې د ګرځنـدوی لپاره غوره سـیمې لـري. منځنی ختیـځ په نړۍ کې مذهبي توریسـتي لویه سـیمه ده. مکې معظمې ته د حج پرمهال د نړۍ ډیر زیات حاجیان او زیارت کوونکي ورځي. همدارنګه چین، ترکیه، اندونیزیا، هند او یو شمېر نور هېوادونه هم د ګرځندوی د په زړه پورې سـیمو په لرلو سـره هر کال د نـړۍ د ګرځندویانو پاملرنه ځان ته را اړوي.
د جګړو له کلونو څخه مخکې زموږ هېواد ته چې د ډیرې غوره هوا، ارزښتمنو کلتوري او تاریخي آثارو، تاریخي او مذهبي ودانیو او نورو غوره طبیعي منظرو لرونکی دی ګڼ شمېر ګرځندویان هم راتلل چې په تېرو لوستونو کې ولوستل شول.

• **شمالي امریکا**: د امریکا متحده ایالات او کاناډا د طبیعي بیلابیلو منظرو، لکه: ملي پارکونو، ژوبڼونو، لمر لرونکو تودو سواحلو او کلتوري سیمو، او موزیمونو په لرلو سره د ګرځندویانو د پام وړ هېوادونه دي. په دې وروستیو کلونو کې مکسیکو، د جنوبي او مرکزي امریکې یو شمېر نور هېوادونه هم د ملي طبیعي پارکونو او کلتوري مرکز ونو په لرلو سره د ګرځندویانو د پام وړ ګرځیدلي دي. د یادولو وړ ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افريقا کې هم د ګرځندوی لپاره د پام وړ سيمې او هېوادونه شته لکه د مصرهېواد چې مهم تاريخي آثار لري او د کينيا او جنوبي افريقا هېوادونه هم يادولای شو.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي، د نقشې تصويرونو او د لوست د متن په لوستلو سره دې لاندينۍ دندې ترسره او د هغو پايلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی مهمې سيمې او هېوادونه لېست کړي.
- دويمه ډله دې هغه سيمې وليکي چې لمر لرونکي تاوده سواحل لري او د ګرځندوی د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.
- دريمه ډله دې د هغو هېوادونو او سيمو نومونه وليکي چې د ژمنيو سپورتونو لپاره د ګرځندويانو د پام وړ دي.
- څلورمه ډله دې د نړۍ د هغو نامتو ښارونو نومونه وليکي چې تاريخي او کلتوري ارزښت لري او د ګرځندويانو د پاملرنې وړ ګرځي.

پوښتنې:

لاندينۍ جملې ولولئ او تش ځايونه يې په خپلو کتابچو کې په مناسبو کلمو ډک کړئ:

۱. د ژمنيو سپورتونو لپاره ډېر ښه او هوسا خدماتي امکانات د (   ) په غرونو کې د (   ) او (   ) په هېواد کې شته.

۲. (   ) په نړۍ کې يوه لويه مذهبي توريستي سيمه ده.

۳. زياتره ګرځندويان د (   ) هېوادونو دی او (   ) هېوادونو ته ځي.

٤. هغه لاملونه چې په پرمختيايي هېوادونو کې د ګرځندوی (توريزم) د پرمختګ سبب کيږي (   ) (   ) او (   ) دي.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

له مجلو، ورځپاڼو، مسافري شرکتونو، خپلو دوستانو او خپلوانو څخه د ګرځندوی او يا ګرځندويي سيمې يو ډېر په زړه پورې تصوير ترلاسه او د هغه په هکله په بل راتلونکي لوست کې خپلو ټولګيوالو ته معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب ـ د توریزم د راښکون (جذب) سرچينې

۱۰۵- شکل: په هسپانيا کې کلتوري توریزم

کومې سرچينې په نړۍ کې د ګرځندويانو د جذب وړ کيدای شي؟

هغه سرچينې چې په نړۍ کې د توریستانو د جذب لامل ګرځي، هغه طبيعي، کلتوري او تاريخي سرچينې دي چې په لنډه توګه يې در پيژنو:

۱. **طبيعي سرچينې**: د نړۍ ځينې سيمې ډيرې ساحې لري چې د توريست د پاملرنې وړ ګرځي لکه په اوړي کې اروپا، مرکزي امريکا، جنوبي امريکا، د جنوب ختيځې آسيا او استراليا د سيندونو، جهيلونو او سمندرګيو غاړې.

غرنۍ سيمې، په تېره بيا هغه غرونه چې هلته دژمنيو لوبو او سپورتونو امکانات شته لکه په اتريش او سويس کې الپ او نورې هغه سيمې چې غوره طبيعي ساحې لري. همدارنګه په افريقې، امريکې اونورو ځايونو کې طبيعي پارکونه ګرځندويانوته په زړه پورې دي.

۲. **تاريخي او کلتوري سرچينې**: هغه تاريخي او کلتوري ښارونه او سيمې چې پخوانۍ ودانۍ، پړې (تنې، جسدونه) موزيمونه، نندارتونونه او فرهنګي مرکزونه لري د ګرځندويانو پاملرنه ځانته اړوي لکه د اروپا، امريکا، اسيا او افريقې مشهور او نامتو ښارونه.

سپيڅلو ځايونو لکه مکې معظمې ته هر کال ډير زيات شمېر مسلمان زيارت کوونکي د نړۍ له بيلابيلو برخو څخه ورځي او هغو زيارتونو او عبادت ځايونو ته هم ډير ګرځندويان ورځي چې د نړۍ په بيلابيلو برخو کې شته دي.

ج. **د توريزم نړيوال سازمان**: د توريزم يا ګرځندوی نړيوال سازمان The World Tourism Organization چې د ملګرو ملتونو د سازمان په اډانه کې کارکوي، يو ځانګړی سازمان دی چې د ګرځندوی په برخه کې ټولې نړيوالې ستونزې اواروي.

د ګرځندوی د نړيوال سازمان لومړنۍ لويه غونډه د هسپانيې د هيواد په بلنه د ۱۹۷۵ م کال د مې په مياشت کې د هغه هيواد د مادريد په ښارکې جوړه شوه، او روبرت لوناتي Robert Lonatie ددغه سازمان لومړنی رئيس وټاکل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يادونې وړ ده چې د ګرځندوی له نړيوال سازمان څخه مخکې يو شمېر نور سازمانونه او ټولنې وې چې د ګرځندوی په برخه کې يې کار کاوه او وروسته بيا نوموړي سازمان د هغوئ ځای ونيو. په اوسني وخت کې د نړۍ ۱۶۱ هېوادونه او سيمې د ګرځندوی د نړيوال سازمان غړيتوب لري چې ۳۹۰ ساحوي مرکزونه لري، همدارنګه دغه سازمان شپږ سيمه ييز کميسيونونه لري چې په افريقې، امريکې، ختيځې آسيا او پسفيک، اروپا، منځنی ختيځ او جنوبي آسيا کې فعاليت کوي، دګرځندوی نړيوال سازمان لويه يا عمومي غونډه په هرو دوو کلونو کې يوځل جوړيږي او رئيس يې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کيږي. د نوموړي سازمان رسمي ژبې عربي، انګليسي، فرانسوي، روسي او هسپانوي دي. افغانستان په ۱۹۷۵م کال د دغه سازمان غړيتوب ترلاسه کړی دی.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلوويشل شي او د خپل ښاغلي ښوونکي له لارښوونې سره سم دې د دوو موضوعګانو (دګرځندوی د جذب يا راښکون سرچينې او نړيوال ګرځندوی سازمان) په هکله دې بحث وکړي او د خپل بحث پايله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

- لانديني پوښتنې که صحيح وي په (س) او که غلطې وي په (ن) توري په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ:

۱. په اوړي کې د جنوبي اروپا او جنوب لويديځې اروپا هېوادونه د مديترانې د سمندرګي د تودو او لمر لرونکو غاړو په لرلو سره د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ ګرځي ( )

۲. په ژمي کې اتريش او سويس د هغو کسانو لپاره چې د الپ په غرونو کې د لوبو د ترسره کولو ليوالتيا لري غوره ځای دی( )

۳. طبيعي پارکونه دګرځندويانو دپاملرنې يا جذب له تاريخي او کلتوري سرچينو څخه شمېرل کيږي( )

٤. له دې امله چې افغانستان غوره کلتوري او طبيعي سرچينې نه لري، نو ځکه تر اوسه د نړۍ د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ نه دی ګرځيدلی. ( )

۵. دګرځندوی نړيوال سازمان د شپږو کميسيونو له ډلې څخه دريېيې په اسيا کې په کار بوخت دي ( )

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان او نړۍ دګرځندوی په هکله لوستونه ولولئ د هغو د متن، تصويرونو او نقشو څخه په کار اخيستنې سره لاندېنيو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱. د نړۍ خلک ولې په سياحت (توريزم) باندې لاس پورې کوي؟

۲. په ترتيب سره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نوم واخلئ چې د (توريزم) ګرځندوی څخه تر ټولو زيات عايد ترلاسه کوي.

۳. د نړۍ دګرځندوی د نامتو او مشهورو سيمونومونه واخلئ.

٤. دګرځندوی مثبت او منفي اړخونه کوم دي.

۵. د درې طبيعي او درې کلتوري سرچينونوم واخلئ چې په افغانستان کې به دګرځندويانو د پاملرنې سبب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴، ۷ نړیوال حمل اونقل او دهغه اهمیت

۱۰۶- شکل: په هالنډ کې د روتردام لوی سمندري بندر

د حمل او نقل اصطلاح څه مفهوم لري؟

د خلکو، انرژي،مالونو او معلوماتو لېږدولوته حمل او نقل وایي.

د دوو سیمو ترمنځ د معلومات لیږدولوته اړیکي Communication ویل کیږي. که چیرې یوازې د شیانو، مالونو او انرژۍ لیږدول په پام کې وي، نو دې ته ترانسپورت Transport ویل کیږي. هغه لیږدوونکي وسایط چې خلک نژدې ځایونوته ورې راوړي، په حقیقت کې د خلکو یا د وګړو لیږدوونکي نقلیه وسایل بلل کیږي.

آیا تاسي کله په خپل ژوند کې د مالونو دلیږدولو د ارزښت په هکله سوچ کړی دی؟

مخکې تر دې چې یو جنس ستاسو ترکور پورې ورسیږي، باید له ډیرو ځایونو څخه تر ډیرو ځایونو پورې ولیږدول شي. د بیلګې په توګه: که یو بوتل یا دغوړیو یو پیپ په پام کې ونیسو هغه توکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بوتل او پيپ ورڅخه جوړيږي او هغه بوټې چې غوړي ورڅخه جوړيږي له بيلابيلو ځايونو ځخه راليږدول کيږي، کله چې بوتل يا پيپ ورته جوړشو، بيا غوړي جوړيږي، په کې اچول کيږي، هغه بيا پلورنځيو ته ليږدول کيږي او وروسته بيا بايد ستاسې کورته وليږدول شي، دا ټول د ليږدولو راليږدولوغوښتنه کوي. په دې توګه ويلای شو چې ليږدول راليږدول د بشري ټولنو د اړتياوو په پوره کولو کې لويه ونډه لري. د يادونې وړ ده چې حمل او نقل په ټولو هېوادونو کې دخلکو د ميشت کيدو پرځايونو، د فابريکو لپاره د ځايونو په غوره کولو، د مارکيټونو د ځای په ټاکلو، د شرکتونو، دفترونو، صنعتي مرکزونو او تاسيساتو د ځايو په غوره کولو کې ډيره اغيزه لري. د بيلګې په توګه د ترانسپورت د ډيرو زياتو لګښتونو د مخنيوي لپاره ځينې فابريکې د خامو توکو يا لومړنيو موادو ته نژدې ځايونو کې جوړيږي، خو ځينې نورې د پلورنې ځايونو او بازارونو ته نژدې جوړيږي.

حمل او نقل په اوسني وخت کې چې د نړۍ د بيلابيلو هېوادونو ترمنځ اړيکې ډيرې پراخې شوي دي، د پام وړ پراختيا موندلې ده. هغه (عوامل) چې نړيوال حمل او نقل ته يې وده ورکړې ده دادي:

- **د نفوسو زياتوالی**: زيات وګړي د ګڼ او زيات ترانسپورت غوښتنه کوي.
- په بشري ټولنو کې پرمختګونه او بدلونونه: د نړۍ په ګڼ شمېر هېوادونو کې د خلکو غوښتنې ډيرې زياتې شوي او خلک د پخوا وختونو پرتله زياتې ورځنۍ کاري او تفريحي بوختياوې لري او له ترانسپورت ځخه استفاده کول زيات شوي دي.
- **داقتصاد وده**: د عايداتو زياتوالی ددې لامل شوی چې ترانسپورتي وسايل زيات شي. په پرمختللو هېوادونو کې زياتره خلک خپل شخصي موټر لري، همدارنګه د جنسونو ليږدول ـ راليږدول هم ډير شوي دي.
- **سيمه ييز ه پرمختيا**: په ځينو بشري پرمختللو ټولنو کې خلک د خپل کار له ساحې ځخه لرې ژوند کوي چې د هغوی تګ راتګ هم د ترانسپورت د پرمختيا لامل شوی دی.
- **د ترانسپورتي لارو او کرښو ښه کيدل**: ښې لارې ليږدول را ليږدول اسانه کوي، زياتره هېوادونو هڅه کړې چې لويو لارو او ترانسپورتي کرښو ته ښه پرمختيا ورکړي او په هغو کې ښه والی راولي چې داهم د حمل او نقل په زياتيدو کې اغيزه لري.

د يادونې وړ ده چې زيات ليږدول ـ راليږدول ستونزې هم ډيروي چې يو شمېر دغه ستونزې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

توګه دي:

۱. د ژوند د چاپېريال ککړتيا: ترانسپورټي وسايل په خپلو لوګيو، لوخړو او ګازونو لکه Nitrogen Dioxide دوړو او خاورو باندې هوا ککړوي او د ژوند چاپېريال بوين او له غږ زوږ ځخه ډکوي.

۲. د زياتو وسايلو له امله ځيني وخت لارې بندې او د ترانسپورټي وسايلو ګڼه ګوڼه ددې لامل کيږي چې خلك او مالونه په وخت اړينو ځايونو ته ونه رسيږي.

۳. نا امني: زيات ليږدول-راليږدول تر اوسه هم د ترافيکي ناوړه پيښو لامل کيږي چې له دې امله يو شمېر خلك خپل ژوند له لاسه ورکوي.

٤. په ترانسپورټي لارو او کرښو باندې ډيرې بنې حاصل ورکوونکې ځمکې نيول کيږي.

۱۰۷- شکل: د توکيو په ښار کې يوه د اوسپنې پټلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

دوه دوه زده کوونکي دې یوځای سره کار وکړي، یو دې لوست د متن، تصویرونو او خپلو شخصي معلوماتو څخه په ګټه اخېستو سره حمل او نقل معرفي کړي او په دې هکله دې مهم ټکي په یوه پاڼه کې ولیکي. دویم زده کوونکی دې د لیږدولو ـ رالیږدولو، د هغه د اسانتیاوو او هغو ستونزو په هکله چې د ترانسپورتي وسایلو له امله پیداشوي دي په یوه پاڼه کې لیکنه وکړي او د ټولګي په مخ کې دې ولولي.

پوښتنې:

۱. کوم لاملونه د نړیوال د لېږد رالېږد د پرمختیا لامل شوي دي، نوم يې واخلئ او توضیح يې کړئ.

۲. سره له دې چې لیږدول – رالیږدول زموږ په ژوند کې ډیر زیات اهمیت لري، خو کومې ستونزې يې رامنځته کړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په خپلو کتابچو کې د څلور ستونو لرونکی یو جدول رسم کړئ:

۱. په لومړي ستون کې د هغو خوراکي توکو نومونه ولیکئ چې پرون مو خوړلي وو.

۲. په دویم ستون کې د هغه هېواد نوم ولیکئ چې احتمالا نوموړي خوراکي توکي ورڅخه وارد شوي دي.

۳. په دریم ستون کې د اطلس یا نقشې په کتو سره هغه اټکلي واټن ولیکئ چې ستاسو له خوا لګول شوي خوراکي توکي له هغه ځایه رالیږدول شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلور پنځوسم لوست

الف ـ د حمل او نقل ډولونه

۱۰۸- شکل: په سینګاپور کې د سمندري ترانسپورت انځور

تاسې څو ډوله ترانسپورت پېژنئ او په خپله مو له کوم یو څخه کار اخېستی دی؟

لېږد را لېږد د هوا له لارې په الوتکی، د اوبو (سمندرونو، سمندرګیو او سیندونو) له لارې د بېړی او په وچه کې د موټر او اورګاډي په وسیله ترسره کیږي. هر ډول ترانسپورتي وسایل او د هغو اړونده کربنې خپلې ځانګړتیاوې لري. د لېږد را لېږد یو شمېر وسایل کولای شي هرڅه ولېږدوي، یو شمېر نور یوازې دیو څوځانګړو محصولاتو د لېږدولو لپاره غوره دي. د حمل اونقل د یو شمېر وسایلو ګړندیتوب ډیر لږ خو د یو شمېر نورو زیات دی. د هر ډول ترانسپورتي وسایلو لپاره یوې زیربنا ته اړتیا ده چې هغه دادي: لویې لارې، پاخه سړکونه، د اوسپنې پټلی، هوایي ډګرونه. مصنوعي سپوږمی، سمندري بندرونه، ترمینلونه. نل لیکې (پایپ لاینونه) اونور.

که چیرې یو شمېر سیمې یا ښارونه د ترانسپورتي کربنو په واسطه سره ونښلول شي، یو ډول ترانسپورتي سیستم یا د لېږد را لېږد سیستم ورڅخه جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندینی جدول د لېږد را لېږد ډولونه او بیلابیل سیستمونه ښکاره کوي.

(۷) جدول: د لېږد را لېږد بیلابیل سیستمونه

ترانسپورتي شبکه	ترانسپورتي وسیله	هغه جنسونه چې لیږدوي یې
د برېښنا شبکه	الکترون	د برېښنا انرژي
د اورګاډي کرښې	اورګاډی (ریل)	مالونه او وګړي
(د سړکونو (شبکه	د سورلیو او باروړلو موټر	مالونه او وګړي
د اوبو لارې	ډول ډول بیړۍ	مالونه او وګړي
هوایي کرښې	الوتکې	مالونه او وګړي
بد رفت سیستم	بد رفت	ناولې اوبه (فاضلاب)
د اوبو د لیږدولو شبکه	د اوبو نل لیکه (پایپ لاین)	د څښلو پاکې اوبه
دګاز د لیږدولو شبکه	دګاز نل لیکه (پایپ لاین)	ګاز
د ټیلیفون شبکه	الکترون یا پروتون (الکترونیکي څپې، نوري او غږیزې څپې)	غږیز پیغامونه، لیکنې او انځوریز پیغامونه
مرکز ګرمي	د تودوخې د لیږدولو نل لیکې	تودوخه

ب . سیالي (رقابتونه)

د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې بیلابیل لاملونه اغیزه لري لکه بیه، بارول، تشول، واټن، د مالونو اندازه او درونځوالی او نور.

په دې وروستیو وختونو کې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې سیالي زیاته شوې او شرکتونه له ترانسپورت څخه زیاتې هیلې لري.

پخوا به د یوې وسیلې په غوره کولو کې د لیږدولو بیې ډیر ارزښت درلود، خو په اوسني وخت کې د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې یو شمیر نور ټکي لکه ډاډمن لیږدول، لومړیتوب لري، خو بیاهم د لیږدولو بیه اوس هم د وسایلو په غوره کولو کې مهمه ده. د مالونو او جنسونو ډول هم د ترانسپورتي وسیلې د ډول په غوره کولو کې اغیزه لري. د بیلګې په توګه د یو شمیر محصولاتو د لیږدولوله پاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې باید د خرځلاو ځای ته په خپل وخت ورسول شي او د هغو د خرابیدو مخنیوی وشي د ګرځندي ترانسپورت غوره کول مهم دي. د قیمتي او ښکلو شیانو د لیږدولو لپاره د لیږدولو بیه لومړیتوب نه لري، خو په ډاډمنه توګه يې ورل مهم دي. په دې توګه لیدل کیږي چې د ترانسپورت بیلابیل ډولونه یو له بل سره په سیالۍ کې دي او مشتریان دا غواړي چې خپلې بیلا بیلې غوښتنې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو سره ترلاسه او په پام کې ونیسي.

۱۰۹- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د لوست د متن، تصویرونو، او جدول په کتنې سره دې لاندینی دندې ترسره او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. هغه ترانسپورت چې د هوا له لارې ترسره کیږي په هغې کې د لیږد را لیږد کوم ډول وسایل او زیربنایي اړتیا بلل کیږي، له بیلګو سره يې لست کړئ.

۲. هغه ترانسپورت چې د اوبو له لارې ترسره کیږي د لیږد را لیږد کوم ډول وسایل او کوم ډول زیربنایي امکانات ورته اړین دي له بیلګې سره يې ولیکئ.

۳. هغه ترانسپورت چې په وچه ترسره کیږي د کومو نقلیه وسایلو او زیربنایي امکاناتو لرونکی دي له بیلګو سره يې ولیکئ.

پوښتنې:

۱. څو ډوله ترانسپورتي سیستمونه پیژنئ، نوم يې واخلئ.

۲. ترانسپورت له کوم ډول سیالۍ سره مخامخ دی او کوم لاملونه د ترانسپورت په غوره کولو کې اغیزه لري؟ توضیح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ستاسي نظر د لیږد را لیږد د بیلابیلو ډولونو او دهغو د ځانګړتیاوو لکه ګرځندیتوب، بیه، وړتیا او نورو په هکله څه دی، په یوه پاڼه کې يې ولیکئ او خپل ښوونکي ته يې ښکاره کړئ.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library